



**'Hartverscheurend
[...] adembenemend'
DE VOLKSKRANT**

**'Prachtig
geportretteerd
[...] beeldend als
een roman'
HP DE TIJD**

**NIJGH & VAN DIJCK - € 17,50
WWW.ANNEJETVANDERZIJL.NL**

de professionals

XS4ALL

INTERNET



Prins Bernhard was niet ongewoelig voor de pijn die de voormalige dienaar van de kroon door het rechtsomkeert van zijn dochter was aangedaan, maar wat kon hij eraan doen? Zijn dochter, zo hield hij Luns voor, was verantwoordelijk voor haar eigen beslissingen, niet nog dargelaten dat hij desgevraagd haar de stap niet zou hebben ontraden. Maar dat laatste zei hij er niet bij om de katholieke onderbewindsman niet nog meer te kwetsen. **[Vervolg PRINS BERNHARD: pagina 21]**



Diaghilev Festival

Kiest u voor Kirov Opera o.l.v. Gergjev
of voor Ballet de Bordeaux
en het Groninger Museum?

Voor meer informatie: pagina 12

NRC  HANDELSBLAD

Slijpsteen voor de geest

formulier invullen op www.nrc.nl/abonnementen.

WEEK.D131



BERNHARD, PRINS DER NEDERLANDEN, PRINS VAN LIPPE-BIESTERFELD (1911-2004)

• *Vervolg* van pagina 1] Het antwoord van de prins droeg weinig bij tot Luns' geruststelling. Integendeel, als de prins het erbij liet zitten, zou hij het hogerop zoeken. Hij zou in of bij het Vaticaan alles in het werk stellen om de verleende goedkeuring ongedaan te maken. De prins liet het dreigement gelaten over zich heen gaan en raakte er niet van onder de indruk. Zijn tong bracht een karakteristiek geluid voort ten teken dat *there was no love lost between them*.

De anekdotenverzameling van prins Bernhard telde ook een hoogkerkelijk misverstand, waarvan hij zijn gasten graag deelgenoot maakte. Op een feestje in Wassenaar ter gelegenheid van de geloofsovergang van prinses Christina naar het katholicisme werd prins Bernhard gelukgewenst door de voormalige raad van de paus, kardinaal Willebrands, met de frivole woorden: „We mogen elkaar feliciteren, nu we de stand 2-2 hebben bereikt.” De prins, die de sportterminologie van de oude kardinaal niet meteen kon plaatsen, vroeg om uitleg. Willebrands antwoordde: „U heb nu twee protestantse dochters en twee katholieke, dus de stand tussen onze kerken is gelijk.” Waarop prins Bernhard onmiddellijk rectificeerde: „Het spijt me voor u, eminentie, maar de stand is alweer veranderd, want de dochter op wie u doelt, heeft al geruime tijd geleden met uw kerk gebroken.”

Een groot talent voor religie had de prins niet en hij vond het al heel wat dat hij een Eminentie van een Eerwaarde kon onderscheiden. Hij kon eveneens met onverholven oneerbiedigheid over hoogwaardigheidsbekleders spreken, vooral over politieke ambtsdragers. Die toon was er in de Londense ballingschap tijdens de Tweede Wereldoorlog ingeslopen en is er nooit meer helemaal uitgegaan. Toch stond dat goede betrekkingen met sommige politici niet in de weg. Met een aantal Nederlandse communistische *kameraden*, zoals Gerben Wagenaar (vroeger) en Joop Wolff (later), onderhield prins Bernhard de beste betrekkingen. Op de vraag hoe een hardgekookte communistenhater als hij (pro-NAVO, pro-Washington en anti-Moskou, en dat alles in het kwadraat) zo dik kon zijn met Kamerleden van de CPN gaf hij een even ongecompliceerd als ontwapenend antwoord: „Het zijn mijn vrienden, en het maakt niet uit welke politieke overtuiging mijn vrienden hebben.” Die vriendschap, die van twee kanten kwam, dateerde uit de oorlog. Alles wat uit die tijd stamde, dat wil zeggen uit het verzet, was voor prins Bernhard on-aantastbaar.

Binnen het kader van de voormalige illegaliteit onderhield hij vele ijersterke vriendschappen, die hij bij het klimmen der jaren steeds meer was gaan koesteren. Hij hield nauwkeurig verjaardagen bij, sloeg als hij in het land was geen reünie over, toonde zijn belangstelling bij jubilea en ziekte en deed alles wat hij kon voor een relatie uit de illegaliteit die zijn hulp zocht. Zijn dienstbaarheid opende overal deuren die zonder zijn hulp gesloten zouden blijven.

Ik heb daarvan ruimschoots kunnen profiteren tot voordeel van mijn onderzoek voor mijn boek *De Prins-Gemaal*, dat in 1992 verscheen. Koppige of wantrouwde generals die hun schriftelijke verzoeken afwijzend hadden gereageerd, veranderden in vriendelijke gastheren nadat prins Bernhard door de telefoon had gezegd: „U doet mij een groot plezier als u mensen zou willen ontvangen.” Tijdens een van onze gesprekken vroeg ik de prins hoe ik het moest aanleggen om koning Boudewijn van België te spreken te krijgen. De prins hoefde daar niet lang over na te denken en gaf geen gewoonte dat hij dat wel even zou uitzoeken. Hij greep naar de telefoon, vroeg de telefoniste de Belgische koning in Laeken te bellen en viel nog geen minuut later onmiddellijk met de deur in huis. Vertrouwde vriendschappelijke begroetingen aan beide kanten van de lijn gevolgd door de vraag of de koning deze liet gezeten journalist zou willen ontvangen. Er volgde een fraai versierde introductie die een groot talent voor improviseren verried (ik had nog niet eens uitgeleed over welk onderwerp ik de koning wilde spreken).

Ik zag van dichtbij hoe het geheime wapen van prins Bernhard in stelling werd gebracht. Weer eindigde de voor-spraak met de woorden: „Je zou me een groot plezier doen...” De koning zou het gedaan hebben als hij had gekund,



Prins Bernhard met zijn koningspoedels in de tuin van paleis Soestdijk, 1958. (Foto Spaarnestad Fotoarchief)

Hardgekookte communistenhater met beste kameraden

maar hij kon het niet doen omdat hij het niet *mocht* doen. Dat verbiedt de Grondwet, verklaarde de koning. De prins begreep het en zei sportief: „Even goede vrienden.” En tegen mij: „Jamen”, met een gezicht van: niets gewaagd is niets geschooten. De prins liep met zijn hulpvaardigheid niet te koop. De zoon van een in de oorlog omgekomen vriend hielp hij met geld om een winkel te kunnen opzetten, maar de gever bleef onbekend. Slechts weinigen wisten dat hij tot zijn dood belangstelling was blijven tonen voor Eibert Meester, de voormalige partijsecretaris van de PvdA, die aan een oorlogsyndroom leed, maar bij zijn partij en bij de ex-illegaliteit in ongenade was gevallen nadat hij een verzetspension had aangevraagd en daarbij een groter verzetsverleden had voorge-steld dan de feiten toelieten. Bernhard bleef in contact met hem staan, want een vriend in nood liet je niet vallen.

Prins Bernhard had verwacht dat zijn vrienden hem in 1976, in het uur van zijn val met dezelfde toewijding zouden hebben bijgestaan, maar in die verwachting werd hij beschaamd. Hij heeft zich daarover wel eens bitter beklagd, niet beseffend waarom een aantal van degenen die zich altijd zijn vrienden hadden genoemd, hem na zijn publieke veroordeling in de steek lieten. Maar misschien

is hij door die desertie wel tot inkeer gekomen. In de gesprekken die ik vooral na de publicatie van *De Prins-Gemaal* met prins Bernhard over die ingrijpendste gebeurtenis in zijn leven heb gevoerd, ben ik in de overtuiging gesterkt dat de langdurige crisis die hij aan het eind van 1976 heeft doorgemaakt een heilzaam effect heeft gehad op zijn realiteitszin. Zonder de politieke *born-again christian* te spelen, getuigde hij na die crisis van een sterker ontwikkeld en realistisch zelfinzicht, dat hem in staat stelde zijn eigen tekortkomingen te zien en dat vooral zijn ogen opende voor het feit dat zijn slecht ontwikkelde gevoel voor proporties in hoofdzak een product was van zijn onverschilligheid voor de staatkundige en staatsrechtelijke realiteit waarin hij leefde.

Het zaad van die gezindheid was al gezaaid in de jaren 1940-1944 in het milieu van Chester Square, het kantoor van koningin Wilhelmina in Londen, waar prins Bernhard dagelijks met zijn schoonmoeder verkeerde. In dat milieu was het *bon ton* op ministers af te geven, ook op 'dienaren van de Kroon' die in alle opzichten, en meer dan gemiddeld, voor hun taak berekend waren. Het was een gewoonte die, geïnspireerd door de autocratische opvattingen van de oude koningin en bij het ontbreken van een parlementair tegenwicht, bij velen – prins Bernhard niet uitgezonderd – tot

een onuitroeibare tweede natuur werd. De regering had prins Bernhard weliswaar altijd ongedausuleerd zijn gang laten gaan, hetgeen in het voor hem fatale Kamerdebat over de Lockheedaak vrijwel geheel over het hoofd werd gezien, maar zijn lichtvaardige beoordeeling van zijn constitutionele grenzen en zijn aan een afwijkend gevoel voor hui-mor ontspringende antiparlementaire gezindheid zouden hem uiteindelijk de das omdoen. Bij zijn gedwongen vertrek als inspecteur-generaal van de strijdkrachten in 1976 speelde die gezindheid op de achtergrond onmiskenbaar een rol.

Op die dag des oordeels werd hem door een belangrijk deel van de parlementaire linkerkant stilzwijgend in rekening gebracht dat hij nog geen vijf jaar tevoren in een opzienbarend interview met *NRC Handelsblad* geopperd had de slagvaardigheid van de regering te vergroten door het parlement een poosje naar huis te sturen. Die uitspraak kwam prins Bernhard op een officiële en publieke terechtwijzing van de toenmalige minister-president, mr. B.W. Biesheuvel, te staan.

In het midden van de jaren vijftig speelde prins Bernhard een hoofdrol in de deels persoonlijke, deels constitutionele crisis over de gezond-bidder Greet Hofmans die een staatkundige opschudding veroorzaakte zo-

als Nederland nog niet eerder had beleefd. De zaak dwong de regering tot de verwijdering van het hof van de 'Ras-poetin' Hofmans aan wie, met haar op godspenbaringen steunende politieke inzichten, een pacifistische invloed op koningin Juliana werd toegeschreven. Prins Bernhard eiste in de vorm van een ultimatum ('zij eruit of ik eruit') een ingrijpen van de regering om het hof te zuiveren van de politieke spijlzwam die paleis Soestdijk had verdeeld in twee kampen, de 'Julianapartij' en de 'Bernhardpartij'. Premier Drees, die het al jaren slepende conflict als een persoonlijke aangelegenheid van de koningin en de prins had beschouwd, kon daartoe slechts met de grootste mogelijk tegenzin worden bewogen. De ironie wilde dat het conflict zonder Drees niet kon worden opgelost. Omdat alleen hij het schrikbeeld van een koningscrisis kon wegnemen, moest de invloedsrijke Katholieke Volkspartij na de Tweede Kamerverkiezingen van 1956 instemmen met de terugkeer als minister-president van de toen eigenlijk al afgeschreven dr. Drees. Hij was de enige staatsman die Greet Hofmans onschadelijk kon maken zonder koningin Juliana voor het koningschap te verliezen.

De Hofmanscrisis mocht het huwelijks van koningin Juliana en prins Bernhard in gevaar hebben gebracht (met scheidingsdreigementen en al), de publieke positie van de prins werd er niet

door aangetast. Nog ruim twintig jaar zou hij een prominente rol blijven spelen als de *golden errand boy* van de Nederlandse regering. In die positie haalde hij in het buitenland grote orders voor het Nederlandse bedrijfsleven binnen, stelde hij landingsrechten voor de KLM veilig en leverde hij door zijn internationale goodwillreizen een belangrijke bijdrage aan de opbloei van de Nederlandse economie – al behoorde die prestatie tot de onbecijferbare grootheden. Bernhard was de koninklijke mascotte van de Nederlandse export, de vertegenwoordiger en spreekbuis van die belangen: particuliere economische ondernemingsbelangen, maar ook nationale economische, militaire en culturele belangen.

Als voorzitter van de Bilderberg-conferentie, waarvan hij de mede-oprichter en de vaste president was, haalde prins Bernhard periodiek de toonaangevende industriële en politieke figuren uit heel de wereld naar Nederland. Hij werd als zodanig het middelpunt van een invloedsrijke 'Atlantische' club, een internationale expert in goedwilldiplomatie, die op zijn beurt overal werd uitgenodigd de bijeenkomsten van de groten der aarde op te luisteren. De Britse socialist Denis Healey, bijna veertig jaar lid van het Lagerhuis, zong in zijn memoires *The Time of My Life* de lof van de bemide-

lingsgave van prins Bernhard. Oud-premier Biesheuvel roemde zijn 'Angelsaksische voorzittersstijl'. De sjah van Perzië wilde alleen met prins Bernhard onderhandelen over een herstel van betrekkingen tussen Iran en Nederland. En president Kennedy putte zich tegenover de Nederlandse prins uit in verontschuldiging over het mislukken van onderhandelingen waardoor de KLM in 1961 landingsrechten in Los Angeles was misgelopen.

De internationale reputatie van prins Bernhard beruiste ten dele op een mystificatie, zoals het duidelijkst bleek in de Verenigde Staten, waar zijn persoonlijke kwaliteiten veelal met *politieke* invloed werden verward. De Nederlandse regering had hier duidelijkheid kunnen scheppen doch liet dit maar zo. Functionarissen van het State Department en van Lockheed, bijvoorbeeld, die niet wisten dat de titel Prins der Nederlanden geen enkele politieke betekenis had, dachten dat prins Bernhard ten naaste bij een *viceroy* was, zoals Mountbatten in India.

Soms liet de regering de Amerikanen maar in die waan, omdat het niet zelden profijt opleverde met een viceroy op tournee te gaan. Eigenlijk leek zijn internationale positie nog het meest op de functie die koningin Wilhelmina in het Nederland van na de bevrijding voor prins Bernhard in gedachten had: die van 'onderkoning'.

In het rapport van de Lockheedcommissie (getuigenverklaringen) dook meer dan eens de veronderstelling bij zijn Amerikaanse relaties op, dat prins Bernhard bij de KLM en de Koninklijke Luchtmacht aan de touwtjes trok en meebesliste over de aankoop van vliegtuigen. Zo gaf ook A.C. Kotchian, de president van Lockheed, op de hoorzittingen van de desbetreffende Amerikaanse Senaatscommissie in 1976, blijk van een onnauwkeurige voorstelling van de positie van prins Bernhard in Nederland. Hij wist dat de prins inspecteur-generaal van de krijgsmacht was, maar hij bleek niet te weten dat aan deze functie geen beslissingsbevoegdheid verbonden was. De lobbyisten van Lockheed, die het hoofdkantoor adviseerden over de hoogte van de honoraria ('commissies') voor adviseurs en bemiddelaars als prins Bernhard, wisten dat evenmin.

De regering had voor de 'commissies' van prins Bernhard en voor zijn overige neveninkomsten die verkregen werden uit goede diensten nooit belangstelling. Ze wist, zoals een minister het eens zei, dat de prins „een eigen collectebus had, die zij de moeite van het controleren niet waard vond”. Als de regering inderdaad wist dat er grote sommen geld mee gemooid waren en dat die sommen naar zijn fondsen werden gesluisd, dan negeerde zij niet alleen de rode lampen op de controlepanelen, maar ook de waarschuwingen van de hiervoor geciteerde minister dat een belangrijke geldstroom in de boeken van de prins aan het ministeriële toezicht was onttrokken. Deze gevaarzone was misschien wel de wortel van alle kwaad, die de meeste aandacht van de regering had moeten krijgen.

De 'commissies' die Lockheed in de jaren zestig aan prins Bernhard zou hebben betaald voor zijn bemiddeling – de 'onvindbare' bedragen waar het Lockheed-onderzoek om draaide – waren immers aan het World Wildlife Fund verbonden. Prins Bernhard had ze volgens zijn verklaringen weliswaar niet ontvangen, maar de sommen die hij, op grond van toezeggingen, tegode meende te hebben, had hij voor het WWF bestemd. Was deze extraterritoriale boekhouding van de prins van begin af onder ministerieel toezicht gebracht, dan had dit schimmige gebied zelfs nooit hebben kunnen bestaan. De controle van de Algemene Rekenkamer was ten onrechte 'terughoudend' en de ministeriële verantwoordelijkheid bleef op dit terrein, zoals op alle gebieden waar prins Bernhard opereerde, in gebreke.

De internationale standing van prins Bernhard was dus hoger dan zijn formele positie. Men rekende hem tot de 'wereldleiders', ofschoon hij noch ondernemingen leidde noch politieke verantwoordelijkheid droeg. Zolang de voordelen echter groter waren dan de nadelen, liet de Nederlandse regering dat misverstand oogluikend voortbestaan. Want als zij dat (internationaal voordeel) misverstand uit de weg had geruimd, was de kip met de gouden eieren wellicht van de leg geraakt.

De Lockheed-affaire, en de rol van prins Bernhard daarin, zorgde in 1976 bijna voor een constitutionele crisis.

Door onze redacteur

JOEP DOHME

ROTTERDAM, 2 DEC. Als er één Nederlandse omkoopzaak is met internationale allure, dan is dat de Lockheed-affaire. Prins Bernhard zou in de jaren zestig en zeventig, in ruil voor 1,1 miljoen dollar, de Amerikaanse vliegtuigbouwer Lockheed geholpen hebben bij de verkoop van vliegtuigen aan Nederland. Bernhard was inspecteur-generaal der krijgsmacht.

De feiten kwamen in februari 1976 naar buiten tijdens openbare verhoren van een onderzoekscommissie van de Amerikaanse Senaat. De affaire zorgde in Nederland voor veel commotie en leidde bijna tot een constitutionele crisis.

Bernhard ontkende stellig. Op verzoek van het toenmalige centrum-linkse kabinet-Den Uyl onderzoekte de *Commissie van Drie*, onder voorzitterschap van Europees rechter A. Donner, de juistheid van de beschuldigingen. De commissie zei, na onderzoek, geen sluitend bewijs te hebben gevonden voor de beschuldiging dat Bernhard zelf het geld had ontvangen.

Wel werden geldstromen naar de „omgeving” van de prins ont-

dekt. Ze leidden naar drie personen: een onbekende die schuilging achter het pseudoniem Victor Baarn, een zekere Fred Meuser (een vriend van Bernhard) en ex-kolonel A.E. Pantchoulidzew (een vriend van de moeder van Bernhard).

De woordkeuze van de commissie was omzichtig én hard. De prins had zich „aanvankelijk veel te lichtvaardig [...] begeven in transacties, die de indruk moesten wekken dat hij gevoelig was voor gunsten”. Hij had zich „toegankelijk getoond voor onoorbare verlangens en aanbiedingen” en zich laten verleiden tot „initiatieven die volstrekt onaanvaardbaar waren”.

Ook trok de commissie verklaringen van Bernhard op onderdelen in twijfel („zijn verhaal [...] is te gekunsteld om geloofwaardig geacht te worden”). De prins had ook veel last van een slecht geheugen. Pijnlijk bleek de ontdekking van twee handgeschreven briefjes van de prins waarmee hij het management van Lockheed in 1974 om geld had gevraagd. In ruil daarvoor zou Bernhard zich inspannen om de marine de Lockheed P-3 Orion te laten kopen.

Bernhard zelf leek allerm minst geschokt door de bevindingen. Hij weigerde te erkennen dat hij „ernstige fouten” gemaakt had. In de concept-regeringsverklaring over de affaire stond de zin: „Dat de prins ernstige fouten heeft gemaakt, heeft hij erkend”. In de de-

finitieve verklaring, die Den Uyl in de Tweede Kamer aflegde na overleg met koningin Juliana en prins Bernhard, was die zin verworpen. Bernhards verklaring, opgenomen in de definitieve regeringsverklaring, ging niet verder dan het be-tuigen van „oprechte spijt” en – onder meer – het toegeven niet „de nodige zorgvuldigheid” in acht te hebben genomen.

Justitie hield, in opdracht van het kabinet, de handen van de zaak

Prins had zich 'toegankelijk getoond voor onoorbare verlangens en aanbiedingen'

af. Een corruptieproces tegen de prins zou zijn weerslag hebben gehad op de positie van Juliana. Hoewel vervolging zeker niet kansloos zou zijn geweest – volgens toenmalig minister van Justitie Van Agt – sloot het kabinet dat bij voorbaat uit. Die keuze was gebaseerd op politieke argumenten. Het kabinet voorzag ingrijpende gevolgen voor het constitutionele bestel. De prins zou uiteindelijk, als straf, enige tijd geen uniform dragen bij officiële gelegenheden.

De ware omvang van de affaire werd nooit helder, zo blijkt uit de 'Middelburgnotities' van de vergadering van het kabinet-Den Uyl

over het rapport van de Commissie van Drie, op 20 augustus 1976. Deze notities, geschreven door de secretaris van de ministerraad J. Middelburg, zijn geheim wegens de politieke gevoeligheid en uit bescherming van het koningshuis. De notities zijn gedetailleerder dan de officiële notulen van ministerraden. In 2000 publiceerde *NRC Handelsblad* de geheime notities.

Daaruit blijkt dat het Lockheed ook geprobeerd had twee leden

presentatie van het rapport van de Commissie van Drie een verklaring van twee Lockheed-functionarissen afdrucken. Volgens hen wist het management van Lockheed dat Bernhard schuilging achter het, door hemzelf gekozen, pseudoniem Victor Baarn. Bernhard bewoonde paleis Soestdijk, in Baarn.

Den Uyl noemde, zo blijkt uit de notities van Middelburg, behalve 'Victor Baarn' ook 'F5' een tijdbom. Daarmee doelde hij op de F-5 straaljagers van Lockheed-concurrent Northrop. Die kocht Nederland in 1966 voor zeshonderd miljoen dollar. In dat verband waarschuwde de premier zijn ministers dat er meer aan de hand was dan alleen Lockheed: „Zowel Lockheed als Northrop. In Amerika is in openbare rechtszittingen herhaaldelijk prins Bernhard [genoemd]. Heeft Commissie van Drie niet kunnen opsporen.”

De Commissie van Drie kreeg niet de opdracht om ook de betrekkingen tussen Bernhard en Northrop te onderzoeken. *Het Vrije Volk* zou overigens in 1977 onthullen dat premier Den Uyl daarover door de commissie wel in een apart, vertrouwelijk document werd geïnformeerd: Bernhard was ook in de weer geweest voor Northrop, in België, Nederland en Duitsland.

Hij had onder meer minister Vrelding van Defensie op Soestdijk uitgenodigd. Die werd ter plaatse in contact gebracht met Thomas V. Jones, directeur van Northrop. De onderzoekscommissie van de

Amerikaanse Senaat had bovendien ontdekt dat Northrop 750.000 dollar smeergeld had overgemaakt naar tussenpersonen in Europa. Het waren dezelfde mensen die een rol speelden bij het wegsluizen van het geld dat Lockheed voor Bernhard had bestemd.

De Commissie van Drie gaf in haar eindconclusie ook een hint dat er meer aan de hand was dan alleen Lockheed: „Tenslotte heeft hij [de prins, red.] zich laten verleiden tot het nemen van initiatieven die volstrekt onaanvaardbaar waren en die hem zelf en het Nederlandse aanschaffingsbeleid bij Lockheed – en, zo moet er thans aan worden toegevoegd, ook bij anderen – in een bedenkelijk daglicht moesten stellen.”

De internetsite van het Koninklijk Huis (www.koninklijkhuis.nl) maakt ook melding van de omkoopaffaire. Hoewel, eigenlijk was er geen omkoopaffaire, zo blijkt uit de tekst van de Rijksvoorlichtingsdienst: „Lockheed had in verschillende landen regeringsfunctionarissen benaderd om de verkoop van vliegtuigen te stimuleren. Hierbij werd ook de naam van prins Bernhard in zijn functie van inspecteur-generaal der krijgsmacht genoemd. Volgens de door minister-president Den Uyl ingestelde Commissie van Drie zijn geen bewijzen van betalingen aan de prins gevonden. Naar aanleiding van het onderzoek besloot de prins overigens zijn militaire functie neer te leggen.”

Open brief: ‘...met deze onzin geconfronteerd...’

Door een onzer redacteurs
ROTTERDAM, 2 DEC. Op 7 februari 2004 schudt prins Bernhard, met toestemming van premier Balkenende, het juk van de ministeriële verantwoordelijkheid van zich af, middels een open brief in *de Volkskrant*. Op 92-jarige leeftijd mag hij zich publiekelijk verweren tegen de wat hij noemt „vele vaak gemene en ongefundeerde aantijgingen in publicaties en in de media”. Zo was er de „zogenaaemde biografie” van wijlen Wim Klinkenberg die in 1979 verscheen en waar menigen uit putte „onder het excuus dat ik dit boek nooit heb aangevochten. De gang naar de rechter werd mij sedertdien ontraden. Immers, niet reageren op verhalen met een onjuiste strekking gold algemeen voor premiers als wijs beleid”, aldus de prins in zijn brief. En het verhaal dat de prins tijdens de oorlogsjaren twee ‘zoons’ zou hebben verwekt bij een goede vriendin, Lady Ann Orr Lewis. „Kennelijk wordt hier de bewijslast omgedraaid, wat die zin, dat ik moet bewijzen, er niet is. Een onmogelijke opgave.” Helemaal bizar noemt de prins de aantijging van een veronderstelde betrokkenheid bij ver-

raad om de Slag om Arnhem (1944) en de zogeheten Stadhoudersbrief (1942), „die door mij en volgens sommigen zelfs door mijn vrouw ondertekend zou zijn en waarin ik Hitler (volgens anderen Himmler) zou hebben aangeboden Nederland namens de bezetter te besturen.” De prins wijst er in zijn brief op dat toenmalig premier Van Agt, „met deze onzin geconfronteerd”, het verhaal naar de prullenbak verwees en dat het NI-OD begin 2003 schreef dat „er niets aan het licht gekomen (is) dat maar enigszins wijst in de richting van de aanwezigheid van deze brief in de NIOD-archieven.” Voor wat betreft de Slag om Arnhem wijst hij op een „bijzonder interessant nieuw document”. „Het gaat om een beduidende verklaring van een hoge officier die zelf aan Duitse zijde een belangrijke rol speelde bij de Slag om Arnhem.”

Ook gaat hij in op de bewering dat zijn moeder een intieme relatie gehad zou hebben met kolonel Pantchoulidzew, „met wie ze zelfs gehuwd zou zijn geweest. Ook is beweerd dat de kolonel mijn natuurlijke vader is [...]” Volgens de prins hadden zijn ouders „een heel gelukkig huwelijk”.



AMSTERDAM, 2 DEC. De koninklijke familie woonde gisteren in het paleis op de Dam de uitreiking van de Prins Claus Prijs bij. Deze werd verleend aan aan de Palestijnse dichter Mahmoud Darwish. Een adjudant informeert koningin Beatrix over de toestand van haar vader. (Foto Frank van Beek)



Vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties betoonden eer aan de overleden prins Bernhard. Twee afgevaardigden van Scouting Nederland waren er op de trappen van paleis Soestdijk vanmorgen als een van de eersten bij. (Foto Rien Zilvol, NRC Handelsblad)

’s Middags nog een glas wijn

De gezondheidstoestand van prins Bernhard ging gisteren ineens bergafwaarts.

Door JUTTA CHORUS

UTRECHT, 2 DEC. Gisterochtend om kwart over negen gaat de telefoon bij Arie Korporaal uit Den Bosch. Het is zijn 89-ste verjaardag en de eerste die belt om hem te feliciteren, is prins Bernhard. Korporaal werd in 1945 transportofficier in de staf van de prins. Van de honderdtwintig stafleden zijn er nog dertien over. „Ik hoop dat je nog een tijd in het land der levenden blijft”, wenst Bernhard Korporaal vrolijk toe. „Ik heb afscheid genomen van het leven”, zegt de prins, „en ik heb er vrede mee.” Korporaal is gelukkig. „Ik dacht: de prins is zo ziek. Dit jaar zal hij wel niet bellen”, zegt hij even later tegen zijn vriend Pieter Bosma.

De prins is ziek, maar zijn vrienden die deze week paleis Soestdijk bezoeken, verbazen zich nog over zijn veerkracht. Ze krijgen voorafgaand aan hun bezoek steeds van Bernhards particulier secretaris Aernout Broekhuysen te horen: „De professor zegt: je kunt het niet te lang maken.” De professor is S.A. Duursma, geriatr en behandelend specialist van het Universitair Medisch Centrum in Utrecht. „Ik nam me voor twintig minuten te blijven”, zegt vriend en publicist Harry van Wijnen die hem drie dagen geleden bezocht. „Zijn conditie was niet slechter dan twee weken geleden. We voerden een geniermeerd gesprek. Na een kwartier maakte ik aanstalten om op te stappen, maar dat mocht niet. Een uur later stond ik buiten. Hij heeft me alleen niet naar de deur gebracht, iets wat hij altijd deed.”

„Hij was tamelijk goed”, zegt oud-directeur van de Rijksvoorlichtingsdienst Hans van der Voet, die gisterochtend belde met Soest-

dijk. Prins Bernhard ligt niet in bed. ’s Morgens komt prinses Margriet langs. Tegen 13.00 uur luncht hij met zijn particulier secretaris. Dat is een vast ritueel. Hij drinkt er een glas witte wijn bij. ’s Middags krijgt hij bezoek van prinses Irene en kort van Willem-Alexander, die daarna doordrijft naar Amsterdam om de uitreiking van de Prins Claus Prijs bij te wonen.

Aan het einde van de middag laat koningin Beatrix zich in het Paleis op de Dam lachend ten dans vraggen door de Braziliaanse zanger Carlinhos Brown. Prins Bernhard krijgt dan ademhalingsproblemen. „Hij voelde zich heel naar”, zegt Van der Voet nu. „Vocht in de borstholte”, zegt de secretaris met wie hij dan nog belt. De prins gebruikt volgens Van der Voet geen morfine, wel pijnstillers. „Kom maar naar het ziekenhuis”, laat specialist Duursma hem weten. Om half vijf wordt zijn hofauto voorgereden. Bernhard neemt plaats in de stoel naast de chauffeur. Dat doet hij altijd. „In september, nog voordat hij hoorde van de tumor in zijn longen, heeft hij gezegd: ik wil geen levensverlengende maatregelen”, zegt Van der Voet. „Maar hij heeft niet ’s morgens besloten dat dit zijn laatste dag zou zijn. Hij had nog afspraken gepland.”

Om te voorkomen dat Bernhard stikt, krijgt hij in het ziekenhuis een tube in zijn luchtpijp. In overleg met de prins wordt verder afgezien van maatregelen, zo meldt het RVD-communiqué die avond. Om zes uur verlaat Beatrix voortijdig het Paleis op de Dam. „Als ze had geweten dat hij stierf, was ze niet gegaan”, zegt een ingewijde. Om tien voor zeven overlijdt Bernhard in het bijzijn van Beatrix, Margriet, Irene en Pieter van Vollenhoven. Er wordt geen uitgebreid medisch onderzoek gedaan naar de doodsoorzaak van de prins. „Het heeft me verbaasd dat het zo snel is gegaan”, zegt Van Wijnen nu.

‘Het verdriet van oude mensen’

Vanuit de omgeving kwamen mensen naar de hekken van Paleis Soestdijk, waar Bernhard woonde. „Misschien dat er nog bekenden langskomen.”

Door HANNEKE CHIN-A-FO

SOESTDIJK, 2 DEC. Slechts enkele ramen van het paleis zijn verlicht. De eindeloze gazons tot aan het groene hek zijn zwart. Op de straat en het trottoir voor het paleis schijnen de lampen van de cameraploegen fel op de ongeveer honderd belangstellenden die al snel naar het paleis zijn gekomen. Ze zijn rustig, wat ingetogen misschieten, maar er zijn weinig tekenen van droefheid. Bij het hek zijn een paar grafkaarsjes en waxinelichtjes en een enkele bos bloemen te zien.

„Ik ben hier vooral uit nostalgie. Bernhards dood is de afsluiting van een heel stuk geschiedenis”, omschrijft Marianne van Veen (53) uit Soest haar gevoelens. Haar dochter Natasja (30) vult aan: „Ik voel het verdriet mee van oude mensen, omdat hij voor hen zo belangrijk was, het symbool van het koninklijk huis. En bejaarden zijn in deze tijd al zo onzeker. Wij hebben die hippe Máxima en Willem-Alexander, maar daar hebben zij niets mee.”

Rob Bakker (55) is een van de weinige ouderen die ’s avonds aanwezig zijn. „Een echte bon vivant, iemand die zijn eigen koers vaarde”, zo omschrijft hij zijn „buurman”. Zijn hele leven is paleis Soestdijk al zijn beeld van het koningshuis. „Ik weet eigenlijk niet zo goed wat ik hier zoek. Toen ik op de televisie hoorde van zijn dood dacht ik ‘ik loop er toch even heen’.”

Mensen staan in kleine groepjes met elkaar te praten en kijken naar de donkere auto’s die het terrein oprijden in de hoop leden van de koninklijke familie te zien. Deze mensen komen allemaal uit Soestdijk, Soest of Baarn. Margo de Vries heeft snel een roos uit een boeket op tafel gehaald toen ze besloot naar het paleis te komen. Veel is er niet te doen of te zien, zegt ze. „Misschien dat er nog bekenden langskomen.”

De inwoners van Baarn en Soest, de twee gemeenten waar het paleis mee verbonden was, zien de toekomst zonder koninklijke familie somber tegemoet. Velen hopen dat een van de prinsen zijn intrek zal nemen in het paleis, maar zeggen er ook bij dat ze twijfelen of het een realistisch verlangen is. Paleis Soestdijk zal wel een museum worden, is de meest gehoorde verwachting.

Vanmorgen was de politie klaar met alle veiligheidsmaatregelen. De omgeving van het paleis is afgezet voor auto’s, de dranghekken zijn geplaatst, en medewerkers van het Rode Kruis volop present. „We staan nu eenmaal in het protocol”, zegt een van de in rode jassen gehulde EHBO’ers. De scouts hebben het nog niet druk met het wegdragen van de bloemen naar het bordes. Slechts de bovenste treden deels bedekt. Ze vervelen zich nog een beetje en ze hebben het koud.

Een bewoonster van Soest is nog huishoudelijke hulp geweest op het paleis en wil daarom niet met haar naam in de krant. Ze vindt de belangstelling wat tegenvallen. „Bernhard deed af en toe erg afstandelijk en chagrijnig”, zegt ze, „maar toch is het een raar idee dat er niemand meer op het paleis woont.”

Kamers bijeen op 6 dec.

Door een onzer redacteuren

DEN HAAG, 2 DEC. Het parlement werkt wegens het overlijden van prins Bernhard niet tot en met maandag 6 december. Op die dag is de speciale verenigde vergadering van de Eerste en Tweede Kamer ter herdenking van de prins. Dat hebben de voorzitters van beide Kamers vandaag bepaald, zo meldt de voorlichtingsafdeling van de Eerste Kamer.

Plenaire vergaderingen, commissievergaderingen en andere activiteiten zijn tot nader order uitgesteld. Op de agenda voor vandaag stond onder andere het debat over de begroting van het ministerie van Algemene Zaken en het debat over de fraudebestrijding zorgverzekeringswetten. Ook de commissievergadering over het geestesmedicijnbeleid is uitgesteld. Een bezoek van een delegatie uit de Tweede Kamer onder leiding van Kamervoorzitter Weisglas komende maandag aan het Belgische parlement gaat ook niet door.

Na de bijeenkomst in de Ridderzaal aanstaande maandag om kwart over twaalf hervat het parlement zijn werkzaamheden. Dit betekent dat de werkonderbreking minder lang duurt dan na de dood van prinses Juliana en prins Claus. Destijds vergaderden de Kameren niet vanaf het moment van overlijden tot na de uitvaart en de bijzetting van de beide leden van het koninklijk huis. Beide periodes duurden tien dagen.

Het kabinet heeft haar werkzaamheden niet stilgelegd. Alleen de gebruikelijke persconferentie van premier Balkende na de vrijdagse ministerraad gaat morgen niet door. Wel is er een briefing van de RVD.

De premier heeft gisteren na de bekendmaking van het overlijden een speciale vlaginstructie uitgegeven. Alle rijksgebouwen dienen de vlag halfstok zonder wimpel uit te steken. De vlaginstructie geldt tot en met de dag van de uitvaart en de bijzetting. De vlaginstructie in

verband met de verjaardag van prinses Amalia op 7 december is ingetrokken. Op overheidsgebouwen zullen op de dag geen vlag en wimpel te zien zijn. De vlaginstructie geldt niet voor particulieren, bedrijven en instellingen, maar zij krijgen wel het advies de instructie te volgen.

Ook heeft de minister-president een speciale luidinstructie uitgegeven. Deze houdt in dat klokkloden alleen is toegestaan op de dag van de uitvaartdienst. Voor plaatselijke tradities geldt een uitzondering.

De RVD heeft een telefoonnummer opengesteld voor vragen van het publiek over het overlijden van Bernhard en op de website van het koninklijk huis is een condoleanceregister geopend.

De NOS heeft in verband met het overlijden van prins Bernhard de televisieprogrammering van vandaag aangepast. Vanaf 20.25 uur staat Nederland 2 de gehele avond in het teken van prins Bernhard.

• PAGINA 5:

Veel kritiek op huurplan Dekker
Dienstplicht voor integratie
Kamer tegen acties huisartsen
Kritiek op ‘sterke burgemeester’

NU AL HERDRUKT

Ed van Thijn

18 adressen

Over de zwarte vlekken in het geheugen van een onderduikkind

‘Indrukwekkend’
BAREND EN VAN DORP

UITGEVERIJ Augustus

Ingezonden mededeling

De Voorlopige Teruggaaf is al voor u ingevuld.

U hoeft deze alleen nog maar te controleren.

Binnenkort ontvangt u uw ingevulde Voorlopige Teruggaaf 2005. De berekening daarvan is mede gebaseerd op uw Voorlopige Teruggaaf 2004. Controleer de gegevens goed.

Zijn deze niet juist Geef de juiste gegevens dan door via internet of door middel van een ‘verzoek of wijziging Voorlopige Teruggaaf 2005’.

Zijn alle gegevens juist en volledig Dan hoeft u niets te doen. Het bedrag van de Voorlopige Teruggaaf ontvangt u dan vanaf januari 2005 automatisch in maandelijkse termijnen op uw rekening. Kijk voor meer informatie op www.belastingdienst.nl.

Belastingdienst

Leuker kunnen we ’t niet maken. Wel makkelijker.

‘Juliana vroeg: omkoping, wat is dat?’

Oud-minister Vredeling moest prins Bernhard in 1976 vertellen dat hij geen militair uniform meer mocht dragen. Een gesprek vlak voor het overlijden van Bernhard.

Door onze redacteur

ANNA VISSER
HUIS TER HEIDE, 2 DEC. In zijn gerieflijke studeerkamer kijkt Henk Vredeling, minister van Defensie tussen 1973 en 1977, zijwendend voor zich uit. Hij plaatst de vingertoppen tegen elkaar en zegt „tsja”. De vraag was: wat zijn uw leukste herinneringen aan prins Bernhard? „Het klinkt niet aardig op de dag dat ie iemand ongeneeslijk ziek is, te zeggen dat ik aan hem geen leuke herinneringen bewaar. Maar het is wel zo.”

Juliana – daar had hij een zwak voor. Die deed hem altijd denken aan zijn eigen moeder. Maar toch ook weer niet zo’n zwak dat hij haar wens wilde inwilligen om haar zilveren regeringsjubileum in september 1973 met militair vertoon luister bij te zetten. „Ik heb een hekel aan militair vertoon. Al tijd gehad. Ik wilde een civiele viering. Ging tijdens de ministerraad de telefoon: Juliana aan de lijn, die op een huilende toon vroeg of de parade toch kon doorgaan. En ik kan helemaal niet tegen huilende vrouwen! Daarna Bernhard aan de lijn. Toen heb ik gezegd: wij verschillen van mening. U vindt dit en

Oud-minister Vredeling over Lockheed

ik vind dat. Dat kan. Maar het verschild tussen u en mij is, dat ik beslis. Hij draaide om als een blad aan de boom, werd de serviliteit zelve.” Omgekeerd was wel sprake van waardering, merkte Vredeling. Diens verzetsverleden zal daarbij een rol hebben gespeeld en het feit dat Vredeling in de zogeheten ‘generaalskwesitie’ (de generale staf in Den Haag en het Legerkorps in Apeldoorn waren verwikkeld in een ware machtsstrijd) een paar generaals zonder pardon de laan uitstuurde. „Kwam zo’n man en dreigde met ontslag – nou, dan had hij het al.” En het viel Bernhard alles mee dat een PvdA-minister niet de goedkoopste vliegtuigen kocht.

Vliegtuigen – de prins had er wat mee. Niet helemaal onlogisch gezien zijn functie van inspecteur-generaal van de strijdkrachten. Maar waar Vredeling niet van beediend was, was de rechtstreekse in-menging van Bernhard in het aankoopbeleid. Zoals die keer toen de prins („via de ministerlijn”) Vredeling vroeg of hij er wel aan dacht dat de Neptune vervangen moest worden en dat de Amerikaanse vliegtuigfabriek Lockheed moie producten vervaardigde. Vredeling: „Ik dacht: waar bemoeit hij zich mee?” Of de keer dat de prins Vredeling op Soestdijk uitnodigde, waar op dat moment ook de hoogste baas van de Northrop-vliegtuigfabriek op bezoek was. „Ik heb hem dat vreselijk kwalijk genomen. Hij bracht mij in een situa-

tie waarin hij, zo bleek later, zelf zat. Dat had hij nooit mogen doen. Ik had op dat moment nog geen besluit genomen over de aanschaf van F-16 vliegtuigen.” „Zo bleek later” – althans dat vermoeden drong zich op na verklaringen van Lockheed-directeur A.C. Kotchian voor een Amerikaanse Senaatsscommissie dat een hoge Nederlandse regeringsfunctionaris steekpenningen zou hebben ontvangen van vliegtuigfabri-

dens de ministerraad waar het rapport werd besproken, ook geen geheim van gemaakt. De enige die mij hardop bijviel was De Gaay Fortman (minister van Binnenlandse Zaken, red.) Hij zei: de collega heeft gelijk. De rest zweeg, ze waren allemaal bang zich aan koud water te branden. De dreiging van abdicatie van Juliana hing in de lucht. En Den Uyl was ook nog eens bang voor een opstand van militairen in geval van een uniformverbod. Hij vroeg mij of ik kon nagaan of uit die hoek geen gevaar te duchten was.”

Maar eerst was er de gang naar Soestdijk waar Vredeling het koninklijk paar op de hoogte moest stellen van het kabinetsbesluit. Juliana vroeg Vredeling, nadat hij het haar had verteld: „Omkoping, wat is dat?” Er volgde een korte uitleg waarna Juliana de minister begeleidde naar het vertrek van haar man. Vredeling: „De deur ging open en wij liepen de kamer in. Toen zei Bernhard: mevrouw, ik kan het alleen met deze minister af. Dat zei hij tegen zijn eigen vrouw! Dat vond ik raar.”

„De sfeer was om te snijden. Voor hem was het niet leuk te horen, voor mij was het niet gemakkelijk om hem namens het kabinet te verzoeken zich niet meer in enig uniform te steken. Hij reageerde erg theatral, deed een kast open waarin allemaal uniformen hingen en zei: wat kunnen mij die schelen!”

Toen werd het donderdag 26 augustus. Die middag zou premier Den Uyl om 17.00 uur in de Tweede Kamer een verklaring afleggen naar aanleiding van de bevindingen van de Commissie van Drie. Intussen hadden Vredeling, diens staatssecretaris Bram Stemerink en de directeur voorlichting van Defensie Af Sligting zich het hoofd gebroken over de vraag hoe ze mogelijke onrust in het militaire kamp de kop in konden drukken.

Vredeling: „We riepen de drie bevelhebbers plus de chef defensiestaf op 26 augustus naar het departement. Daar kregen ze te horen dat ze in een kamer via de radio de toespraak van Den Uyl moesten beluisteren en daarna onmiddellijk naar mijn kamer moesten komen. Zonder één seconde erutussen om te voorkomen dat ze naar de telefoon zouden grijpen. Zo is het gegaan. Niemand heeft geprotesteerd.”

Begin oktober belde de secretaresse van prins Bernhard. Of Vredeling langs wilde komen op Soestdijk, want de prins wilde hem spreken. „Ik zei: ik heb geen tijd. En dacht: wat moet ik met zo’n man, ik kan er niet mee overweg. De drempel is mij te hoog. Ik ben hem sinds ‘Lockheed’ met terugwerkende kracht gaan wantrouwen. Wat deed hij bijvoorbeeld voor de oorlog bij IG-Farben in Parijs? Ik heb nooit meer contact met hem gehad, dat heb ik bewust gemeden. Toch ben je natuurlijk wel benieuwd wat hij wilde. Zou hij zijn einde hebben zien naderen?”

Bernhard: Ik ben liever te goed van vertrouwen

Prins Bernhard was vaak ongekend open in zijn gesprekken met de media. In de eerste periode na de Tweede Wereldoorlog sprak hij regelmatig over politiek, later meer over privé-zaken.

• Voor de radio, na de bekendmaking van zijn verlovings met prinses Juliana, 9 september 1936. „Ik ben heel gelukkig en mijn streven zal erop gericht zijn mijn aanstaande vrouw tot een werkelijke steun in het leven te zijn.”

• In een toespraak voor Radio Oranje op 3 september 1944 bij aanvaarding van het commando over de Nederlandse Strijdkrachten: „Maakt zo spoedig mogelijk armbanden gereed, waarvan Gij de kleur zelf kunt vaststellen, maar waarop in elk geval met duidelijke letters het woord 'Oranje' moet staan. Gebruik deze echter niet zonder mijn bevel.”

• Citaat uit *Prins Bernhard in oorlogstijd* (M. Brave-Maks, 1962), over een bezoek aan het vrouwenkamp in Westerbork, direct na de bevrijding: „Ze kusten me de hand en ik had ze allemaal zo graag terug willen kussen, maar de stakkers hadden nog geen bad gehad.”

• In een rede, uitgesproken in de Ridderzaal in Den Haag op 4 mei 1955, tien jaar na de bevrijding: „Het is goed, dat wij de doden die ons ten gevolge van de oorlog ontvallen zijn herdenken, zeker op een dag als deze. Wij moeten hen gedenken, nu en altijd, maar wij moeten ervoor waken dat dit gedenken niet taardt in het periodiek doen herleven van gevoelens van vijandschap en wrok jegens hen die de aanleiding waren tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog; dat het ons niet leidt tot

een ziekelijk stil blijven staan bij het verleden.”

• Uit de biografie *Prins Bernhard* (Alden Hatch, 1962): „Ik ben liever te goed van vertrouwen met het risico van teleurstellingen, dan dat ik iedereen met argusogen bezie.”

• In Elseviers Magazine, 6 mei 1978: „In mijn jeugd leefden wij in het tijdperk van *vaders woord is wet*, en hielden wij ons hoofdzakelijk bezig met paardrijden, tennis spelen en het naar school gaan. Tegenwoordig is dit anders en ik geloof dat dit goed is. De belangstelling van de kinderen is tegenwoordig

veel breder en groter, zoals mij steeds weer blijkt uit de gesprekken die ik met mijn kleinkinderen voer.”

• In het Algemeen Dagblad, 16 mei 1981, naar aanleiding van zijn veertigjarig jubileum als vlieger, vertelt de prins over ziektes en tegenslagen: „Ik ben zeker al zo'n keer of dertig, veertig in levensgevaar geweest. Maar onkruid vergaat niet.”

• In Trouw, 17 september 1994, op de vraag of oorlogsherdenkingen in de toekomst moeten doorgaan, mogelijk samen met Duitsers: „Het antwoord op die vraag is

moelijk, voor een bevestigend zo wel als ontkennend antwoord is iets te zeggen. Ik zou bijna zeggen: ermee doorgaan of ermee ophouden, het is betrekkelijk. Het is aan het Nederlandse volk daarover te beslissen. Anderzijds, de Engelsen hebben Poppy Day, de Fransen Wapenstilstandsdag, waarom wij dan niet 5 mei?”

• Op 29 juni 2001, als Bernhard negentig wordt, zegt hij in een tv-gesprek met Maartje van Weegen dat hij elke dag met een biertje bij het ontbijt begint. En over zijn gezondheid: „Ik heb een enorme wil om te leven.”

Levensloop

1911 Bernhard Leopold Friedrich Everhard Julius Kurt Karl Gottfried Peter graf von Biesterfeld (vanaf 1916 prins zur Lippe-Biesterfeld) wordt op 29 juni geboren in het Duitse Jena (bij Weimar) als oudste zoon van Bernhard Kasimir Friedrich Gustav Heinrich Wilhelm Eduard prins zur Lippe (1872-1934) en Armgard Cunegonda Alharda Agnes Oda barones von Sierstorf-Cramm-Grieben (1883-1971).

1913 De prins ondergaat een zware keeloperatie. Een half jaar lang krijgt hij lucht door een buisje.

1923 Op zijn twaalfde jaar gaat hij op kostschool in Züllichau (nu gelegen in het westen van Polen) en later naar het gymnasium in Berlijn.

1929-1935 Bernhard studeert rechtswetenschappen in Lausanne, München en Berlijn. Als student overleeft de prins zowel een ernstige longvliesontsteking als pleuritis. Tussen '33 en '35 is Bernhard lid van de SA en de SS, naar eigen zeggen om te kunnen motorrijden en sportvliegen.

1935 De prins treedt in dienst als directiesecretaris van de vertegenwoordiging in Parijs van het chemische bedrijf IG Farben.

1936 Prins Bernhard ontmoet in februari voor de eerste maal prinses Juliana, bij een bezoek aan de Olympische Winterspelen in Garmisch-Partenkirchen. Op 8 september is de verlovings. Op 24 november wordt de prins genaturaliseerd tot Nederlander. Hij treedt toe tot de Nederlandse krijgsmacht als kapitein (ritmeester) en luitenant ter zee.

1937 De prins trouwt op 7 januari met Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Juliana der Nederlanden. Een dag eerder is hem de titel Prins der Nederlanden verleend. Aan het einde van het jaar raakt de prins ernstig gewond bij een auto-ongeluk even buiten Amsterdam. Zijn auto komt in botsing met een zandauto.

1938 Geboorte van het eerste kind, prinses Beatrix Wilhelmina Armgard te Soestdijk op 31 januari.

1939 Geboorte van tweede dochter, prinses Irene Emma Elisabeth te Soestdijk op 5 augustus.

1940 Na de Duitse inval op 10 mei wijkt de koninklijke familie uit naar Engeland. Prinses Juliana reist later om veiligheidsredenen met haar dochters door naar Canada. De prins blijft in Londen bij koningin Wilhelmina en het Nederlandse kabinet. In Londen richt hij het Prins Bernhard Fonds op, een stichting ter ondersteuning van het Nederlandse aandeel in de geallieerde oorlogvoering. Na 1945 zal het fonds zich inzetten voor culturele doeleinden.

1941 Bernhard brengt samen met prinses Juliana zijn eerste bezoek aan president Roosevelt in de Verenigde Staten. Later zullen meer bezoeken volgen.

1943 Geboorte van derde dochter, prinses Margriet Francisca in het Canadese Ottawa op 19 januari.

1944 Bernhard maakt als waarnemer met een formatie Amerikaanse 'Liberators' in augustus een aanvalsvlucht boven Europa. Op 3 september wordt hij benoemd tot bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten onder het opperbevel van generaal Eisenhower. Op 4 november arriveert hij in het bevrijde zuiden.

1945 De prins woont in hotel De Wereld in Wageningen de ondertekening bij van de Duitse capitulatie. Op 2 augustus keren prinses Juliana en de kinderen in Nederland terug. Op 13 september wordt de prins eervol ontheven uit zijn functie als bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten. Hij wordt benoemd tot inspecteur-generaal van de Koninklijke Landmacht.

1946 Op 31 december wordt de prins tevens inspecteur-generaal van de Koninklijke Marine en in 1953 verwerft hij de rang bij de Koninklijke Luchtmacht.

1947 Geboorte van de vierde dochter, prinses Maria Christina, te Soestdijk op 18 februari. Op 16 juli krijgt de prins een eredoctoraat aan de Universiteit van Utrecht.

1948 Op 4 september doet koningin Wilhelmina afstand van de troon. Op 6 september wordt prinses Juliana ingehuldigd als koningin.

1956 Buitenlandse media berichten over een crisis in het huwelijk van Juliana en Bernhard, veroorzaakt door de invloed die gebedsgenezers Greet Hofmans zou hebben op de koningin. Hofmans woonde tussen 1948 en 1950 op paleis Soestdijk om prinses Christina te genezen van haar oogafwijking. Een commissie van drie wijze mannen onderzoekt de kwestie. De relatie tussen Greet Hofmans en Paleis Soestdijk wordt verboden, de hofhouding geroorganiseerd.

1961 De prins wordt president van het Wereldnatuurfonds.

1962 De Amerikaanse schrijver Alden Hatch publiceert een geautoriseerde biografie over de plaats en functie van prins Bernhard in de moderne monarchie.

1964 De prins wordt bevorderd tot Honorary Air Marshal, de hoogste ere-rang bij de Britse Royal Air Force. Prinses Irene trouwt met Carlos Hugo van Bourbon Parmar. Irene's geloofsovergang naar het katholicisme veroorzaakt veel ophef in Nederland, maar prins Bernhard reageert lachend en zegt dat dit een zaak van zijn dochter is.

1971 Eind oktober leggen koningen en prins een staatsbezoek af aan de Duitse Bondsrepubliek. Op 1 november staat in deze krant een interview met de prins naar aanleiding van dit staatsbezoek. Beroering wekt de passage waarin de prins zijn idee voor een nieuw democratisch stelsel ontvouwt: „Daar-in zou de regering voor een jaar of twee *plein pouvoir* van de Kamer moeten vragen voor alles, behalve misschien een buitenslands verdrag dat geratificeerd moet worden. Na die twee jaar komt dan de regering in de Kamer en zegt: dat en dat hebben we gedaan en dat en dat niet. Willen jullie dat we aan blijven of moeten we aftreden? In zo'n systeem kan een regering echt werken en hoeft zij niet de helft van de tijd te besteden aan het antwoorden op vragen van Kamerleden.” Deze uitspraak komt hem te staan op een terechtwijzing van toenmalig premier Biesheuvel.

1976 De naam van de prins duikt op in een smeergeldaffaire bij de Amerikaanse vliegtuigfabriek Lockheed. De commissie-Donner concludeert na onderzoek dat de prins „zich toegankelijk heeft getoond voor onoirbare verlangens en aanbiedingen”. De prins legt zijn militaire functies neer. Hij mag geen militaire uniformen meer dragen.

1980 Op 30 april doet koningin Juliana afstand van de troon. Prinses Beatrix wordt in de Nieuwe Kerk in Amsterdam ingehuldigd als nieuwe koningin.

1985 Op 26 april ondergaat de prins een zware operatie aan zijn alvlesklier in het Academisch ziekenhuis in Leiden.

1991 Het kabinet-Lubbers stelt het op prijs als de prins in voorkomende gevallen, zoals de jaarlijkse herdenking van de capitulatie in Wageningen, weer een uniform zal dragen.

1993 De prins ondergaat op 20 mei in het Academisch ziekenhuis in Utrecht een operatie aan zijn hoofd waarbij vocht tussen hersenen en schedel wordt verwijderd.

1994 Prins Bernhard stopt na 53 jaar met vliegen. Hij maakte op 11 juni zijn laatste vlucht van Lelystad naar Amsterdam. Op 26 november wordt een kwaadaardig gezwel uit de dikke darm verwijderd.

1995/96 Nationale ophef over de met documenten ondersteunde claim in het boek 'De affaire-Sanders' dat Bernhard tussen 1 mei 1933 en 8 januari 1937 lid is geweest van de NSDAP. De prins zegt niet te weten hoe zijn naam op de ledenlijst is beland, premier Kok beantwoordt Kamervragen in dezelfde trant.

1999 Twee maal wordt prins Bernhard geopereerd aan zijn keel, waarin een buisje wordt geplaatst om de ademhaling te vergemakkelijken.

2000 Op 5 mei neemt prins Bernhard voor de laatste maal het defilé af van veteranen uit de Tweede Wereldoorlog. Op 11 mei ondergaat hij een zware buikoperatie. Op 28 december wordt een tumor in zijn linkerborst verwijderd.

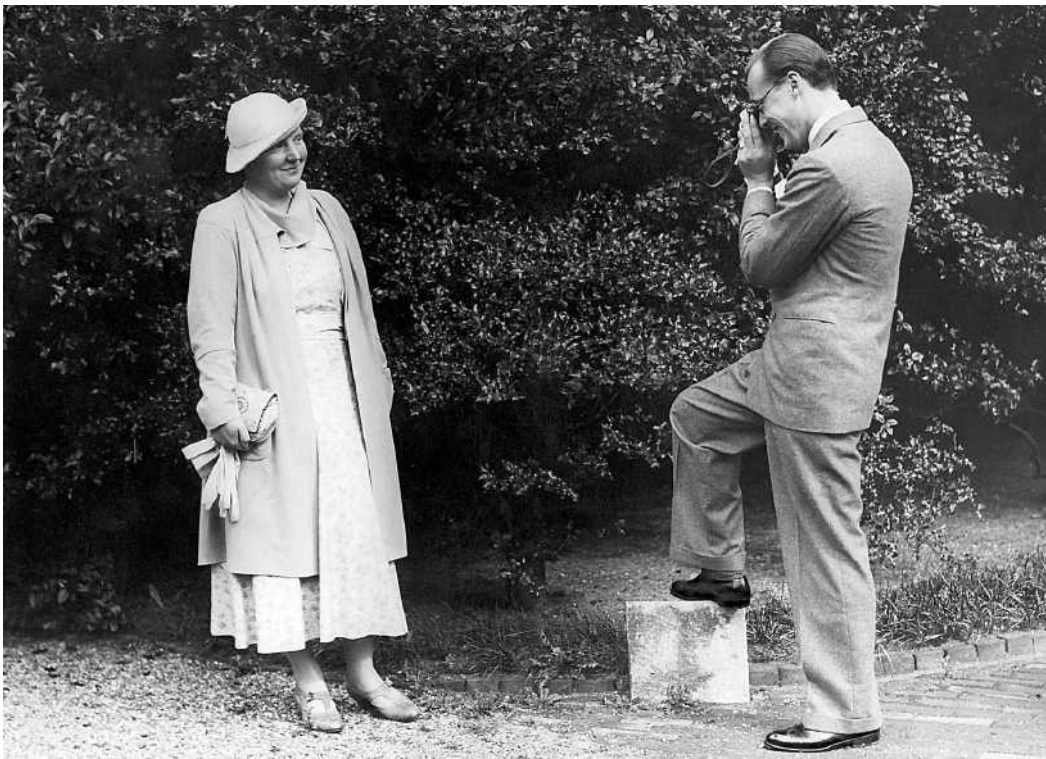
2002 Prins Bernhard is op 15 oktober aanwezig bij de uitvaart en bijzetting van zijn schoonzoon prins Claus. Een maand later laat de prins de *De Telegraaf* telefonisch weten zeer ontdemd te zijn over de vervolging van twee Amsterdamse medewerkers van Albert Heijn die in augustus een overvaller hadden overmeesterd. De overvaller liep een gebroken neus op. De prins laat weten de boete te zullen betalen.

2003 Op 1 maart wordt bekend dat de prins de boete, 600 euro waarvan 300 voorwaardelijk, waartoe één Albert Heijn-medewerker is veroordeeld, heeft betaald. Een tweede medewerker is vrijgesproken. De verjaardag van de prins, 29 juni, wordt met ingang van 2004 officieel de Dag van de Veteranen.

2004 Op 7 februari treedt prins Bernhard via een open brief naar buiten teneinde door hem gewraakte 'publicitaire verzinsels' recht te zetten. Op 30 maart is de prins aanwezig bij de uitvaart en bijzetting van prinses Juliana die in de ochtend van 20 maart is overleden. Op 17 november maakt de Rijksvoorlichtingsdienst bekend dat prins Bernhard lidt aan een ernstige vorm van kanker aan de lachtwegen. Bernhard blijft op paleis Soestdijk. Op 1 december verslechtert de gezondheidssituatie van de prins snel. Om half vijf's middags wordt hij naar het UMC gebracht, waar hij om 18.50 uur overlijdt.



Bernhard in 1914 op driejarige leeftijd. (Foto Spaarnestad Fotoarchief)



Kort voor de verlovings in 1936 fotografeert Bernhard zijn aanstaande verloofde, Juliana. (Foto Spaarnestad Fotoarchief)



Staatsportret, 1950. (Foto Schimmelpenningh/Benelux/Spaarnestad)



Bernhard bezoekt direct na de bevrijding van Noordost-Nederland de bevrijde steden, april 1945. (Foto Anefo/Spaarnestad)



Tijdens een bezoek aan Argentinië ontmoet Bernhard op 9 april 1951 Eva Perón, de echtgenote van de Argentijnse president. (Foto Keystone/Spaarnestad Fotoarchief)



Met NAVO-secretaris-generaal Joseph Luns bij de première van de film *A bridge too far*, 1977. (Foto Spaarnestad Fotoarchief)



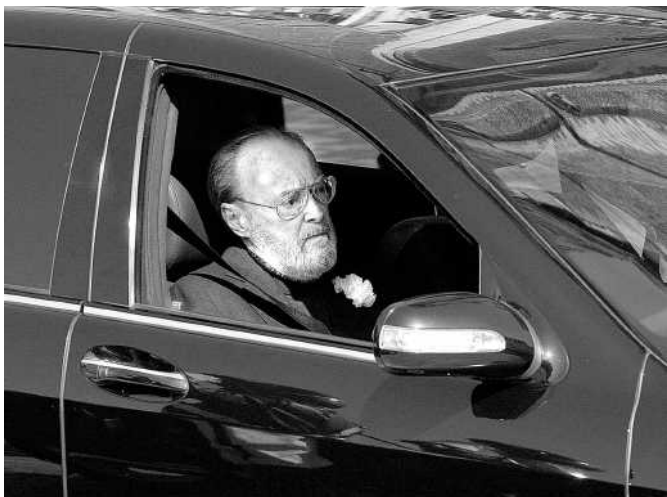
Tijdens een bezoek aan het nationaal park Nirunga in Zaire. (Foto Anefo/Spaarnestad Fotoarchief)



Het koninklijk gezin in maart 1948 met wintersportvakantie in Zermatt, Zwitserland. (Foto Keystone/Spaarnestad Fotoarchief)



Bernhard in een North American F-86 Sabre-jet, 13 maart 1954. (Foto Spaarnestad Fotoarchief)



Prins Bernhard na afloop van de bijzetting van Juliana in Delft, op 30 maart 2004. (Foto NRC Handelsblad, Maurice Boyer)

Over Prins Bernhard is veel geschreven, ook in boekvorm. Vooral zijn verleden in Duitsland en zijn rol in de oorlog komen daarin vaak prominent aan bod.

Door een onzer redacteuren

ROTTERDAM, 2 DEC. Het meest geprezen boek over Prins Bernhard is *De prins-gemaal. Vrij en gekoofd* van Harry van Wijnen (Balans, 1992). Daarin beschrijft journalist en Oranje-kenner Van Wijnen, destijds redacteur van deze krant, de publieke levens en staatsrechtelijke positie van Bernhard en Claus. Het boek bevat onder meer interessante, niet eerder gepubliceerde gegevens over de rol van Bernhard in de Nieuw Guinea-affaire, waarin hij haaks op het regeringsbeleid de Amerikanen gelijk gaf de Lockheed-affaire wordt onderzocht,

(Theo Westerwoudt, Boeken, 10 november 1992).

Zeer invloedrijk bij Bernhard-critici was Wim Klinkenbergs *Prins Bernhard. Een politieke biografie* (In de Knipscheer, 1979). Daarin besteedt deze communistische journalist veel aandacht aan bewezen en vermeende banden tussen de prins, nazi-Duitsland en de wereld van het grootkapitaal.

Standaardwerk om feit en fictie te scheiden blijft het klassieke rapport van A.M. Donner en Claus. Het boek bevat onder meer interessante, niet eerder gepubliceerde gegevens over de rol van Bernhard in de Nieuw Guinea-affaire, waarin hij haaks op het regeringsbeleid de Amerikanen gelijk gaf de Lockheed-affaire wordt onderzocht,

(Staatsuitgeverij, 1976). 'De betrekkingen van de Prins met Lockheed hebben zich verkeerd ontwikkeld', aldus het driemanschap. Niet vastgesteld is of de prins ook heeft 'beschikt' over de tegenprestaties voor zijn bemiddelingswerk. Een 'superieur stijl' en 'alina's' die je niet nauwkeurig genoeg kunt bestuderen (Hubert Smeets, Boeken, 4 december 1998).

J.G. Kikkert schreef een enkele malen bijgewerkte biografie van Bernhard: *Bernhard. Een leven als prins*. De laatste versie is van dit jaar (*Aspekt*). Ook van Kikkert: *De prins in Londen. Bernhard 1940-1945* (*Aspekt*, 2004) en *Crisis op Soestdijk. Nederland als Bananenmonarchie* (Papieren Tijger, 2002) over de affaire rondom de gebedsgeneze-

res Greet Hofmans.

Phillip Dröge stelde met *Beroep: meester-spion. Het geheime leven van prins Bernhard* (Vassallucci, 2002) een 'schandaalkroniek' samen over de dubbelrol die Bernard in de oorlog zou hebben gespeeld. 'Wat Dröge hier als bewijzen aanvoert zijn geen feiten, maar veronderstellingen, die achter elkaar gezet suggesties worden, die even verder op weer als feit worden samengevat' (Bas Blokker, Boeken, 28 juni 2002). Gerard Aalders schreef over de zogenaamde 'stadhoudersbrief' die Bernhard in 1942 naar Hitler zou hebben gestuurd met het aanbod het bestuur van Nederland over te nemen in zijn *Leontie. Het intrigerende leven van een Nederlandse dubbelspionne*. (Boom, 2003).

Het bestaan van de brief is nooit bewezen, en is door Bernhard ontkend.

Bernhard speelt ook een rol in *De affaire Sanders* (Sdu, 1996) dat Aalders schreef met Coen Hilbrink over W.E. Sanders, chef dienst Opsporing van het Bureau Nationale Veiligheid, die na de oorlog verwikkeld raakte in een ingewikkeld politiek steekspel. Aalders en Hilbrink onthulden in het boek teloorloos dat Bernhard lid is geweest van de NSDAP.

Dat lidmaatschap komt ook aan de orde in het stripboek *Agent Orange. De jonge jaren van prins Bernhard* (Van Praag) van Erik Vankamp en Mick Peet. Meer Bernhard-fictie over stadhoudersbrief en NSDAP is te vinden in Tomas Ross' thriller *Omville van de troon* (De Bezige Bij, 2002). Bernhard tekende bezwaar aan tegen het werk van Ross en anderen in een open brief in de *Volkskrant*.

Feit en fictie over geheimen

Alleen VVD steunt Dekker Kamer nog niet eens met plan huren

Door een onzer redacteurs

DEN HAAG, 2 DEC. Minister Dekker (VROM, VVD) heeft nog geen meerderheid in de Tweede Kamer voor haar nieuwe huurbeleid. Dit bleek gisteren na afloop van het begrotingsdebat.

In januari zal de Kamer opnieuw over de plannen discussiëren. Alleen Dekkers eigen partij, de VVD, is het eens met de huurplannen.

In het debat gaven de diverse partijen veel aandacht aan het nieuwe huurbeleid van Dekker, dat moet leiden tot liberalisatie van de huren van een kwart van de huurwoningen en tot meer nieuwbouw in de steden.

De linkse oppositiepartijen zien niets in deze plannen, maar ook CDA en D66 bleken nog stevige bezwaren te hebben. „Eerst bouwen en dan pas de huren verhogen”, hield Kamerlid Koser Kaya (D66) de minister voor. Of zij ook de motie van de PvdA zal steunen om de liberalisatie helemaal op te schorten, is echter nog onduidelijk.

CDA-woordvoerder Sterk zei grote twijfel te hebben of de huren op een overspannen woningmarkt wel moeten worden vrijgegeven. „Mensen die het niet meer kunnen betalen hebben dan immers geen alternatie”, aldus Sterk. Ze vroeg de minister meer duidelijkheid over de inkomenseffecten.

Minister Dekker beloofde daar samen met haar collega De Geus (Sociale Zaken) nog eens naar te kijken om de gegevens daarna voor te leggen aan het Centraal Planbu-

reau (CPB). „Ik acht validatie door het CPB voldoende”, aldus Dekker.

Ze beloofde ook, onder druk van de oppositie, een snel onderzoek te laten uitvoeren naar het risico van segregatie: de oppositie vreest de vorming van getto's, doordat de huizen in betere wijken onbereikbaar worden voor gezinnen met lage en modale inkomens.

De minister wil echter geen wetenschappelijk onderzoek, want dat zou te lang duren. Ze zal haar plannen ondanks de stevige kritiek niet wijzigen. GroenLinks-Kamerlid Van Gent: „U bent doof en blind, alleen uw vrienden willen dit, verder niemand”.

De plannen van de minister houden in dat de huren van bijna 650.000 huizen na een overgangsperiode van vier jaar (tussen 2006 en 2010) geheel worden vrijgegeven. Volgens de minister is dat nodig om de woningcorporaties zover te krijgen dat ze meer woningen gaan bouwen. De oppositie houdt het er echter op dat het alleen gaat om een bezuiniging op de rijksbegroting. De minister kan de bijdrage aan de huursubsidie met 250 miljoen euro per jaar verlagen, die wordt voortaan betaald door de koepelorganisatie van corporaties.

Dienstplicht bepleit voor betere integratie

Door een onzer redacteurs

DEN HAAG, 2 DEC. Kamerlid Van Baalen (VVD), „denkt na” over herinvoering van een vorm van militaire dienstplicht. In een interview met het weekblad *HP/De Tijd* zegt hij dat hij het „ten zeerste beurtreurt dat de dienstplicht is afgeschaft”. Kamerlid Blom (PvdA) noemt het voorstel van Van Baalen „een interessante gedachte”.

De dienst zou volgens Van Baalen „de integratie zeer bevorderen”. In een toelichting op het interview zegt Van Baalen dat hij de dienstplicht, die in 1996 is opgeheft, wil herinvoeren om „het probleem met allochtone jongens” op te lossen. „Ik heb gezien toen ik in Bosnië was, dat dat heel goed werkt”, aldus Van Baalen. PvdA'er Blom wil de komende maanden „een goede studie doen naar een mogelijke herinvoering van dienstplicht”. Hij wil de mogelijkheid openhouden om de dienstplicht breder te maken dan alleen militair. „Als we de problemen met jongeren op kunnen lossen met bijvoorbeeld een sociale

of een militaire dienstplicht, dan kan ik me niet voorstellen dat mijn fractie daar op voorhand nee tegen zal zeggen”, aldus Blom.

Minister Kamp (Defensie, VVD) reageert afwijzend op het voorstel. Zijn woordvoerder zegt dat het plan „geen realiteitswaarde” heeft. Defensie heeft niet meer de structuur om grote aantallen dienstplichtigen op te leiden. Bovendien kunnen dienstplichtigen niet verplicht worden deel te nemen aan buitenlandse vredesmissies. Dat was in 1996 een van de redenen om de dienstplicht op te heffen.

Van Baalen wil de nieuwe dienstplichtigen dan ook vooral „nationale taken laten uitvoeren, zoals het bewaken van wegen en bruggen”. Er zijn „onorthodoxe maatregelen nodig, want het marcheer niet meer in deze samenleving”. Maar Kamp vindt herinvoering van de militaire dienstplicht niet het aangewezen middel om integratie te bevorderen. Sociale dienstplicht zou daarvoor meer in aanmerking komen, aldus Kamp.

Kamer veroordeelt acties huisartsen

Door een onzer redacteurs

DEN HAAG, 2 DEC. De Tweede Kamer veroordeelt de acties van de huisartsen. Een meerderheid vindt het onjuist dat huisartsen een conflict met de verzekeraars uitvechten over de rug van de patiënten, zo bleek gisteren bij een bespreking van de plannen van minister Hoogervorst (Volksgezondheid) met de eerstelijnszorg.

Vorige week besloten huisartsen in Twente hun patiënten zonder verder consult door te gaan sturen naar medisch-specialisten en andere hulpverleners. Dinsdag besloot de ledenvergadering van de huisartsenakbond LHV deze actie vanaf 20 januari landelijk te gaan voeren.

Hoogervorst heeft de acties eerder al scherp veroordeeld. De Inspectie voor de Gezondheidszorg komt tot de conclusie dat ze de veiligheid van de patiënt niet bedreigen. Organisaties van patiënten veroordelen de acties.

De directe aanleiding voor de acties vormt het door de Kamer gesteunde plan om de huisartsenzorg efficiënter te organiseren. Daarbij kan een deel van de taken

van de huisartsen worden overgeheveld naar praktijkverpleegkundigen en er dient beter met andere hulpverleners te worden samengewerkt. De huisartsen kunnen dan in een praktijk meer patiënten behandelen. Door de 'normpraktijk' te vergroten van 2.350 tot 3.000 patiënten komt er geld vrij voor de financiering van de praktijkondersteuning. Het inkomen van de huisarts (circa 100.000 euro exclusief vergoeding voor de bedrijfskosten) wordt daarbij niet aangetast.

Eerder had Hoogervorst voor die aanpassing vijftig miljoen euro gereserveerd, maar dat bedrag kwam te vervallen toen de huisartsen weigerden het actieprogramma voor de modernisering van de basiszorg te ondertekenen.

Hoogervorst zegde de Kamer toe om te proberen met de LHV over de problemen te praten. Onlangs leek na een gesprek de lucht geklaard, maar een week later werd toch tot de acties besloten. Volgens de minister doen er in huisartsenland veel 'spookverhalen' de ronde. Veel huisartsen zijn „eenvoudigweg verkeerd geïnformeerd”.



Treinen stil door ‘man met granaat’

ROTTERDAM, 2 DEC. Een melding dat in de interciti tussen Rotterdam en Den Haag een man met een handgranaat zou zitten, heeft gisteravond vanaf negen uur het volledige treinverkeer in Rotterdam platgelegd. Reizigers in de interciti hebben lange tijd in de trein vastgeze-

ten. Pas rond middernacht reden de eerste treinen weer. Na de tip over de man met granaat, werd de trein stilgezet en het Centraal Station ont-ruimd. De man is niet aangetroffen. Al eerder waren er vertragingen omdat voetbalsupporters op de rails liepen. (Foto Bas Czerwinski)

‘Sterke mannen passen hier niet’ Kritiek op idee dat een burgemeester zelf zijn wethouders kan kiezen

De burgemeester van Maastricht wil kleinere gemeenteraden en een burgemeester die zijn eigen wethouders benoemt. Er is veel kritiek.

Door onze redacteur

GUIDO DE VRIES
ROTTERDAM, 2 DEC. „Het idee van Leers leidt tot nieuwe regenten die op basis van kiezerslegitimatie zeggen: ik voer mijn eigen programma uit. Daarmee wordt de macht van de burgemeester groter, ten koste van de wethouders en de gemeenteraad.”

Hoogleraar staatsrecht D.J. Elzinga heeft geen goed woord over voor het pleidooi van burgemeester G. Leers (CDA) van Maastricht, die deze week meldde dat een gekozen burgemeester, alsmede het

halveren van het aantal wethouders en raadsleden „een veel doortastender gemeentebestuur” zal opleveren.

Leers voegde daaraan toe dat hij zijn wethouders zelf wilde kiezen. Elzinga: „Nederland is juist een land van wethouders, de burgemeester is neutraal. De gedachte van Leers blaast dat systeem op. Hij zoekt hulp en bijstand van eigen wethouders en plaatst de gemeenteraad op afstand.”

Elzinga was voorzitter van de staatscommissie-Elzinga, die het dualisme invoerde. Nadien voert de hoogleraar uit Groningen actie tegen de gekozen burgemeester. „Het kabinet beweert dat een gekozen burgemeester nauwelijks gevolgen heeft voor de wethouders en de gemeenteraden”, zegt hij, „maar die gevolgen zijn er wel degelijk, dat blijkt óók uit de gedachte van Leers.”

Burgemeester J. Wallage (PvdA)

van Groningen deelt de mening van Leers dat een gekozen burgemeester „zijn eigen team van wethouders” moet kunnen samenstellen. „Zo'n ploeg opdringen zou verkeerd zijn”, vertelt hij. In zijn wetsontwerp geeft minister De Graaf (Bestuurlijke Vernieuwing, D66) de burgemeester „al een stevige invloed”, aldus Wallage. „Hij draagt de kandidaten immers voor.”

Wallage is het oneens met het idee van Leers dat een stad met veel minder wethouders toekant. Zij zijn heel belangrijke schakels, ten minste als ze niet louter als algemene directeuren van diensten fungeren, oordeelt hij. „Gelukkig is er wat dat betreft een omslag. Vooral jonge wethouders staan midden in de stad, ze zijn de ogen en de oren. Ze verbinden de stadsmensen met het bestuur. Je zou er best méér kunnen gebruiken”, meent Wallage.

Leers bepleitte een halvering van de gemeenteraad, die dan uit enkel professionals moet bestaan. Wallage is tegen die professionalisering. „Je ziet de nadelen daarvan in Den Haag: de Kamerleden zitten in een kaasstolp. Ik ben juist enthousiast voor raadsleden die er wat anders bij doen”, vertelt hij.

Wallage's collega en partijgenoot P. van der Velden, burgemeester van Breda, is „positief” over Leers, „omdat die een bijdrage levert aan de vraag hoe we het gemeentebestuur effectiever en doortastender maken”. Maar Van der Velden is bang dat Leers' gedachte – het kiezen van wethouders door de burgemeester – leidt tot „een disbalans tussen de gemeenteraad en het dagelijks bestuur”.

„Zijn sterkemannenidee past niet in onze parlementaire democratie”, zegt de Bredase burgemeester. „Ik ben geen voorstander

van een presidentiële variant die alle macht bij de burgemeester legt, en waar de wethouders loopjongens worden.”

Het Tweede-Kamerlid L. Spies (CDA) zegt dat de ideeën van haar partijgenoot Leers deze maand worden besproken bij de evaluatie van het dualisme in het parlement. Ze meldt dat het CDA Leers' zorg deelt over het niet optimaal functioneren van de plaatselijke overheid. Maar Spies wil niet dat straks te veel macht bij één persoon terecht komt: „De gemeenteraad moet dat voorkomen. De taak van de raad mag niet onder druk komen door de invoering van een gekozen burgemeester.”

Wat de wethouders betreft, zegt Spies: „De burgemeester mag hen van ons voordragen, maar de raad moet beslissen. Leers gaat daarin dus iets verder dan het CDA én het wetsvoorstel van minister De Graaf.”

Moslims trekken boetekleed aan maar doen hoofddoek niet af

In Rotterdam hebben moslims zelf debatten gevoerd over hun deelname aan de samenleving. „De belangen van dit land zijn ook die van de moslims.”

Door onze redacteur

GRETHA PAMA
ROTTERDAM, 2 DEC. In Rotterdam hebben Turken en Marokkanen de afgelopen maanden onder het motto 'integratie of isolatie' in eigen taal een tiental 'interne moslimdebatten' gehouden. Volgens de samenvatting die gisteravond op een slotdebat werden gepresenteerd, hebben zij in deze 'openhartige' en 'moedige' debatten „de hand in eigen boezem gestoken” over hun „gebrekkige integratie” in Rotterdam.

Namens het college van B en W, dat het initiatief tot de moslimdebatten nam, betwistte wethouder Marco Pastors van Leefbaar Rotterdam meteen dat tijdens de debatten sprake was geweest van zelfkritiek. Pastors: „Aan deze debatten deden vijftienhonderd mensen mee. Waarom heeft geen van deze mensen een gebaar gemaakt en gezegd: is dat hoofddoekje nou zo belangrijk? Dat begrijp ik niet.”

Tijdens de slotavond in het stadhuis waren op politici en pers na vrijwel alle deelnemers allochtoon. Iedereen had de samenvatting van de debatten gekregen. Die samenvatting was in het Nederlands. Ook het slotdebat was dat. Over „normen en waarden” bij Marokkanen viel in de samenvat-

ting onder meer te lezen: „Marokkanen werken niet, ook al kunnen zij dat wel. Wij moeten leven van rechtmatig verkregen inkomen en niet van list en bedrog. We moeten de wetten van dit land respecteren zoals de autochtonen dat doen. De belangen van dit land zijn ook die van de moslims. Dat heeft niets te maken met zich ontdoen van zijn godsdienst of cultuur. [...] Het is helemaal niet verwonderlijk dat mensen hier bang zijn voor de islam. Wat hebben moslims gedaan om die angst weg te nemen? En wat is hun meerwaarde voor de maatschappij?”

Over de rol van de vrouw: „Haar positie in eigen kring moet op de agenda. Er zijn nu imams die zich negatief uitspreken over vrouwen en die de man een misplaatst gevoel van superioriteit geven.” Over onderwijs: „Onze ouders hebben geen interesse voor onderwijs en ook niet voor het onderwijs van hun kinderen. [...] Je moet ouders verplichten, zodat ze zich verantwoordelijk voelen voor de leerresultaten van hun kinderen.”

En over werk tenslotte: „Een grote groep Marokkanen doet een beroep op de sociale dienst. Dat betekent dat de economische situatie van de Marokkaanse gemeenschap een zware druk legt op de Rotterdamse samenleving. Dat is niet goed voor de cohesie en de toekomst van de stad. [...] Rotterdammers vragen niet het onmogelijke. Kijken we bijvoorbeeld naar de Chinezen in Rotterdam. Die zijn niet geïntegreerd. Maar zij geven geen overlast. Autochtonen spreken ons aan op criminaliteit en afwijkend gedrag. Wij zijn gewone

burgers en moeten ook gewone antwoorden en oplossingen aandragen voor onze problemen. Niemand verbiedt je om een hoofddoek te dragen. De Marokkanen zijn niet geïntegreerd, cultureel, sociaal noch politiek.”

Tegelijk vroegen de deelnemers aan de debatten ook om een bijdrage van de autochtone bevolking: „Het wij-gevoel is aangetast. [...] Voorheen was ik een vrouw die met respect behandeld werd door Nederlanders. Nu ben ik een vrouw van wie Nederlanders hun gezicht afdraaien.” Wethouder Leonard Geluk (Integratie, CDA) zei zich als politicus verantwoordelijk te voelen voor dit toegenomen wij/zij-gevoel. Geluk: „Daarom organiseren wij juist deze debatten.”

Wethouder Pastors (Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting) daarentegen vond dat de debatten

waren georganiseerd omdat een gesprek nodig was „over een groot aantal dingen in de islamitische cultuur die niet passen in een westerse samenleving”. Pastors: „Anders zaten we hier vanavond niet. Het gaat erom dat hier moslims willen wonen en dat daar problemen mee zijn. In de praktijk functioneert het niet.”

Waar het allochtone publiek stelde dat „integratie van twee kanten komt” en moslims „als burgers van dit land ook respect verdienen”, sloot een aantal gemeenteraadsleden in de zaal zich aan bij de positiebepaling van Pastors. VVD-fractieleider George van Gent: „Waarom zouden 520.000 niet-islamitische Rotterdammers iets moeten weten over 80.000 islamitische Rotterdammers? Komt daar dan integratie van?” Op een vraag uit de zaal of het college drie punten van zelfkritiek zou kunnen opsommen, bleek Pastors er één te weten: „Wij hebben niet vaak genoeg gezegd – en dat komt waarschijnlijk doordat we het zo gewoon vinden – hoe waardevol deze maatschappij volgens ons is en hoeveel werk het kost om hem in deze vorm overeind te houden.”

De interne moslimdebatten worden gevolgd door een voorlichtingscampagne onder het motto 'Wij Rotterdammers durven met elkaar in gesprek te gaan'. Dit gebeurt omdat „onwetendheid en negatieve beeldvorming leiden tot gebrek aan wederzijds respect”, aldus een vertegenwoordiger van de Turkse gemeenschap. In februari begint vervolgens een ronde debatten over de islam voor allochtonen en autochtonen samen.

NS begint als eerste met terreuralarm

DEN HAAG, 2 DEC. De Nederlandse Spoorwegen beginnen als eerste sector met de invoering van het nieuwe landelijke alerteringssysteem. Dat systeem geeft de mate van een terroristische dreiging aan. Het ministerie van Binnenlandse Zaken is al maanden bezig met de voorbereiding van het nieuwe systeem en hoopt dat de NS in januari 2005 kan beginnen met de invoering ervan. Een proef eerder dit jaar bij het spoor is positief verlopen. In de loop van volgend jaar wordt het landelijke systeem in fases in andere sectoren doorgevoerd. Het is nog steeds niet zeker of er kleuren worden gekoppeld aan de terreurwaarschuwing, zoals in de Verenigde Staten het geval is. Op dit moment heeft Nederland nog geen systeem. Afgelopen zomer kondigde Remkes een terreuralarm af, wat onder meer bij hulpdiensten voor verwarring zorgde omdat velen niet precies wisten wat de bedoeling was. (ANP)

Rattenplag treft Stadswijk Sittard

SITTARD, 2 DEC. De Sittardse wijk Stadswijk gaat gebukt onder een rattenplag. Volgens de gemeente is de oorzaak het vuil dat wordt gedumpt op braakliggende terreinen. Bestrijding heeft niet geholpen. In Stadswijk worden vooroorlogse woningen gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw. „Hele straten liggen braak en rioleringen liggen open. Die hebben we nu afgedekt, maar mensen dumpen er massaal vuil en dat trekt ratten aan”, zei gisteren een gemeentewoordvoerder. (ANP)

LPF-fractie houdt naam voorlopig

DEN HAAG, 2 DEC. De LPF-fractie in de Tweede Kamer mag de naam LPF voorlopig blijven gebruiken, in ieder geval tot de eerstkomende algemene ledenvergadering. Die vindt uiterlijk op 30 juni plaats. Voorzitter Snel van het interim-partijbestuur heeft dat gisteren gezegd. De acht Kamerleden van de LPF scheidden zich in augustus af van de partij. Het partijbestuur eiste in kort geding dat de fractie de naam LPF niet meer zou gebruiken en werd door de rechter in het gelijk gesteld. Maar volgens Snel wil het interim-bestuur niet vasthouden aan het verbod. (ANP)

Natuurorganisatie wil chip in dier

AMSTERDAM, 2 DEC. Natuurmonumenten wil dat een chip geaccepteerd wordt als registratiemethode voor landbouwdieren en als alternatief kan gelden voor de nu verplichte gele oormerken. Natuurmonumenten moet 17 december voor de rechter verschijnen omdat enkele runderen in natuurgebieden niet volgens de regels waren geormerkt. Natuurmonumenten vindt dat zo snel mogelijk moet worden overgeschakeld op onderhuidse chips. Dat is dier-vriendelijker, esthetischer en efficiënter. Nu raken veel dieren hun gele oormerk kwijt. (ANP)

Politie krijgt nieuwe kogels

DEN HAAG, 2 DEC. De politie krijgt vanaf januari volgend jaar nieuwe munitie. Die lijkt sterk op de huidige en heeft ook dezelfde effecten op degegene die neergeschoten wordt, maar ze levert minder gevaar op voor omstanders die geraakt worden nadat het doelwit is neergeschoten, aldus het ministerie van Binnenlandse Zaken gisteren. De nieuwe munitie, de Action Effect, zal eerst worden aangevuld op de huidige, de Action 3. In de loop van de tijd zal ze de oude munitie volledig vervangen. (ANP)

Netwerk boos na EO-benoeming

Door een onzer redacteurs
ROTTERDAM, 2 DEC. Op de redactie van actualiteitenrubriek Netwerk (KRO, NCRV, EO) is onrust ontstaan, omdat de EO-directie Henk van Rhee heeft aangesteld als hoofdredacteur van EO-Netwerk. Van Rhee is directeur van het landelijk bureau van de ChristenUnie. Daarnaast is hij actief bij Pro Vita, een juristenvereniging die strijdt tegen abortus en euthanasie. Kees Boonman, hoofdredacteur van KRO-Netwerk noemt het „ouderwets” dat de EO-directie een partij-ideoloog als hoofdredacteur benoemt.

Nog 4 dagen om je sinterklaas-cadeaus op video te zetten



KPN MobielPlus
• bellen, sms'en, foto's versturen en e-mails uit één bundeltegoed

Nec 410i

• met 3,3 megapixel camera
• videobuizen
• vanaf € 0,-

* vraag naar de voorwaarden



plus 2
KLM-vliegtickets
binnen Europa

cadeau

altijd dichtbij



Over stembusfraude Kiev wacht op uitspraak van opperrechters

KIEV, 2 DEC. In Kiev hebben gisteren de rivaliserende presidentskandidaten Viktor Joesjtsjenko en Viktor Janoekovitsj afgesproken hun onderhandelingen over het resultaat van de presidentsverkiezingen af te breken tot het Hooggerichtshof uitspraak heeft gedaan over de fraudeklachten van oppositieleider Joesjtsjenko.

De afspraak werd gisteren gemaakt tijdens het overleg tussen de twee kemphanen, in aanwezigheid van vertrekkend president Leonid Koetsjma, de bemiddelen-de EU-delegatie onder leiding van Javier Solana, de presidenten van Polen en Litouwen en de voorzitter van de Russische Doema. Joesjtsjenko eist een nieuwe tweede ronde van de presidentsverkiezingen, omdat hem door fraude in het oosten van het land, de machtsbasis van Janoekovitsj, de zege zou zijn onstolen. Janoekovitsj reageerde gisteren met een eigen eis: hij wil ook een nieuwe tweede ronde, met het argument dat in het westen van Oekraïne, de machtsbasis van Joesjtsjenko, fraude zou zijn gepleegd. President Koetsjma wil geen nieuwe tweede ronde. Hij liet gisteren weten dat wat hem betreft de verkiezingen helemaal moeten worden overgedaan, dus inclusief de eerste ronde. Maar daarvan wil Joesjtsjenko niets weten.

Joesjtsjenko beloofde tijdens het overleg zijn aanhangers, die al sinds anderhalve week op het centrale Onafhankelijkheidsplein betogen tegen de fraude bij de verkie-

zingen, opdracht te geven de blokade van regeringsgebouwen op te heffen. Maar de tienduizenden betogers blijven wel op straat. „Onze gelederen moeten niet uitdunnen”, aldus Joesjtsjenko tijdens een toespraak tot zijn volgelingen. „We moeten niet weggaan voordat een datum voor nieuwe verkiezingen stevig op tafel ligt.” Joesjtsjenko wil dat de nieuwe verkiezingen op 19 december worden gehouden.

Algemeen wordt in Kiev verwacht dat het Hooggerichtshof, dat zich sinds maandag met de klachten over fraude bezighoudt, zich vandaag uitspreekt over de geldigheid van de verkiezingen. Javier Solana zei dat dat besluit alleen kan neerkomen op nieuwe verkiezingen. Maar de vraag is ook of het hoogste hof besluit of de verkiezingen in hun geheel over moeten of dat alleen een nieuwe tweede ronde moet worden gehouden.

Janoekovitsj negeerde gisteren de motie van wantrouwen die eerder op de dag tegen zijn regering was aangenomen door het parlement. Hij noemde de beslissing van het parlement illegaal omdat die onder druk zou zijn genomen. (Reuters, BBC)

‘Toetreding van Roemenië tot EU is niet in gevaar’

BOEKAREST, 2 DEC. De ruzie over fraude bij de Roemeense presidents- en parlementsverkiezingen van zondag brengt de toetreding van Roemenië tot de EU niet in gevaar, maar de ruzie levert wel „bezorgdheid op die de EU niet kan negeren”.

Dat heeft gisteren een in Boekarest gestationeerde diplomaat van een EU-land gezegd naar aanleiding van de eis van de Roemeense oppositie om de uitslag van de verkiezingen nietig te verklaren wegens „massale fraude”. De eis is inmiddels afgewezen.

Roemenië wil in 2007 lid worden van de Europese Unie; de Europese Raad – de regeringsleiders van de EU – moet daarvoor op 17 december het groene licht geven. „We nemen kennis van de fraudebeschuldigingen en volgen de zaak op de voet, ook in het licht van de evaluatie van de mate waarin wordt voldaan aan de Kopenhagen-criteria”, aldus gisteren de woordvoerder van de EU inzake uitbreiding, Krisztina Nagy. De criteria betreffen democratisering, de vorming van een rechtsstaat en de respectering van de mensenrechten. De EU heeft in het openbaar geen kritiek geuit op de gang van zaken bij de verkiezingen in Roemenië.

Volgens de gisteren bekendgemaakte officiële uitslag van de parlementsverkiezingen kreeg de sociaal-democratische partij PSD 36,61 procent van de stemmen en

kreeg de oppositionele alliantie Rechtaardigheid en Waarheid DA 31,33 procent. De ultra-nationalistische Groot-Roemenië Partij PRM viel 12,92 procent van de stemmen toe. De enige andere partij die de kiesdrempel van vijf procent haalde was de partij van de Hongaarse minderheid, de UDRM, met 6,17 procent van de stemmen.

Bij de presidentsverkiezingen won de PSD-kandidaat, vertrekkend premier Adrian Năstase, met 40,94 procent, voor DA-kandidaat Traian Băsescu, met 33,92 procent. Zij treden op 12 december in een tweede ronde tegen elkaar aan. Derde werd zondag PRM-leider Corneliu Vadim Tudor, met 12,57 procent. Vier jaar geleden slaagde de xenofobe en antisemitische Corneliu Vadim Tudor er nog in met rond twintig procent de tweede ronde van de presidentsverkiezingen te halen. Hij heeft zijn aanhang gisteren aangeraden in de tweede ronde van de presidentsverkiezingen op 12 december thuis te blijven.

Băsescu, die eerder nieuwe verkiezingen eiste wegens vermeende „massale fraude” van de PSD-aanhang, zei gisteren de officiële resultaten te zullen erkennen als de rechtbanken dat doen, zij het alleen als politicus; privé zal hij de uitslag echter „noot” accepteren. „Dat zou neerkomen op een belediging van mijn electoraat”, aldus Băsescu. (Reuters, AFP, AP)

‘Aanslag’ in Belgrado

BELGRADO, 2 DEC. Een etmaal lang heeft Servië in de veronderstelling geleefd dat president Boris Tadić dinsdag het doelwit was van een aanslag. Dinsdagavond probeerde een man in een Audi bij herhaling de auto van Tadić te rammen. Dat deed heel Servië denken aan een soortgelijke aanslag op premier Zoran Djindjić, begin vorig jaar, niet lang voordat hij daadwerkelijk werd vermoord, en aan die op toenmalig oppositieleider Vuk Drašković,

ten tijde van het bewind van Slobodan Milošević. Vrijwel alle partijen in Servië reageerden gisteren dan ook gealarmeerd.

Gisteren meldde zich de chauffeur van de Audi, een Servische werknemer van de Amerikaanse ambassade. Hij zei dat hij kwaad was geworden over het „agressieve rijgedrag” van Tadić konvooi, dat hem met lichtsignalen en sirenes van zijn rijbaan had gedwongen – van een aanslag was geen sprake. (AP)

Wel of niet privatiseren van de gezondheidszorg? Het is een van de twee vraagstukken waarover de Hongaren zondag gaan stemmen.

Door onze correspondent

TIJN SADFEE
BOEDAPEST, 3 DEC. „Ik zou het ziekenhuis morgen nog kopen, maar waar haal ik 40 miljoen euro vandaan?” Professor Antal Czinner is geneseskundig-directeur van kinderziekenhuis Heim Pál in Boedapest. De entourage is er zoals in de meeste Hongaarse ziekenhuizen in staatshanden: vochtige muren, een lift die vaak blijft hangen, en een penetrante lucht, alsof het een week geleden is dat de w’s werden verschoond.

„Noodgeval” was de titel van de docudrama-serie die in 2001 in zijn ziekenhuis werd opgenomen. Drie

jaar na uitzending op de Hongaarse televisie is er in Heim Pál niets vernaderd. Czinner: „We hebben nog steeds het geld niet om te moderniseren. De enige oplossing is privatisering van ons ziekenhuis.”

In een referendum spreken de Hongaren zich zondag uit over de toekomst van hun gezondheidszorg. Wel of geen privatisering? „Maak van onze ziekenhuizen geen wahrenhuizen”, is de leus van de centrumrechtse oppositiepartij Fidesz, tegenstander van privatisering. Maar volgens de socialisten en liberalen in de regeringscoalitie is het de enige oplossing voor het redden van de ziektelagende ziekenhuizen. Met het goedkope ziekenfonds als enige verzekeringsmogelijkheid is gezondheidszorg voor alle Hongaren weliswaar goedkoop en toegankelijk, maar finan-



Militairen van de SFOR-vredesmacht in Bosnië hebben gisteren de naam op hun voertuigen veranderd. De leiding van de vredesmacht is vandaag overgegaan van het Atlantisch bondgenootschap NAVO naar de Europese Unie. (Foto Reuters)

Lakmoesproef voor pygmee EU NAVO draagt commando van operatie in Bosnië over aan Unie

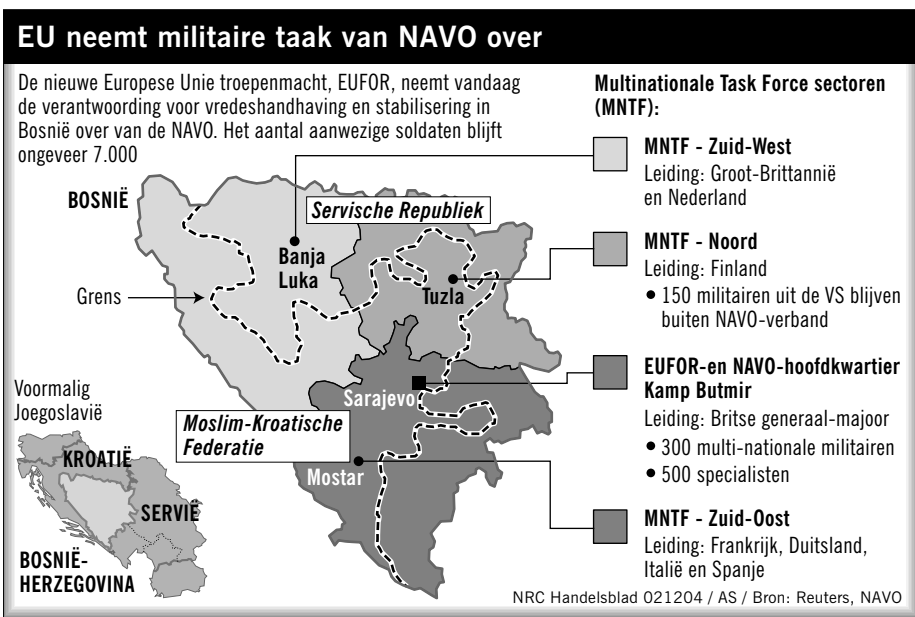
De NAVO draagt vandaag het bevel van de vredesmissie in Bosnië over aan de EU. Het is de eerste militaire operatie van de Europese Unie.

Door onze redacteurs

MARK KRANENBURG en ROBERT VAN DE ROER
BRUSSEL, 2 DEC. Zo’n tachtig procent van de zeventienduizend internationale militairen in Bosnië ruilt vandaag hun NAVO-insignes in voor die van de EU. De NAVO, in 1996 begonnen met 60.000 soldaten in IFOR en vervolgens SFOR, draagt het commando over aan de Europese Unie: SFOR wordt EUFOR. Volgens diplomaten is het een moment van grote politieke betekenis: de NAVO beëindigt na negen jaar haar eerste grote militaire operatie „succesvol”, en de EU begint haar eerste grote militaire operatie.

Het feit alleen al dat „s werelds machtigste militaire alliantie” nu een missie kan overdragen aan wat jarenlang is weggehoond als een „militaire pygmee” zorgt voor tevredenheid bij de NAVO en de EU, menen diplomaten. Het is een lakmoesproef voor het buitenlands beleid en de defensie-inspanningen van de EU – hoezeer de EU nog steeds achterblijft in slagkracht en defensie-uitgaven bij de Verenigde Staten. Nog niet eerder opereerden met de circa 7.000 man van EUFOR zoveel soldaten onder EU-vlag. Tot nu toe kon de EU alleen terugkijken op twee in omvang en in duur bescheiden missies in Congo en Macedonië.

De stationering van EUFOR is een concretere vertaling van het groeiende besef dat de EU een buitenlands beleid moet hebben. Dat er nu duizenden EU-militairen in Bosnië zijn, is een logisch vervolg op het EU-besluit hierover. „Het defensiebeleid maakt een interessanter deel uit van het buitenlands beleid van de Unie”, zegt de Europese Grundwet



die de leiders van de 25 lidstaten eind oktober in Rome ondertekenden.

Dit berekent nog niet dat over de inzet van troepen voortaan in Brussel wordt besloten. Het buitenlands beleid en ook de militaire aspecten ervan blijven een zaak voor de lidstaten. Tijdens de moeizame onderhandelingen over de grondwet bleek dat de grote landen er niet over peinsden bevoegdheden af te staan aan de EU.

Maar de Unie kan wel besluiten tot een gemeenschappelijke actie zoals nu in Bosnië. De EU meent ook dat de toekomst van de westelijke Balkan in de EU ligt en dat het garanderen van de veiligheid van Bosnië dan ook een specifiek Europees opdracht is. De NAVO blijft nu achter met een klein hoofdkwartier in Sarajevo voor contraterorisme,

de jacht op (de belangrijkste) oorlogsmisdadigers en defensiechervormingen in Bosnië. De commando-overdracht geeft volgens diplomaten ook aan dat zowel het naoorlogse Bosnië als de samenwerkingsrelatie tussen de NAVO en de EU volgens het ‘Berlijn Plus’-model hier beide klaar voor zijn, zo is de algemene conclusie in Brussel. Bosnië heeft volgens diplomaten nu minder behoefte aan grootschalige NAVO-betrokkenheid en meer behoefte aan een „bredere aanpak en dus een rol van de EU, die zich ook richt op goed bestuur, opleiding van rechters en andere civiele taken”. Bosnië is negen jaar na de oorlog een „veilig land” dat de hervorming van het leger nu aan een nationaal ministerie van Defensie heeft overgedragen. „Daarmee is de angel uit het risico

dat hier nog legers voor binnenlandse doelen worden ingezet”, zegt een hoge westerse diplomaat.

Hoe de EU-missie op de grond uitpakt, moet blijken, maar volgens diplomatieke en militaire ingewijden is de NAVO-EU-samenwerking in de voorfase goed verlopen en blijft de NAVO ook betrokken: niet alleen stapt tachtig procent van SFOR naadloos over in EUFOR, de planning voor het operationele plan van de EU-missie is gedaan bij de NAVO en dat blijft ook zo. Die planning is in handen van de plaatsvervangend NAVO-operbevelhebber, die tevens ook de operationele commandant voor Europese troepen is. Ook voor „communicatiereserves, beveiliging van het luchtruim en inlichtingen” blijft de EU afhankelijk van de NAVO.

Die beperkte aanwezigheid van de NAVO staat niet los van de zorg binnen de NAVO over de Europese aspiraties voor een geheel eigen defensiemacht. Dit wordt alomte beschouwd als een directe ondermijning van het bondgenootschap. Landen als Frankrijk, Duitsland en België hebben herhaaldelijk laten weten dat Europa lossen van de NAVO, lees de VS, actief moet kunnen zijn. Maar ze troffen daarbij telkens het atlantisch georiënteerde Groot-Brittannië op hun weg dat daarbij onder andere werd gesteund door Nederland.

Ook de VS zijn volgens diplomaten na aanvankelijke „scepis” nu „blij”. De Amerikaanse houding blijft dualistisch: de VS willen meer eigen militaire inspanningen van Europa, maar al teveel is ook niet goed en de NAVO moet de hoeksteen van de Europese veiligheid blijven. Zo beschouwd zien de VS de commando-overdracht als een test voor de samenwerking tussen de NAVO en de EU. De VS houden van 2.000 man nog 150 tot 120 in Bosnië, in bilateraal verband. Bijkomend voordeel voor de VS: zij die weggaan, kunnen elders worden ingezet in het toch al overbelaste Amerikaanse leger.

EU-grondwet geeft PS-leider vleugels

De Franse socialistische partij PS schaarde zich gisteren in ruime meerderheid achter de Europese grondwet.

Door onze correspondent

PIETER KOTTMAN
PARIJS, 2 DEC. Een ‘drievoudige overwinning’ noemt François Hollande, leider van de Franse socialistische partij (PS), de uitslag van het interne referendum van gisteren, over de Europese Grondwet. 59 procent van de 100.000 partijleden (op 120.027 stemgerechtigden) die hun stem uitbrachten is vóór de grondwet. Volgens Hollande heeft niet alleen ‘Europa’ gewonnen, maar ook de ‘democratie’ en de partij. Het debat is immers in alle openheid gevoerd en met dit eerste

interne referendum in haar bijna honderdjarige bestaan is de PS „een voorbeeld van vernieuwing”.

Van het trio overwinningen is gemakkelijk een kwartet te maken, zij het niet door Hollande zelf. Ontegenzeggelijk komt de niet-onbetwiste leider Hollande versterkt uit de strijd naar voren: omgekeerd, bij een overwinning van het ‘nee’ was zijn positie als fervent voorstander van het ‘ja’ zo goed als onhoudbaar geworden. Hij had moeten gaan verkopen waar hij zich tegen had verklaard, en dat in de aanloop naar het door president Jacques Chirac in het vooruitzicht gestelde nationale referendum over de grondwet, volgend jaar.

Wat het laatste betreft, kan nog een overwinning worden toegevoegd, of althans een voorschot daarop worden genomen. De kans

op acceptatie van de grondwet door het Franse volk is groter nu het sociaal-democratische deel ermee heeft ingestemd. Steen des aanstoots was immers het vermeende gebrek aan garanties voor een sociaal beleid, eerder een links dan een rechts thema.

In die zin kan president Jacques Chirac, die het idee van een grondwet in 2000 als eerste Europese leider opperde, opgelucht ademhalen. Niet voor niets verwees menig socialistische nee-stemmer naar de bizarre presidentsverkiezingen van 2002, waarin Chirac tegenover de extreem-rechtse leider Jean-Marie Le Pen kwam te staan. Links had toen noodgedwongen op de ‘ladenlichter’ Chirac gestemd. Dat was eens maar nooit weer.

Ja-stemmers hadden even goed hun verborgen agenda’s, al was het maar omdat het voor een gewoon

mens vrijwel ondoenlijk is zich een evenwichtig oordeel te vormen over de even taale als lijvige grondwet. Menigen heeft vóór gestemd uit angst voor het isolement van de partij in de internationale politieke familie en, in het verlengde daarvan, van het land in Europa. Hun keuze werd ook ingegeven door vrees voor een schisma in de partij. De kans daarop bestaat met de overwinning van het ‘ja’ ook, maar is minder groot, omdat de meeste kopstukken voorstander zijn van de grondwet.

In strategisch wilken en wegen leken de partijleden net op hun leiders. Het hele circus rondom het als blijk van democratische gezindheid door Hollande zo geprezen referendum was op z’n minst deels een gevolg van een interne machtsstrijd. Laurent Fabius, voortrekker van het verzet tegen

de grondwet, is niet toevallig nummer twee van de partij. Als voormalig jeune premier – hij werd in 1984, op 38-jarige leeftijd, eerste minister – achtte hij zichzelf ‘presidentiable’ dan de sowieso bleke Hollande, die zelfs nooit eenvoudige minister is geweest.

De ironie wil dat Hollande er door Fabius’ nederlaag ineens beter voorstaat als kandidaat voor de presidentsverkiezingen van 2007. Zijn diagnose van ‘drievoudige overwinning’ kan ook slaan op de onder hem behaalde eclatante zege van de PS bij de regionale en de Europese verkiezingen en, nu bij het referendum. Zijn pogingen zich te verenzelvigen met de Spaanse premier en zielsverwant Zapatero, die ook zonder noemenswaardige ervaring het hoogste ambt is gaan bekleden, worden er in elk geval geloofwaardiger door.

commercieel bedrijf. „We worden met het referendum voor de gek gehouden, want het is wel degelijk mogelijk om publieke en particuliere gezondheidszorg naast elkaar te laten bestaan.” De hal van zijn ziekenhuis lijkt op een riante lobby van een internationaal hotel. In het restaurant, met wijnkaart, dienen artsen, patiënten en hun familie. Boven zijn de operatiekamers. Directeur Békési. „We rekenen 2400 euro voor een bevalling, inclusief een paar dagen verblijf in ons ziekenhuis. 3600 euro, in geval van een keizersnee.” Telk is gebouwd door een investeerder. Het maakt nog geen winst. „Het is een lange termijn-investering”, zegt Békési. „We wachten op een mentaliteitsverandering. Solidariteit in gezondheidszorg bestaat niet, dat is slechts een politiek begrip. Naast staatsziekenhuizen kun je wel degelijk geprivatiseerde ziekenhuizen laten bestaan. De één heeft nu eenmaal meer te besteden dan de ander.”

Strafverlaging voor Franse ex-premier Alain Juppé

Door onze correspondent

PARIJS, 2 DEC. De Franse oud-premier Alain Juppé is gisteren in hoger beroep veroordeeld tot veertien maanden voorwaardelijke gevangenisstraf en één jaar onverkiesbaarheid, omdat hij begin jaren negentig medewerkers van zijn partij RPR op de loonlijst van de gemeente Parijs had gezet. Aanvankelijk werd Juppé, burgemeester van Bordeaux en ‘kroonprins’ van president Jacques Chirac, veroordeeld tot achttien maanden voorwaardelijk en tien jaar onverkiesbaarheid. Juppé kondigde vanochtend zijn vertrek aan als burgemeester. Het arrest van gisteren houdt in dat Juppé kan terugkeren in de politiek voor de presidentsverkiezingen van 2007.

Letse regering krijgt vertrouwen

Door onze correspondent

WARSAU, 2 DEC. De nieuwe centrum-rechtse regering van Letland heeft vanochtend het vertrouwen gekregen van het parlement. Premier Aigars Kalvitis, leider van de liberale Volkspartij, kan rekenen op ten minste 75 van de honderd parlementariërs. Hij wist afgelopen week de grootste partij van het land, Nieuwe Tijd, voor zijn coalitie te winnen. Eind oktober ontstond een crisis, nadat de begroting voor 2005 door het parlement was afgewezen. Toenmalig premier Indulis Emsis, van de partij Groenen en Boeren, werd daarmee tot aftreden gedwongen. Zijn partij keert wel terug in de nieuwe coalitie. Naast de Groenen en Boeren, de Volkspartij en Nieuwe Tijd maakt ook Letlands Eerste Partij deel uit van de coalitieregering, de twaalfde in de dertien jaar sinds Letland zich losmaakte uit de Sovjet-Unie.

Straf moordenaar Lindh bevestigd

STOCKHOLM, 2 DEC. Het Zweedse Hooggerichtshof heeft de veroordeling tot levenslang voor de moordenaar van minister Anna Lindh gisteren bevestigd. De 25-jarige Mijailo Mijailović was in eerste instantie ook tot levenslang veroordeeld, maar kreeg door een hogere rechter psychiatrische dwangverpleging in plaats van celstraf opgelegd. De aanklager en Lindhs familie waren tegen dat vonnis in beroep gegaan. Mijailović stak op 10 september 2003 de populaire minister van Buitenlandse Zaken neer in een warenhuis in Stockholm. Lindh bezweek een dag later aan haar verwondingen. (AFP, Reuters)

Vooronderzoek Decembermoord

Door een onzer redacteurs

ROTTERDAM, 2 DEC. De Suri-naamse rechter-commissaris die belast is met de behandeling van strafzaken bij de Krijgsraad zal nog deze week het gerechtelijk vooronderzoek naar de ‘Decembermoorden’ sluiten. Dat heeft een woordvoerder van de onderzoeksrechter bevestigd. Justitie in Paramaribo moet nu binnen vier weken de 34 verdachten informeren of zij worden vervolgd. Onder hen is oud-legerleider en huidige parlementlid D. Bouterse. Bij de moorden, tussen 7 en 9 december 1982, werden 15 tegenstanders van het toenmalige Militair Gezag standrechtelijk doodgeschoten.

Daily Telegraph veroordeeld

Door onze correspondent

LONDEN, 2 DEC. The Daily Telegraph moet van de Britse rechter 150.000 pond (225.000 euro) schadevergoeding betalen aan oud-Labour-parlementariër George Galloway, omdat de krant niet het recht had te schrijven dat hij jarenlang geld had gekregen van het bewind van Saddam Hussein. De krant beriep zich op documenten die vorig jaar in Bagdad aan het licht kwamen. Galloway, die herhaaldelijk bij Saddam op bezoek ging en fel tegen de oorlog was, heeft steeds gezegd dat het verval-singen waren.

Sprookjeshuwelijk prinses loopt stuk

LAS VEGAS, 2 DEC. Het huwelijk tussen de Bahreinse prinses Meriam Al-Khalifa en de Amerikaanse oud-marinier Jason Johnson is ten einde. De prinses ontvluchtte in 1999 op 19-jarige leeftijd haar land met valse Amerikaanse legerpapieren om te trouwen met de 23-jarige marinier, die in Bahrein was gestationeerd en die zij in een winkelcentrum had ontmoet. De romance werd verfilmd en kwam uitgetreid in de publiciteit. Volgens de marinier, die wegens zijn avontuur uit dienst werd ontslagen, is het huwelijk ten onder gegaan aan het nachtleven van Las Vegas en de woede van de koninklijke familie. Het is niet bekend of de prinses in de Verenigde Staten zal blijven. Zij heeft daar politiek asiel gekregen. (AP)

• PAGINA 13:

Migratie in Afrika
Estrijd voor vrije pers Socdan
Congo en Rwanda
Bush in Halifax

Medisch shoppen in Hongarije

cieel is het niet langer houdbaar. „De privatisering is voor ons al lang een feit”, zegt Géza die met zijn vrouw met zijn vrouw op weg naar de Budai In Vitro-privékliniek. „Na ons eerste kind blijf ik nu onvruchtbaar”, zegt Géza. „We hebben de kliniek 3000 euro betaald voor het volledige traject.”

Een maand geleden werd de directeur van het Szent János-ziekenhuis, in handen van een stads-declaraat in Boedapest, ontslagen wegens mismanagement. Het ziekenhuis, gebouwd in 1895, kampt met torenhoge schulden en niemand wil opdraaien voor het onderhoud van het gebouwencomplex. De grote Chinese gemeenschap in Boedapest heeft interesse getoond om het ziekenhuis over te nemen. In afwachting van duidelijkheid wordt het complex in-

tussen tot een medische jungle. Langs vervallen muren lopen patiënten buiten in ochtendjas door de kou. Een blok verder heeft de peperdure vruchtbaarheidskliniek

garen en wonen in Komarno, net over de grens in Slowakije, maar daar kan ik de medische hulp niet krijgen die we nodig hebben. Dus zijn we medisch gaan shoppen in de regio. Dat is de toekomst.”

Behalve de vruchtbaarheidskliniek verwerven de afgelopen jaren diverse medische ondernemingen zich een positie in Hongaarse ziekenhuizen. Voor het bijna failliete ziekenhuis in de Hongaarse provinciestad Kiskunhalas betekende het de redding: het verkocht het recht om in het gebouw chirurgie te bedrijven aan het medische bedrijf HospInvest. ‘Functionele privatisering’ heet dat. Het ziekenhuis blijft als gebouw in handen van de lokale overheid. HospInvest en de privé-artsen beloven dat ook ziekenfonds-patiënten welkom blijven.

‘We worden met referendum voor de gek gehouden’

zich gevestigd. „Zie hier de segregatie in de gezondheidszorg”, zegt Géza, die aanschijft in de rij wachtenden. De kliniek zit vol met yuppen. Glossy magazines liggen op de leestafel, een espressoparaat pruttelt. Géza: „Wij zijn Hon-

Wegens verkiezingen Troepen VS in Irak naar 150.000 man

WASHINGTON/ BAGDAD, 2 DEC. De Verenigde Staten hebben besloten de militaire aanwezigheid in Irak in de aanloop naar de verkiezingen van 30 januari met 12.000 man te versterken tot in totaal 150.000 man.

Dat heeft het Amerikaanse ministerie van Defensie gisteren bekendgemaakt. Sinds het begin van de oorlog in Irak, in maart 2003, zijn niet eerder zoveel Amerikaanse militairen in Irak geweest, zo zei generaal David Rodriguez, adjunct-directeur operaties van de verenigde staven op een persbijeenkomst in Washington. Tot dusverre was het grootste aantal Amerikaanse militairen in Irak 148.000 in mei 2003. Afgelopen april noemde de Amerikaanse minister van Defensie Donald Rumsfeld het aantal van 135.000 militairen in Irak al „ongebruikelijk hoog”; indertijd had Washington juist verwacht dit aantal tot 115.000 te kunnen terugbrengen. „Het doel is voornamelijk om veiligheid te verschaffen voor de verkiezingen”, zei Rodriguez gisteren. „Maar het is ook om de druk op de opstand te houden na de Falluja-operatie”, voegde hij eraan toe. Meer dan 10.000 Amerikaanse mariniers maakten vorige maand in een groot offensief een eind aan de overheersende aanwezigheid van rebellen in deze stad. Maar er zijn nog steeds verzetshaarden in Falluja, en Amerikaanse mariniers klaagden gisteren dat op sommige plekken opstandelingen terugkeren in eerder uitgekamde buurten. In totaal zijn sinds het offensief op 8 november begon nu 71 Amerikaanse militairen in en bij Falluja gesneuveld, zo maakte het leger gisteren bekend. De 300.000 burgers mogen nog steeds niet terug naar hun stad.

Barghouti wil toch Palestijns leider zijn

Door onze correspondent
JERUZALEM, 2 DEC. De in Israël gevangen Palestijnse leider Marwan Barghouti heeft zich gisteren verrassenderwijs alsnog kandidaat gesteld voor de verkiezingen voor het voorzitterschap van de Palestijnse Autoriteit als opvolger voor de overleden Yasser Arafat. De echtgenote van Barghouti, Fadwa Barghouti, advocaat in Ramallah, registreerde haar man kort voor middernacht als kandidaat na hem eerder op de dag te hebben bezocht in de gevangenis van de Israëliëse stad Beersheva. Vorige week liet Barghouti via vertrouwelingen weten zich niet te zullen kandideren en zijn beslissing dat bij nader inzien wel te doen heeft voor veel tumult gezorgd in Fatah, de grootste politieke organisatie. Fatah heeft oud-premier Mahmoud Abbas naar voren geschoven als presidentskandidaat. Barghouti, die tot zijn arrestatie in 2002 leider was van de jongerenorganisatie van Fatah, Tanzim, en van de Aqsabrigades, wordt beschouwd als een electorale bedreiging voor Abbas, die in de bezette gebieden weinig aanzien geniet. Uit opiniepeilingen blijkt dat Barghouti door zijn verdediging van de gewapende intifadah

en zijn gevangenschap – hij is veroordeeld tot 200 jaar – zeer populair is. In een brief aan de leiding van Fatah schrijft Barghouti dat hij zich toch kandidaat stelt, omdat zijn aanhangers daarom hebben gevraagd en omdat de nieuwe Palestijnse leiders de gewapende intifadah en de erfenis van Arafat in diskrediet brengen. Abbas, die Arafat is opgevolgd als leider van de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie, de PLO, staat bekend als criticus van de gewapende acties tegen Israëliëse doelen, zowel in bezet gebied als in Israël zelf. Barghouti ziet de gewapende intifadah als een vorm van „legitieme zelfverdediging van het lijdende Palestijnse volk tegen een onderdrukkende, militaire grootmacht”. Aanhangers van Abbas kritiseren de deelname van Barghouti aan de verkiezingsstrijd als „onverantwoordelijk”, omdat daarmee de eenheid van Fatah op spel wordt gezet. Israël heeft meteen laten weten er niet over te peinzen Barghouti „de eerstkomende 100 jaar” (minister Hanegbi) vrij te laten. De moslimextremistische organisatie Hamas heeft de Palestijnen opgeroepen de verkiezingen te boycotten.

Ingezonden mededelingen

Rudi Fuchs
Schilderen in Nederland

Onze winkels liggen boordevol met verrassend laag geprijsde boeken! Om te geven en te krijgen of gewoon lekker voor jezelf te kopen.

Paul Mijksenaar en *Piet Westendorp*, Open Here
Van 12.50 **NU 5.99**
Robert Walker, *Color is power*
Van 2 .50 **NU 9.99**
Jack Miles, *Jezus*
Van 26. - **NU 8.99**
Ethan Hawke, *Aswoensdag*
Van 18. - **NU 5.99**

Rudi Fuchs, *Schilderen in Nederland*
van 24. - **NU 9.99** *Actie loopt t/m 31 december. Op is Op*

Aan tafel met **Leopold**

Max Velthuis e.a.,
Aan tafel met **Leopold**
van 12.50 **NU 3.99**

DUIZENDEN BOEKEN 20 TOT 80% GOEDKOPER

De Slegte

Alkmaar Dordrecht Hilversum Utrecht
Amersfoort Eindhoven Leiden Veenendaal
Amsterdam Enschede Maastricht Zwolle
Arnhem Groningen Nijmegen
Den Bosch Den Haag Rotterdam
Breda Haarlem

www.deslegte.com

Voorjaar 2005:
Leeuwarden

ONAFHANKELIJK TONEEL

AL-TASRIF & MIJN WAARDE-LOZE SLAVIN

Tweeluik uit het Cordobafestival t/m 19 december

O.T. THEATER

010.476.90.29

www.ot-rotterdam.nl

NU AL TWEEDE DRUK

Nelleke Noordervliet

Mevrouw Gigengack

UIT HET LEVEN VAN EEN DAME

Gebonden € 1,-50

UITGEVERIJ Augustus

Een overheid die dienstbaar is aan het volk

De Europese Unie besluit 17 december of zij met Turkije over toetreding gaat onderhandelen. Hoe ver is Turkije? De overheid begint dienstbaar te worden aan het volk.

Door onze correspondent
BERNARD BOUWMAN
DIYARBAKIR, 2 DEC. Ze zegt het met een bescheiden stem, maar de glimlach om haar mond laat zien hoe blij ze is. „Wij houden ons nu meer dan een jaar echt serieus met het probleem van de eerwraak bezig”, aldus Hayriye Ascioglu van het vrouwencentrum KAMER in Diyarbakir. „En sindsdien is er niet één vrouw vermoord in Diyarbakir. Dat is de mooiste beloning die wij ons voor ons werk kunnen indenken.”

KAMER bestond al enige jaren toen de organisatie begin vorig jaar een telefoontje kreeg van een doodsbange vrouw. „Mijn man gaat me vermoorden”, zei ze. Ze gaf haar adres niet aan de organisatie en die kon dus weinig voor haar doen. De medewerkers van KAMER vergaten het telefoontje tot

dat ze enige tijd later in de krant lazen dat de vrouw inderdaad was vermoord. Toen besloot KAMER eerwraak keihard aan te pakken.

Vrouwenorganisaties weten niet precies hoeveel vrouwen jaarlijks de dood vinden in Turkije door eerwraak, maar waarschijnlijk zijn het er meer dan 100. „Europeaanen denken vaak dat het bij eerwraak altijd om seks draait (zoals om een meisje dat tegen de zin van haar ouders met een jongen uitgaat, red.), aldus Ascioglu. „Maar dat hoeft helemaal niet. Als een meisje zonder toestemming – zonder hoofddoek gaat lopen of zomaar naar de stad gaat is het al voldoende om eerwraak uit te lokken.”

Niet alleen Ascioglu vindt dat eerwraak een plaag is voor Turkije, ook de Europese Commissie schreef in haar advies van oktober over de kwestie of Brussel onderhandelingen met Turkije moet openen over lidmaatschap van de Europese Unie dat de positie van vrouwen in Turkije beter moet worden. Dat geldt natuurlijk niet voor alle vrouwen (in een stad als Istanbul zijn er talloze dames te vinden die onafhankelijk zijn en een glanzende carrière maken) maar in Diyarbakir en omstreken is eerwraak nog steeds een groot



probleem. Maar het tij keert. Voor het eerst krijgen vrouwenorganisaties de hoop dat het probleem opgelost kan worden. En daarbij speelt de EU een grote rol. Het was immers Brussel dat er bij Ankara op aandrang de wet te veranderen zodat eerwraak – in tegenstelling tot het verleden – hard aangepakt kan worden. Het zijn ook de EU-landen die financiële steun geven aan vrouwengroepen in Turkije en deze zo zelfbewust maken dat ze aandacht voor hun problemen bij de overheid krijgen. En zo ontstaat er een bondgenootschap tussen presiegroepen en Brussel dat niets anders tot doel heeft dan de Turkse maatschappij te moderniseren. KAMER bewijst, aldus Ascioglu, hoe ver dat proces al gevorderd is. Diyarbakir is lange tijd frontlinie geweest in de oorlog tussen de Turkse overheid en Koerdische rebellen. Toen het vrouwencentrum in 1997 zijn deuren opendeende, was de reactie van de autoriteiten aanvankelijk wantrouwig. „Ze hielden nauwkeurig in de gaten wie hier kwam.” Dat uitgangspunt paste bij het oude Turkije, waar de

overheid het volk beloert en aan niemand verantwoording aflegt behalve aan zichzelf.

Maar in het nieuwe Turkije dat op weg is naar Brussel en mede daarom steeds democratischer wordt, wil de overheid dienstbaar zijn aan het volk. En hoever dat proces in Diyarbakir is gevorderd, bewijst KAMER. Als een vrouw belt met KAMER om te zeggen dat er een ‘doodvonnis’ over haar is uitgesproken, komt de organisatie onmiddellijk in actie. Medewerkers gaan om de tafel zitten met de politie, de sociale diensten, het plaatselijke bestuur en soms zelfs met imams om het probleem direct aan te pakken.

„Bij gelovige families zijn imams uiterst succesvol. Als wij hen opbellen gaan ze direct praten en leggen ze de familie uit dat de islam het vermoorden van andere mensen verbiedt”, aldus Ascioglu. Vorig jaar vroegen 23 vrouwen om hulp, dit jaar al 31. En om de hulpverlening te stroomlijnen is er sinds kort een crisislijn, die 24 uur per dag te bereiken is.

De ontwikkeling van de vrouwengroepen is niet het enige teken dat Turkije anders wordt. Sinds Turkije serieus op weg is naar Brussel hebben ook bijvoorbeeld

homogroepen de wind in de zeilen. Het mechanisme is steeds hetzelfde: steun uit Brussel maakt dat de Turkse autoriteiten de zaak serieus nemen en dat maakt pressiegroepen weer zelfbewuster. Voeg daarbij dat de Turkse media door de democratisering van Turkije steeds onafhankelijker zijn geworden en het pleidooi van minderheden serieus nemen, en het resultaat is duidelijk: meer dan ooit is het mogelijk om de Turkse maatschappij te veranderen. Zo werd voor het eerst een delegatie van Turkse homo’s in het parlement ontvangen en leek het er zelfs even op dat discriminatie van homo’s verboden zou worden.

Zulke veranderingen maken dat pressiegroepen vurig hopen dat de dialoog tussen Brussel en Ankara doorgaat. Vele activisten vrezen daarom niets meer dan dat de top in december (waarop de Europese leiders besluiten of ze met Turkije gaan onderhandelen) zal ontarenden in een grote ruzie tussen Ankara en Europa. Dat zou de motor van de sociale verandering wellicht doen stilvallen en zo de klok in Turkije terugzetten.

Tweede artikel in een serie. Het eerste verscheen 29 november.

Hof wil strengere straf voor folteraars

ANKARA, 2 DEC. Een Turks hof van beroep heeft vanochtend opdracht gegeven tot een nieuw proces tegen vier politiemannen die eerder tot vier jaar en vijf maanden gevangenisstraf zijn veroordeeld wegens het doodfolteren van een student. Het hof van beroep was van mening dat de politiemannen zwaarder moeten worden bestraft.

De zaak dateert van januari 1991. Toen werd Birtan Altinbas, een linkse student, samen met drie andere studenten door de politie van Ankara opgepakt. Een week later werd zijn lijk gevonden.

Inmiddels is de zaak-Altinbas een van de ijkpunten geworden om te zien hoe het met de rechten van de mens in Turkije is gesteld in verband met de Turkse wens om toe te treden tot de Europese Unie. Ankara wordt vaak gekritiseerd wegens martelpraktijken en onvoldoende inspanningen daaraan paal en perk te stellen. De Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Colin Powell schreef zijn Turkse ambtgenoot Abdullah Gül afgelopen maart nog dat het inderdaad beter ging met de mensenrechten in Turkije maar dat er nog onvolkomenheden bleven. Daarbij noemde hij de kwestie-Altinbas.

Een rechtbank veroordeelde de vier agenten in maart wegens foltering en doodslag tot tien jaar en acht maanden gevangenisstraf. De rechters verminderden deze straffen vervolgens tot vier jaar en vijf maanden gevangenis wegens goed gedrag en omdat het hunns inziens niet duidelijk was wie de student had gedood. „De rechtbank was erg genereus jegens de politiemannen”, zei de advocaat van Altinbas’ familie destijds.

Het hof van beroep in Ankara distantieerde zich vandaag van dat vonnis. Het hof sprak uit dat wel duidelijk was wie Altinbas had gedood, en bepaalde dat de politiemannen ten eerste niet mogen profiteren van enige strafvermindering en ten tweede strenger moeten worden gestraft. Een datum voor een nieuw proces werd niet vastgesteld. (AP)



De Libische rechter Rafia al-Oubaidy (rechts) tijdens de Libische Vrouwendag in den Haag. (Foto Johannes van Assem)

Vrouwen rechter en kolonel in Libië

Maar ook Gaddafi kan niet om het islamitisch recht heen

Man en vrouw zijn officieel gelijkgerechtigd in Libië, en vrouwen kunnen er rechter worden en luitenant-kolonel. Toch is ook in Libië één vrouwelijke getuige maar een halve man waard.

Door onze redacteur
CAROLINE ROELANTS
DEN HAAG, 2 DEC. Ook een vrouwelijke rechter in Libië heeft de hulp van haar man nodig om gezin en werk te kunnen combineren. „Als hij helpt, dan gaat het. Maar als hij weigerachtig is dan is het bijna onmogelijk”, zegt Rafiah al-Oubaidy. Maar haar man, zelf advocaat, helpt. Rafia al-Oubaidy was in 1989 de eerste vrouw die in Libië tot rechter werd benoemd. Inmiddels zijn er een stuk of 40 vrouwelijke rechters in Libië. In islamitische landen is het rechterschap doorgaans het laatste ambt dat voor vrouwen wordt opengesteld: het orthodoxe argument ertegen is dat vrouwen daarvoor te emotioneel zijn. „In verscheidene islamitische landen zijn nu vrouwelijke rechters”, zegt Oubaidy, op bezoek in Den Haag voor een Libische Vrouwendag waar ook de Libische minister van Sociale Zaken (een vrouw) en de Libische ambassadeur (een vrouw) aanwezig zijn. „Sommige islamitische denkers menen dat een vrouw niet goed met het strafrecht kan omgaan. Maar in Libië hebben we dat niet. In Libië beschouwen we de koran als grondwet,

maar er is geen tekst te vinden die verbiedt dat vrouwen rechter worden.” Sommige van haar mannelijke collega’s stonden aanvankelijk wat terughoudend ten opzichte van dit nieuwe verschijnsel, „maar dat slijt als je je werk goed doet”.

Libië is natuurlijk het land van de eigenzinnige Moammar Gaddafi. Wat betreft de mensenrechten is hij niet zo anders dan de doorsnee Arabische autocraten – Libië is als je er de rapporten van Amnesty International op naslaat niet beter aan toe dan bij voorbeeld zijn buren Egypte en Algerije. En zoals zovele Arabische leiders steunde Gaddafi terreurbewegingen, tot hij na de aanslag van Lockerbie (1988) onder zware druk van het westen wel moest inbinden. Hij was ook lang niet de enige die massavernietigingswapens nastreefde. Maar hij springt eruit in zijn zwak voor vrouwen.

Gaddafi volgt zijn eigen Derde Universele Theorie, een mengsel van een flexibele islam en socialisme met een tribale saus. In Libië is officieel het volk de baas – Gaddafi zelf is formeel geen president maar broeder-leider van de revolutie – en zijn man en vrouw gelijkgerechtigd. Moslimfundamentalisten gruwen van hem en zijn spectaculaire vrouwelijke lijfwacht, en zijn dan ook voornamelijk buiten Libië en in de Libische gevangnissen te vinden.

Dat wil niet zeggen dat man en vrouw ook in werkelijkheid gelijk zijn, maar er zijn sinds Gaddafi in 1969 de macht greep wel degelijk aanzienlijke verbeteringen gemaakt. Het analfabetisme is onder vrouwen nog steeds groter dan onder mannen, maar is via

verplicht en kosteloos onderwijs tot 29 procent teruggebracht, voornamelijk oudere vrouwen. Op de universiteiten studeren nu meer vrouwen dan mannen, overigens zoals tegenwoordig in veel landen.

In 1989 kregen vrouwen niet alleen het recht om rechter te worden maar ook het leger of de politie in te gaan. Het resultaat was bij voorbeeld vorig jaar september in de hoofdstad Tripoli te zien op de 34ste verjaardag van Gaddafi’s machtsgreep. De Dag van de revolutie stond toen geheel in het teken van de vrouw en aan de traditionele militaire parade namen alleen vrouwen deel, strak in het uniform, met en zonder hoofddoek. Vijftig vrouwelijke officieren werden bij deze gelegenheid tot luitenant-kolonel bevorderd. In een toespraak tot zijn vrouwelijke militairen en politieagenten onderstreepte Gaddafi twee weken later dat „de Arabische wereld helaas geen mannen meer heeft” maar dat zij „nu kan vertrouwen op Arabische vrouwen”. Daarbij moet wel worden aangetekend dat Gaddafi in de jaren negentig heeft gebroken met de Arabische leiders die hem weigerden te steunen in zijn confrontatie met het westen over Lockerbie. Hij vindt ook dat de Arabische leiders de Palestijnen en Irakezen in de kou hebben laten staan.

Gaddafi heeft ook onorthodoxe ideeën over zedigheid. „Een vrouw kan een kort broekje aanhebben en zich keurig gedragen, en een andere kan gesluisd gaan maar van lichte zeden zijn”, zei hij in 2000 in Amman tegenover feministische groepen. „Ik roep niet op tot losbandigheid, maar ik wil niet hebben dat de vorm de overhand krijgt op de kern van de zaak.”

Toch kan of wil zelfs Gaddafi niet onder het islamitische familierecht heen, dat volgens de islam door God gegeven is. Wel gaat het in Libië om een aangepaste versie. Dat wil bij voorbeeld zeggen dat veelwijverij wel niet is verboden, maar dat zoals – sinds kort ook in Marokko is bepaald – de vrouw haar man uitdrukkelijk toestemming moet geven om een tweede echtgenote te nemen.

Rechter Oubaidy, keurig gekleed in een donker krijtstreep broekpak met roze hoofddoek, onderstreept dat in de shari’a, het islamitisch recht, geen vrouw ondergeschikt aan de man is. Alle plichten en rechten zijn voor beiden hetzelfde, zegt ze. „Vrouwen hebben geen ondergeschikte positie”, zegt ze, „maar een andere positie”.

„Ik geef u een voorbeeld. In de eerste begintijd van de islam was de jihad, heilige oorlog, verplicht. Een paar vrouwen gingen toen naar de profeet. Waarom mogen wij niet vechten? vroegen ze. De profeet antwoorde toen: niet omdat jullie minder zijn maar omdat jullie kinderen hebben.”

En hoe zit het in Libië met de bepaling dat de getuigenis van één man evenveel waard is als die van twee vrouwen? „Maar dat zegt de koran, de koran!”, roept rechter Oubaidy. „Dat is een heel duidelijke tekst! Dat heeft niets te maken met onderdrukking van de vrouw. Er zijn veel zaken die voor verschillende interpretatie vatbaar zijn. Maar hier gaat het om teksten die duidelijk zijn, die van God zijn, en niemand heeft het recht om die anders te interpreteren.”

Kolonisten gokken op nieuwe verkiezingen

De regeringscrisis in Israël brengt de geplande ontruiming van de Gazastrook in gevaar. De kolonisten verheugen zich al op nieuwe verkiezingen.

Door onze correspondent
OSCAR GARSCHAGEN
JERUZALEM, 2 DEC. Onmiddellijk nadat hij gisteren de vijf ministers van de tweede regeringspartij Shinui had ontslagen, is premier Sharon begonnen aan de wederopbouw van zijn kabinet. Lukt het hem niet om van zijn eigen, diep verdeelde Likud, de aarzelande Arbeidspartij en de kleine ultrathodoxe partijen een nieuwe regering van ‘nationale eenheid’ te

smeden, dan worden vervroegde verkiezingen onvermijdelijk. Dat is op zich geen groot drama, ware het niet dat vervroegde verkiezingen er vrijwel zeker betekenen dat de voorgenomen ontruiming van de 21 joodse nederzettingen in de Gazastrook zal worden uit- en mogelijk afgesteld. Paradoxaal genoeg heeft Sharon deze crisis uitgelokt om de uitvoering van dat plan juist veilig te stellen.

„Na de dood van de Palestijnse leider Arafat is de onvermijdelijkheid van het vertrek van het leger en de 8.000 kolonisten uit de verdoemde Gazastrook in de ogen van de oude generaal alleen maar groter geworden. Hij heeft het bovendien beloofd aan president Bush.

Hoewel de Knesset onlangs het Gazaplan in principe heeft goedgekeurd, is het onzeker of de uitvoe-

dings- en begrotingsbesluiten het zullen halen. Nadat ministers van de Nationale Unie en de Nationale Religieuze Partij eerder dit jaar uit protest tegen het plan opstapten of door Sharon werden ontslagen, heeft zijn regering immers geen meerderheid meer. Op de brede, censegezinde steun van zijn eigen partij kan hij niet rekenen, omdat de rechtervleugel gedemineerd wordt door de kolonisten in de bezette gebieden en aanhangers van de Groot-Israël-gedachte. Al geruime tijd speelt Sharon daarom met het idee de Arbeidspartij, die tot nu toe vanuit de oppositie Sharon overeind hebben gehouden, in de regering te halen. Dat zou al gebeurd zijn als niet de rechtervleugel van Likud een hartgrondige hekel had aan Shimon Peres, die gehaat wordt omdat hij bereid is ne-

derzettingen te ontruimen in ruil voor vrede met de Palestijnen. Voor vooraanstaande rechtse Likudpolitici is een regering met de Arbeidspartij alleen aanvaardbaar als ook de ultraorthodoxe partijen bij de regering worden betrokken om zo een tegenwicht te vormen. Dat stuitte op principieel verzet van Shinui (Verandering), een jonge, maar snel tot wasdom gekomen partij die de invloed van de ultraorthodoxe gemeenschappen wil inperken. Aangezien Shinui-leider Lapid volhardde in zijn verzet tegen „de oude politiek van erwerpelijke omkooppraktijken” van de ultraorthodoxe partijen, werden hij en zijn ministers aan de kant geschoven. Dat zij de afgelopen twee jaar zijn trouwste bondgenoten waren, deed er niet toe. Voor Sharon is nu de weg open

naar een akkoord met Peres. De vraag is of het centraal comité van Likud, een soort partijcongres, een nieuwe samenhang met Peres en zijn eveneens verdeelde partij zal goedkeuren. Daarover wordt begin volgende week besloten. De tegenstanders van het Gaza-plan in Likud zijn reikhalzend uit naar die bijeenkomst, omdat dat het moment is waarop zij denken Sharon („de verrader van de nederzettingen”) ten val te kunnen brengen. En evenmin is het duidelijk of het congres van de Arbeidspartij, die verwikkeld is in een interne machtsstrijd, de 81-jarige Peres zal steunen. Commentatoren denken dat verkiezingen onvermijdelijk zijn en om die reden stonden sommige leiders van de kolonisten in de Gazastrook vanochtend met een aanzienlijk beter humeur op.

Ingezonden mededelingen

Het Fonds BKVB feliciteert
Wim Crouwel, Ger van Elk en **Herman Hertzberger** met de **Oeuvreprijs 2004** en **Sven Lüticken** met de **Prijs voor de kunstkritiek**.

FONDS VOOR BEELDKUNDE, KUNSTEN, VORMGEVING EN BOUWKUNST

F

www.fondsbkvb.nl

Schilders van Parijs
Renoir tot Picasso
DE VERZAMELING OSCAR GHEZ

‘The best private collection of modern French art’
THE ART NEWSPAPER

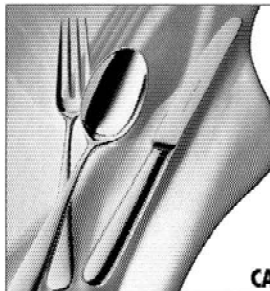
‘verrassend, menselijk en intiem’
VOLKSKRANT

KUNSTHUT ROTTERDAM

www.kunsthut.nl

Ingezonden mededeling

EXCLUSIEF



WWW.ZILVERKORTING.NL

ROBBE & BERKING

SILBER

massief zilveren bestekken
met de hoogste korting!

tot 31-12-04

CATTANI HOUTPLEIN 40 HAARLEM 0235 344 388

Dromen
met de nieuwe generatie SWISSFLEX matrassen

T/M 15 JANUARI 2005
**LUXUEUS
VOORDEEL**
TOT 25% PROFITEER NU!

Uw droom van het perfecte bed:
nu met luxueus voordeel. Met
optimaal zit- en ligcomfort. Dat
is Swissflex, het slaapprocept
met de rode golf. We nodigen u
uit om te komen proefliggen en
vraag naar de actievoorwaarden.

SWISSFLEX
www.swissflex.com

Dé dealers van Swissflex...

Alkmaar Borst Bedden www.borstbedden.nl - Van Til Interieur www.vantil.nl
Amsterdam Bröring Slaapcomfort www.bröringinterieur.nl
LinkerLisse www.linkerLisse.nl
Arnhem Slaapkenner Damminga www.damminga.nl
Assen Slaapkenner Holthuis www.holthuis.nl
Breda Van Dam Slaapadviseurs www.beds.nl
Gastrium Beentjes Slaapadvies www.beentjesinterieur.nl
Den Haag Slaapkenner van Dijk (Den Hoom) www.slaapkenner.nl
Den Haag Engering Slaapcomfort www.engeringslaapcomfort.nl
Eindhoven Van Dam Slaapadviseurs www.beds.nl
Eindhoven Schellen Slaapcomfort www.schellen-eindhoven.nl
Haarlem The Bedroom www.bedroom.nl
Goodnight Slaapkamers (Cruijsius) www.goodnight.nl
Lisse LinkerLisse www.linkerLisse.nl
Leeuwarden Slaapkenner Metz www.slaapkenner.nl
Rotterdam Van Dam Slaapadviseurs www.beds.nl - LinkerLisse www.linkerLisse.nl
Sneek Slaapkenner Metz www.slaapkenner.nl
Tiel Slaapkenner Van Gelderen www.slaapkenner.nl
Woerden Slaapkenner Fiddler www.slaapkennerfiddler.nl

WWW.BOREKSIPEK.NL

Kandelaar "Simon"
€ 1.007,- nu € 899,-
ACTIE GELDIG T/M 31-12-04

CATTANI HOUTPLEIN 40 HAARLEM 0235 344 388

EXCLUSIEF

Inlichtingen over adverteren in deze rubriek:
Tel. (020) 562 62 00 Fax (020) 562 62 83

www.nrc.nl

Hoe gaat de krant om met anonieme bronnen, initialen,
uitgelekte informatie, meningen, gemaakte fouten?
Heeft u zulke vragen bij een artikel, mail naar lezerschrift@nrc.nl
Iedere zaterdag antwoord in 'Opinie en Debat'

BRIEVEN

Tijd voor redelijke
argumentatie

1 Ayaan Hirsi Ali wens ik een lang leven in vrijheid toe. Mede daarom pleit ik voor gematigdheid. Tot de kardinale of belangrijkste deugden, ook voor de politicus, behoren volgens vele denkers sinds de Grieks-Romeinse oudheid de wijsheid, rechtvaardigheid, moed en gematigdheid. Wijsheid wordt daarbij vaak opgevat als praktische wijsheid, verstandigheid, prudentie, voorzichtigheid en vooruitziendheid. De deugd van de gematigdheid wordt aangeduid met woorden als beheersheid, bezonnenheid, mildheid en maat houden.

Aan woorden en daden die van deze deugden blijf geven, heeft het de laatste tijd in Nederland te veel ontbroken.

Het is het goed recht van ieder mens om naar emancipatie te streven, ook naar emancipatie van allochtonen vrouwen en meisjes. Daarbij moet men dan wel vermijden bepaalde opvattingen en gedragingen die het grote deel door een regionale cultuur bepaald zijn, enzijdig aan een religie toe te schrijven. Het is, gezien de grondwettelijke vrijheid van godsdienst, niet de taak van een Tweede-Kamerlid zich tegen een bepaalde godsdienst te keren. Ook is het, gezien de vrijheid van onderwijs en het verbod van discriminatie, niet de taak van een Kamerlid zich voor het afschaffen van het islamitisch onderwijs uit te spreken.

De tolerantie die in Nederland nog bestaat, is anders dan Hirsi Ali veronderstelt niet alleen aan de Verlichting te danken. Reeds het Oude Testament zegt dat men vreemdelingen niet mag onderdrukken en dat voor hen eenzelfde wet als voor de joden geldt. De christenen waren in de eerste eeuwen al tegen dwang op het gebied

van het geloof. De koran zegt dat er in de godsdienst geen dwang is. Ook in de Middeleeuwen en in de tijd van de Reformatie waren er pleidooien voor verdraagzaamheid. Altijd, maar zeker in een periode van spanningen tussen groeperingen, is het zaak stigmatisering en extreme, provocerende formuleringen volstrekt te vermijden. Het feit dat iemand die voortdurend personen en groeperingen beleedigde na zijn dood tot opinie-leider kon worden uitgeroepen, maakt duidelijk dat de publieke discussie in Nederland een bedenkelijk niveau heeft bereikt.

Het is tijd voor een redelijke, niet te emotionele argumentatie op basis van de deugden van wijsheid, rechtvaardigheid, moed en gematigdheid.

PROF. DR. A. HOOGWERF, Politicoloog

2 Er moet in je leven toch wel iets vreselijks gebeurd zijn, wil je zo'n afkeer hebben van alles wat islamitisch is en, naar ik hoop, tegen beter weten in een vervolg gaat maken op de film 'Submission', welke waarschijnlijk, net als z'n voorganger, de doelgroep nooit zal bereiken, laat staan zal aanspreken. Het wordt tijd dat iemand Hirsi Ali tegen zichzelf in bescherming neemt.

J. PLOEG, Oosterbeek

3 Ayaan Hirsi Ali kan haar werk gewoon blijven doen. We hebben immers alle benodigde techniek in dit land in huis. Webcams, videoconference, je kunt het zo gek niet verzinnen of de techniek lost het probleem wel op voor iemand die niet fysiek aanwezig kan zijn bij vergaderingen.

Voor mevrouw Hirsi Ali moet en mag dit dus ook geen belemmering vormen voor haar werk in de Tweede Kamer. De firma KPN biedt op allerlei gebied diensten aan. Recentelijk nog was er in een

Mohammed B. heeft onbekommerd gebruikgemaakt van de hem geboden rechten – dubbele nationaliteit, goede opleiding, uitkering, woning – zonder een daarbij behorend besef van plichten te ontwikkelen. Maar je zal de Nederlanders de kost geven die er net zo over denken, betoogt Herman Vuijsje.

Welcome to the club! Drie weken nadat de moord op Theo van Gogh een einde maakte aan de wereldwijde bewondering voor het 'Nederlandse model', lijkt ook de verwondering overgewaaid. In buitenlandse persreacties wordt nu zonder meewarigheid vastgesteld dat Nederland een gewoon Europees land is geworden – of dat al was. Een land dat bij de opvang van immigranten gewone Europese fouten heeft gemaakt, wat tot gewone Europese problemen heeft geleid. „Het beleid verschilt van land tot land”, zei een Franse journalist in *Trouw*, „maar de uitkomst is overal hetzelfde.”

Toch blijft het van belang om voor ieder land te onderzoeken hoe het specifieke beleid tot die ene uitkomst heeft geleid. De omgang met immigratie en immigranten was de afgelopen decennia de moeilijkste opgave waarvoor Europese beleidsmakers zich gesteld zagen. De manier waarop zij in ieder land te werk gingen, onthult veel over nationale angsten, vooringenomenheden en tekortkomingen. In de gevoelige omgang met immigranten lichten de onevenwichtigheden van onze samenleving het duidelijkst op.

Als we de nu gegroeide situatie op immigratiegebied vanuit deze invalshoek bekijken, leren we dus iets over onszelf. Bovendien kunnen we dan de verantwoordelijkheden voor die situatie op een faire manier toedelen. Ongewenst gedrag onder bepaalde groepen moslims is niet alleen het resultaat van zelfgezoekt cultureel isolement. Ook de Nederlandse omgeving heeft een rol gespeeld. Immigrantengroepen moedelden hun gedrag mede op grond van aanmoediging of juist verwijding door beleidsmakers, en door imitatie en navolging van Nederlandse gewoonten.

Hieronder zet ik een aantal van die beleidsgevoelens en maatschappelijke voorbeelden op een rij. Is er ook samenhang in te ontdekken – een typisch Nederlandse *bottom-line*? Mij lijkt van wel. Ik verwijs daarbij naar een uitspraak van Abdolkarim Soroush, een van de recente winnaars van de Erasmusprijs. In de moslim-wereld ligt te veel nadruk op religieuze plichten, zegt hij, en komen rechten – bijvoorbeeld op een andere levenswijze of een andere opvatting – er bekaaid af. Daarentegen wordt in sommige westerse democratieën het idee van rechten overduidelijk is de notie van verplichtingen juist te mager. In beide gevallen bestaat dus een onbalans.

In Nederland lijkt de balans tussen rechten en plichten verder uit het lood geslagen dan in andere westerse landen. Daardoor is de botsing tussen de tegengestelde culturele onevenwichtigheden bij ons hard en frontaal geweest – met aanzienlijke gedragsverandering en –verstoring als gevolg. Dit was de 'Nederlandse weg' naar de algemeen-Europese problemen rond immigranten.

In Nederland hebben we lang gedacht dat het geweld ons land voorbij zou gaan, constateerde Paul Scheffer onlangs in deze krant, en hij verklaarde dat uit onze traditie van neutraliteit. Ik denk dat die verklaring niet klopt, al was het alleen maar omdat Nederland zijn neutrale gezindheid al vijftig jaar geleden heeft opgegeven. Dat we hoopten te worden gespaard, heeft een andere reden: we waren toch altijd lief geweest voor moslims en andere immigranten? We hadden hen toch voorzien van alles wat ze nodig hadden en hun niets in de

commercial te zien hoe een leerling ziek thuis zat en via KPN toch op de groepsfoto van de klas terecht kwam. Een fluitje van een cent. In het bedrijfsleven is het ook al zeer gebruikelijk, in de politiek kan het per heden ingevoerd worden.

A. MULDER, communicatieadviseur Badhoevedorp

4 Hoe hachelijk de situatie ook is waarin het Kamerlid Hirsi Ali verkeert, zij blijft volksvertegenwoordiger. Is het in die hoedanigheid dat ze werkt aan een film? Is ze daarvoor gekozen en wordt ze daarvoor door ons betaald?

LEX PLOMPEN, Den Haag

Eurabië als we moslims
niet kunnen sarren

1 Het is opmerkelijk dat Paul Steenhuis in zijn artikel (NRC Handelsblad, 30 november) steeds spreekt over extremistische moslims of moslim-extremisten. Moslim sec komt niet één keer in het artikel voor. In zoverre is de kop van het artikel nogal misleidend.

Want er is nogal een verschil tussen de paar honderd fanatici die onze samenleving altijd zullen haten en die alleen maar met politieke middelen ingetoedeld kunnen worden en het overgrote deel van de moslims voor wie het moeilijk is zich, zoals van hen verwacht mag worden, aanpassen aan onze cultuur.

Afgezien van een relatief beperkt aantal zeer goed opgeleide moslims bestaat de overgrote meerderheid uit eenvoudige mensen die niet op kunnen tegen het verhaal geveld dat nu over hen komt. Jarenlang hebben we nauwelijks enige aandacht aan hen geschonken en nu krijgen ze de volle laag. Zij hebben geen middelen om zich te verweren en ze zullen

daardoor nog meer gefrustreerd raken, met de kans dat zij in de armen van de extremisten gedreven worden. Steenhuis zegt „het grote probleem ligt bij al die niet-moslims die denken dat extreem voorzichtige zijn in het publieke debat Nederland leefbaarder maakt”. Het gaat er niet om extreem voorzichtig zijn, het gaat erom dat wij onze boodschap aan moslims over onze opvattingen en waarden brengen op een manier die voor hen aanvaardbaar of op z'n minst bespreekbaar is. En dat is zeker niet sarren!

MAX BONGAERTS, Soest

2 God bestaat niet en Ayaan Hirsi Ali is een moedige vrouw. Redacteur Paul Steenhuis zet alle schijftharen van divers pluimage eens goed op hun nummer in zijn beschouwing over de scheiding van kerk en staat (NRC Handelsblad, 30 november).

Die scheiding is een groot goed. Al het andere is een weg terug naar de Inquisitie. Zelfs al zou er een god bestaan, dan nog heeft iedereen de vrijheid om te bevesten dat het niet zo is. En dat om de dood-eenvoudige reden dat anderen bij hoog en bij laag mogen volhouden dat goden wel bestaan.

Eigenlijk is het te gek voor woorden dat mevrouw Hirsi Ali, en met haar een groeiend aantal andere mensen, door politie of leger beschermd moeten worden. Het zou vanzelfsprekend zijn als alle Nederlanders een veiligheids-gordel om haar heen zouden vormen.

Inclusief de import en zijn natiemogelijkheid die zich zo graag Nederland noemt als het om geld en goederen gaat, maar voor de rest niets met onze cultuur van doen wil hebben. Wie aan dat cordon niet wil deelnemen, dient het land te verlaten.

Dat is de consequentie van solidariteit tegen de fascistische ele-

menten in een boosaardige religie die het met de mensenrechten (vrouwen zijn ook mensen) niet nauw neemt. Een religie die bevindt uit is op wereldheerschappij en geen enkel middel schuwt om die te bereiken.

Mensen als Cohen, van Mierlo en Donner zijn in de visie van Hirsi Ali Madurodampolitici, belegen relicten uit de softe jaren '60 en '70, toen Nederland zuchtte onder de terreur van de socio's en andere weekdieren. Zo zie je maar dat iemand uit een andere cultuur de Nederlandse situatie frank en vrij en objectief kan bezien.

Dames en heren, het is tijd om u te bekeren, of minstens te ontwaken. We beleven barre tijden, waarin zachte heilmeesters alleen maar stinkende wonden maken. GÉ TOI, Deventer

3 Paul Steenhuis' opinie is mij uit het hart gegrepen. Overigens wil ik eraan toevoegen, dat niet alleen moslims zich moeilijk laten 'sarren': elke rechtzinnige gelovige heeft er moeite mee.

Ik kan daar tenenkrommende voorbeelden uit mijn gerefomeerde verleden aan toevoegen. Dat de christelijke fundamentalisten anders op satire reageren dan de Noord-Afrikaanse moslims, heeft ongetwijfeld te maken met hun eeuwenlange blootstelling aan (min of meer) democratische tradities, een fenomeen waar de Arabische samenleving geen ervaring mee heeft, sterker nog, niets van moet hebben. „Democratie (Fatima Mernissi, *Islam en democratie*) raakt de kern van de traditie, namelijk de mogelijkheid het geweld te hullen in de mantel van het heilige.” Daar valt niet mee te spotten!

Maar Noord-Afrikaanse Arabieren die in Europa wonen, doen er goed aan te beseffen, dat de middeleeuwse strijd die sommigen voeren, op Europeanen, die dit

stadium al ongeveer een eeuw zijn gepasseerd, tamelijk lachwekkend overkomt.

TRUDI A. I. COTÉ, Aerdenhout

Waanzin van Komrij slaat
als boemerang terug

Gerrit Komrij vindt minister Donner een dwaas, omdat hij de toestand van het land onderschat en omdat hij de discussie in het land wil smoren (NRC Handelsblad, 18 november).

Komrij kletst, want verbieden van godslaster is niet hetzelfde als verbieden te discussiëren over God. Komrij vindt dat Donner gelovigen wil beschermen in plaats van gelovigen op hun plaats te wijzen. Daarmee is Donner in de ogen van Komrij ook een godsdienst-waanzinnige, net als de plegger van de aanslag op Theo van Gogh.

De logica van deze redenering ontgaat mij ten enenmale, want Donner heeft de aanslag op Van Gogh nergens vergeoelijkt. Maar alles wordt mij duidelijk als Komrij zomaar plompverloren de zin opschrijft, dat iemand die geloof, een godsdienstdwaa is, want dwaasheid en waanzin zijn broer en zus van elkaar.

Als Komrij iets plompverloren, zonder argumenten, mag beweren, dan mag ik het ook. Ik pak de Schrift, sla hem open en kom bij de zin: „De dwaas zegt in zijn hart: Er is geen God.” (Psalm 14:1) Zo'n dwaas is Komrij volgens mij en hij is niet de enige, want 3000 jaar geleden waren ze er ook al. En de opmerking van Komrij dat Donner met alle christenen (dus ook met mij) alles moet verpletteren wat onchristelijk is, is pure waanzin. De waanzin die Komrij aan Donner toedicht, komt als een boemerang bij hemzelf terug. In zijn waanzin roept Komrij christenen op tot terrorisme, maar christenen strijden met het Woord, het

woord des kruises, dat voor hen die verloren gaan, een dwaasheid is, maar voor hen die behouden worden, een kracht Gods is [I Cor 1:18].

En homo's mogen dit woord aannemen of verwerven, niemand vraagt hun te beloven de God van de christenen te slijmen en te aanbieden, als ze dat niet willen.

De oproep van Donner om, net als homoseksuelen, ook gelovigen niet onnodig te kwetsen, brengt homoseksuelen, gelovigen en Donner niet in diskrediet. Ik begriep dan ook totaal niets van de woede van Komrij over deze opmerking.

DS. C. KOOPMANS, 's-Gravenhage

Kwestie godslastering
gevaarlijke fuik

1 In een zeer goed artikel over recente moslimterreurdaden brengt Geert Mak naar voren dat er in de huidige tijd een nieuw gevaar is: de intense woede van sommige Nederlandse moslimjongeren over het onrechtvaardig lijden van moslims elders in de wereld en de blinde arrogantie van de westerse cultuur (Opinie & Debat, 27 november). De oorzaak van het onrechtvaardig lijden wordt, deels terecht, geprojecteerd op de Verenigde Staten.

Van oudsher is ons land politiek, economisch maar ook cultureel sterk geïsoleerd aan de VS. De afgelopen weken zijn er in deze krant meerdere artikelen verschenen met als strekking dat Nederland zich meer moet oriënteren op Europa en zich meer moet distantiëren van de VS.

Indien deze heroriëntatie inderdaad plaatsvindt, met daarmee een belangrijkere plaats voor de Europese gedachtegoed in onze maatschappij, zal de woede van Nederlandse moslims mogelijk minder tegen onze eigen maat-

med B. Ook daar geldt: kijk naar ons eigen. Tientallen jaren is in Nederland gepredikt dat sociale controle verstikkend is. Op 'klikken' bij hogerhand stond zelfs een categorisch verbod, afgekondigd door politiek-correcte columnist. Dat zou ons maar op de glijbaan naar de politiestaat brengen. Nou, daar hebben onze islamitische medeburgers zich braaf aan gehouden.

In Nederland is de afgelopen decennia over de hele linie een cultuur gegroeid van afzijdigheid en non-interventie. Als we dingen zien die niet door de beugel kunnen, komen we niet in actie maar wenden we het hoofd af. Nog maar kort geleden riep een Postbus 51-campagne expliciet op om niet in te grijpen bij geweld op straat. Bedenk daarbij dat autochtone Nederlanders leven in een individualistische cultuur. Dan moet je niet raar opkijken als moslims, afkomstig uit een bij uitstek conformistische wereld, zich ook zwijgzaam en afzijdig opstellen.

Daar komt nog bij dat dit conformisme jarenlang met kracht is aangemoedigd vanuit autochtoon Nederland. De laatste tijd vinden veel Nederlanders moslims 'achterlijk', omdat zij geen kritiek durven te uiten op uitwassen van hun geloof. Maar van wie hebben ze dat geleerd? Niet alleen van traditionele imams. Heel politiek-correct Nederland spande jarenlang met die imams samen om ieder kritisch woord, ieder onschuldig grapje, te verbieden.

Ook de terughoudendheid van de Marokkaanse gemeenschap ten opzichte van straatterrorisme voor Marokkaanse jongens spoort wonderwel met de Nederlandse benadering. Overal in onze samenleving hebben barse gezagsdragers plaatsgemaakt voor adviseurs, begeleiders en *facilitators*. Terugtrekken, meegeven, praten. Alles beter dan de confrontatie aangaan! En uiteindelijk, als het niet anders kan, het hoofd buigen. Zoals Barend en Van Dorp deden na te zijn mishandeld door Hell's Angels.

Ook bij de moord op Theo van Gogh heeft het zin om naar de Nederlandse context te kijken. Mohammed B. is niet het product van een benepen islamitisch milieu – hij stond bloot aan dezelfde invloeden als andere Nederlandse jongens. De moord is wel gekenschetst als een geval van 'eerwaarde', waarmee een typisch islamitisch motief wordt verondersteld. Dat kan heel goed meespelen, maar het is niet het hele verhaal. Nederland kent al een heel traditie van moord en doodslag, door autochtonen én allochtonen, waarbij gekwetste 'eer' in het geding was. Meindert Toelker en Joes Kloppenburg, om alleen de bekendsten te noemen, stierven omdat zij anderen hadden aangesproken op hun gedrag. Dat kan in een cultuur waarin non-interventie de norm is geworden, klaarblijkelijk een zo sterk gevoel van krenking tweewegbrengen dat het op de hardste wijze moet worden gewroken.

De cultuurkritiek waartoe de moord op Theo van Gogh ons noopt, kan niet alleen op het bord van de moslimbevolking worden geschoven – zij geldt heel Nederland. We kunnen die kritiek verwoorden in harde termen, als vrijheid, egoïsme en lafheid. Maar evengoed kan ze in een ander soort begrippen worden gegoten: naïviteit, argeloosheid en kortzichtigheid. Autochtonen hebben beter op het hoofd, maar ze bedoelden het goed. Ze wilden al te lief zijn in een kwade wereld. Immigranten maakten daarvan gebruik, ze lieten het zich aanleunen. Fout, maar niet onbegrijpelijk; blijbaard hoorde het zo in die tijd. De anderen deden het toch ook.

Dit is een goed tijdstip om wederzijds zulke fouten te erkennen. De kansen om een breed saamhorigheidsgevoel te smeden tussen de krachten die ons bedreigen, lijken gunstig. Theo van Gogh speelt daar bij de laatste rol die hij ooit voor zichzelf had kunnen bedenken: die van een soort Lam Gods dat stierf voor onze zonden.

Herman Vuijsje is socioloog en publicist.

schappij worden gericht. Ook zal er mogelijk een genuanceerder beeld over de islamitische wereld in Nederland ontstaan. Hierdoor zal de werkelijke integratie bevorderd worden. De media hebben grote invloed op wat er in de maatschappij en politiek leeft. Ik wil daarom hierbij de media vragen zich voor deze heroriëntatie in te zetten. Dan volgt de politiek vanzelf.

LAURENS VAN DER WAAIJ, Groningen

2 In zijn essay 'Een kleine geschiedenis van een novembermaand', staat Geert Mak stil bij de door de immigratie van miljoenen moslims op scherp gestelde problematiek tussen geloof en ongehoof, moslims en niet-moslims. De seculiere Europeanen maken zich niet geheel ten onrechte grote zorgen, want de grondwaarden van het seculiere humanisme zijn op de tocht komen te staan.

Seculiere dogma's worden nu opeens ter discussie gesteld. Terwijl Mak er de aandacht op vestigt dat ook het secularisme zijn 'dwerperige', 'missionaire' en 'religieuze' kanten heeft, en hij opmerkt dat de discussie over de strafbaarstelling van godslastering wel degelijk ergens over ging, zou er volgens de 'voorzorgs-zuchtige', ten opzichte van moslims maar al te graag van 'respect' blijf geven willende volkschrijver een heuse 'inhaalslag' gemaakt moeten worden op het gebied van ethiek en moraal, juist en vooral binnen seculiere groeperingen.

Men kan zich afvragen wat Mak onder zo'n 'inhaalslag' verstaat en of zo'n opmerking niet van een enorme naïviteit getuigt.

Geert Mak lijkt zich er in het geheel niet van bewust te zijn dat de godslasteringskwestie moet worden gezien als een buitengewoon gevaarlijke fuik.

WIM SCHULLER, Utrecht

Onverschrokken tot het eind

Het hart van Bernhard lag niet bij het scherp en van politiek inzicht

Prins Bernhard bleek te beschikken over eigenschappen die bij uitstek in een oorlog van pas komen. Een man zonder vrees, niet zwak en weifelmoedig. Cees Fasseur blikt terug op een prins die niet in de wieg was gelegd om politici naar de mond te praten.

Het overlijden van prins Bernhard roept eerst en vooral herinneringen op aan de Tweede Wereldoorlog. De jaren 1940-1945 waren zijn grote tijd. Ze vormden het hoogtepunt van zijn lange leven. Hij was de laatste ooggetuige van wat in die bewogen periode in Nederlandse regeringskringen in Londen, in contacten tussen koningin en kabinet en tussen kabinetsleden onderling, voorviel en dat was niet weinig. Voor de vuurproef die de oorlog voor ieder was slaagde hij met lof.

Wat er verder ook te zeggen valt over zijn, door hemzelf tegen beter weten ontkend, lidmaatschap van nationaal-socialistische organisaties in de vroege jaren van Hitler-Duitsland – een feit dat Wilhelmina in 1936 overigens onbekend was toen hij naar de hand van haar dochter Juliana dong – hij maakte alles goed door zijn onverschrokken en standvastige houding in de strijd op leven en dood die de oorlog tegen zijn vroegere vaderland was. De hartstocht waarmee hij de zaak van zijn nieuwe vaderland diende, liet Wilhelmina niet onberoerd. Velen onder haar landgenoten vielen in het eerste oorlogsjaar door de mand, toonden zich zwak of weifelmoedig bij de verdediging van de goede zaak, maar zo niet Bernhard.

Hij bleek te beschikken over eigenschappen die bij uitstek in een oorlog van pas komen. Dat was in de eerste plaats zijn grote persoonlijke moed. Vrees leek hij niet te kennen. Bij de *Battle of Britain* die in de zomer van 1940 begon en Londen van de kaart dreigde te vegen, maar ook bij latere bombardementen in zijn directe omgeving, legde hij een koelbloedigheid, een *sang-froid*, aan de dag die indruk maakte. Dat gold ook voor de Engelsen met wie hij in aanraking kwam.

Als een gewezen Duitse prins had hij het in Londen in het begin niet gemakkelijk, het wantrouwen



TEKENING FRITS MÜLLER

tegenover hem was groot. Dank zij de loyaliteit van Wilhelmina die hem door dik en dun steunde, maar vooral door zijn persoonlijk optreden, door de jongensachtige branie die hij uitstraalde, wist

Hij slaagde met lof voor de vuurproef van de oorlog

Bernhard de geallieerden voor zich te winnen. Ook bij de Amerikanen had hij een goede pers. Zo zette de Amerikaanse generaal Marshall – later in ons land bekend van de gelijknamige hulp – hem in 1943 in

een brief aan opperbevelhebber Eisenhower neer als „a likeable type, easy, informal”.

De ontberingen van het bestaan aan boord van een Amerikaanse *Liberator*, waarmee hij ook enkele keren in het geheim (Wilhelmina mocht het immers niet weten!) deelnam aan bombardementsmissies naar zijn vroegere *Heimat* droeg hij ‘with equanimity’, met gelijkmoedigheid. Dat informele optreden had natuurlijk ook een schaduwzijde. Het was niet moeilijk er soms misbruik van te maken.

Over die oorlogsjaren kon Bernhard met smaak vertellen: of het nu ging om de Nederlandse minister-president Gerbrandy die hij aan de bandjes van diens zwempak uit het water van de Thames opvisste, toen deze kopje-onder dreigde te gaan, of om zijn contacten met

de grote Britse oorlogsleider Sir Winston Churchill.

Hun eerste ontmoeting was niet veelbelovend, zoals hij een klein gezelschap bij een bezoek aan Soestdijk in maart van dit jaar vertelde. Bernhard had zich ongeduldig gehouden met een briefwisseling met de koning der Belgen, Leopold III, over de voor- en nadelen van de mineralen standaard (berekend op basis van grondstoffenprijzen) als mogelijke vervanging van de enkele jaren eerder door beide landen losgelaten gouden standaard. In het oorlogsgeweld dat in mei 1940 over de Lage Landen losbarstte, kwam deze correspondentie minder gelegen. Het Belgische leger stond op het punt te capituleren. Leopold besloot in een stemming van valse soldatenromantiek aan het hoofd van zijn troepen in krijgsgevangenschap te gaan. Hij

hield zich doof voor de smeebden van de Britse minister-president Churchill, die hem aanspoorde naar Engeland over te steken in het voetspoor van Wilhelmina (de verstandigste beslissing die zij ooit

Politieke naïviteit was hem niet vreemd

nam). Wel gaf Leopold de Engelse *liaison*-officier nog een brief voor Bernhard mee, inderdaad over die mineralen standaard. De Engelsen in kwestie gaf op weg naar Churchill de brief de volgende och-

tend bij de prins af en schetste hem een involend beeld van het koninklijke dilemma. Diezelfde avond fulmineerde Churchill voor de Engelse radiozenders tegen het verraderlijk gedrag van de karakterloze en lafhartige Leopold. Bernhard vond dit was eigenaardig. Churchill wist toch, geïnformeerd door dezelfde zegsman als de prins, van de bittere emotionele strijd die de koning voorafgaande aan zijn beslissing had gevoerd? Hij verstoutte zich de *Prime Minister* daarover aan te spreken, waarop deze hem koeltjes geantwoord had: „Young man, you do not know anything about politics!”

Inderdaad, voor politicus was Bernhard niet in de wieg gelegd. In deze dagen zal er ongetwijfeld aan worden herinnerd hoe zijn onbezonnen uitlatingen over wat er mis was met de staatkundige besluitvorming in Nederland meer dan eens kabinet en Tweede Kamer tot razernij brachten. Hij toonde vaak een zekere politieke naïviteit, die wel duidelijk maakte dat zijn hart bij andere zaken lag dan bij het scherp en van eigen of andermans politieke inzichten.

Het dieptepunt van zijn loopbaan blijft in dit verband natuurlijk de Lockheed-affaire, het omkopingschandaal rond af te nemen gevechtsvliegtuigen, waarover wel meer Europese prominenten in de late jaren zeventig gestruikeld zijn.

Bernhard is toen door een diep dal gegaan. Vooral het inleveren van zijn uniformen – die onmisbare *oufit* voor de mannelijke leden van Europese vorstenhuizen – zat hem hoog. Het zal nog wel even duren voordat wij het fijne van deze zaak, de onthullingen in het rapport van de commissie-Donner (de vader van de minister) ten spijt, zullen kennen. Er schijnt op de stukken, die ook zorgvuldig buiten het Nationaal Archief zijn gehouden, een embargo van honderd jaar te rusten.

Een biograf van de prins zal vermoedelijk meer hebben aan de correspondentie die hij in de oorlog en gedurende tientallen jaren daarna met zijn levenspartner, koningin Juliana, voerde. Die briefwisseling heeft de tand des tijds doorstaan en getuigt, ondanks de soms moeizame tocht rond de talrijke klippen waarop huwelijken kunnen stranden, van een verbondenheid tussen twee mensen die bijna zeventig jaar heeft bestaan.

Cees Fasseur is schrijver van een biografie over koningin Wilhelmina.

PERSSTEMMEN OVER PRINS BERNHARD

DE VOLKSKRANT

Bernhard van Lippe-Biesterfeld was een kosmopoliet, een man van de wereld. De prins gaf aan het goede leven van de internationale *jetset* de voorkeur boven het zuinige en vaak benauwde binnenwereldje van de vaderlandse elite. Tijdens zijn vele buitenlandse reizen ontwikkelde hij een uitgebreid netwerk van contacten in de wereld van de *haute finance*, de vorstenhuizen, het internationale bedrijfsleven en – als voorzitter van de befaamde Bilderbergconferenties – ook met toonaangevende figuren uit de internationale politiek. [...]

Helaas was zijn loopbaan vanuit constitutioneel gezichtspunt niet bepaald vlekkeloos. Dat valt niet alleen hemzelf te verwijten. Vanwege zijn populariteit en vanwege het gezag dat de prins in de oorlogsjaren had opgebouwd, durfden politieke gezagsdragers hem jarenlang nauwelijks tegen te spreken. Prins Bernhard verkreeg daarvoor vrijheden die staatsrechtelijk onverantwoord waren. [...]

Het gemak waarmee hij zich – de onvermijdelijke anjer op de revers – tussen de groten der aarde begaf, maakte hem overmoedig. Die hoogmoed kwam voor de val in de Lockheed-affaire. Hij heeft die ontluistering als een man gedragen.

Ambivalent man die leefde als een prins

Daardoor slaagde Bernhard erin opnieuw de sympathie van een groot deel van de Nederlandse bevolking te winnen.

TROUW

[...] De kracht van de prins was dat hij als *ein leichter Vogel*, zoals hij ooit trefzeker werd getypeerd, ogenschijnlijk niet onder de [Lockheed-] en andere affaires gebukt ging. Trouwens, zijn omgeving viel hem er ook niet al te hard om. Immers, als bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten had hij tijdens de oorlog een staat van dienst opgebouwd waarmee hij nationaal en internationaal respect afdwong. [...]

Een terugblik op hem is ook onvolledig zonder zijn rol in de Hofmans-affaire te noemen. De stelling is verdedigbaar dat de prins de natie in die zaak voor een constitutionele ramp heeft behoed. [...] De zaak liep zelfs zo hoog op dat Juliana Bernhard opdracht gaf het huis te verlaten. Op dat moment had de prins het op een breuk kunnen laten aankomen. In plaats daarvan werkte hij mee aan een op-

lossing van premier Drees om Hofmans naar de achtergrond te dringen en een crisis in hun huwelijk te boven te komen. Ook dat laatste was van belang, want in die jaren zou een echtscheiding een schok van jewelste teweeg hebben gebracht. Maar hoe hoog de golven ook gingen, het echtpaar maakte de laatste jaren een gelouterde en zelfs gelukkige indruk.

NEDERLANDS DAGBLAD

[...] Met zijn veelszins vrijgevochten gedrag dwong [Bernhard] bij sommigen openlijk, bij anderen heimelijk bewondering af. Een snuifie extravaganantie kan in dit land van gestold conservatief en progressief conformisme al gauw op enige sympathie rekenen.

Tot op hoge leeftijd deed hij in die context van zich spreken. Zoals twee jaar geleden, toen hij aanbod de boete te betalen van twee supermarktedewerkers, die tegenover een winkeldief het recht in eigen hand hadden genomen. [...] De levensgang van de prins is

omgeven geweest door kwesties en affaires, maar vooral door geruchten daarover. Was er sprake van een misstap die het aanzien van land of koningshuis schade berokkende, dan droeg hij de consequenties. Over de ‘straf’ op de Lockheed-affaire lamenteerde hij niet. Maar tegen de aantijgingen van zelfbenoemde biografen over hemzelf en zijn moeder, haalde hij in februari van dit jaar vrijmoedig per open brief zijn recht bij het volk.

Een ambivalent man is heengegaan: geen snoedaard, geen heilige. Een christen? Kerken zag Bernhard zelden van binnen, maar hij noemde zichzelf wel ‘een eenvoudige christen zonder talent voor theologie’. Christen van de binnenkamer dus. En daar gebeuren vaak grotere dingen tussen God en mens dan op de geestelijke podia van deze wereld. Dus wat zou een mens peuren en oordelen?

LEEUWARDER COURANT

Hij heeft geleefd als een prins. Kernachtiger is het avontuurlijke,

tot de rand gevulde leven van Bernhard van Lippe-Biesterfeld niet samen te vatten.

Het begrip was in zijn jonge jaren nog niet uitgevonden, maar hij was een meester in wat wij nu ‘public relations’ noemen. Hij kon individuen en grote groepen voor zich innemen. [...]

Zijn grote talent voor pr bewees hij ook in de huwelijks crisis die in de jaren vijftig achter de deuren van paleis Soestdijk woedde en waarin de gebedsgenezers Greet Hofmans een grote rol speelde. Door tijdig en gedoseerd informatie naar de buitenlandse pers te lekken bepaalde hij het beeld in zijn voordeel.

De Nederlandse media stonden in Bernhards gloriedagen nog op eerbiedige afstand van het koninklijk huis. Met de zucht naar openbaarheid van nu zou het hem vast anders zijn vergaan.

Nu kon hij tot op hoge leeftijd genieten van zijn status en privileges. Ver genoeg van de troon om zich zijn eigen vrijheden te kunnen veroorloven.

In zijn lange levensavond ging hij behoren tot het nationaal bezit waarover geen ruzie wordt ge-

maakt. Zijn pr bleef tot het laatste moment verzorgd.

De prins in ruste onderhield zijn vele contacten en vriendschappen. Hij koesterde zijn status van oorlogsheld die zelf overigens nooit aan de gewapende strijd had mogen deelnemen. Voor militairen en verzetsmensen bleef hij een idool. Voor de meeste Nederlanders werd hij een aardige oude man uit een voorbijg tijd.

DE TELEGRAAF

De koninklijke familie zonder prins Bernhard is voor zijn gezin, maar ook voor vele generaties Nederlanders, nauwelijks denkbaar. Zo lang stond hij, samen met koningin Juliana, in het centrum van de gebeurtenissen. [...]

In Londen ontloopte Bernhard zich als de man naast koningin Wilhelmina die haar, ondanks zijn Duitse afkomst, sterkte in haar verzet tegen de nazi-onderdrukkers. Hij toonde grote moed om zijn oude vaderland te bombarderen. [...]

Tot het laatste toe hield hij zijn belangstelling voor zijn oude strijdmakkers uit oorlog en verzet. Met het overlijden van Bernhard is daarmee ook een monument van kameraadschap heengegaan.

Zou de dichteres Henriette Roland Holst, als ze in deze tijd zou hebben geleefd, haar bekendste dichtregel, „De softe krachten zullen zeker winnen” hebben laten luiden? In het hedendaagse spraakgebruik heeft *soft* immers veelal de plaats van *zacht* ingenomen. Het heeft kennelijk een andere, negatievere gevoelswaarde.

Gelukkig citeert Paul Kalma, de directeur van de aan de PvdA gelieerde denktank Wiardi Beckman Stichting, HRH letterlijk in het motto dat hij zijn laatste boek, *Links, rechts en de vooruitgang*, heeft meegegeven: „De zachte krachten zullen winnen” – met dien verstande dat hij het woord *zeker* heeft laten vallen (wat weer tot andere speculaties kan leiden).

Maar als de zachte krachten zullen winnen, wat denkt Kalma dan van Wouter Bos, de politieke leider van de PvdA, die in een interview met de *Volkskrant* (27 november) zegt: „Als de critici zeggen dat de PvdA nog te *soft* is in dat multiculturele debat, hebben ze gelijk”, daarbij en *passant* zijn partijgenoot Amsterdams burgemeester Cohen kapittelend?

Bos legt er nog een paar schepjes op: „Tolerantie werd een dekmantel om problemen niet te noemen” en: „Er is op dit moment een heel grote consensus – van PvdA, VVD en CDA – dat er op repressief gebied veel meer moet gebeuren.” Ja, op de vraag of de PvdA ooit met Geert Wilders zal gaan regeren, antwoordt hij: „Mij hoor je niet zeggen dat het nooit zal gebeuren...”

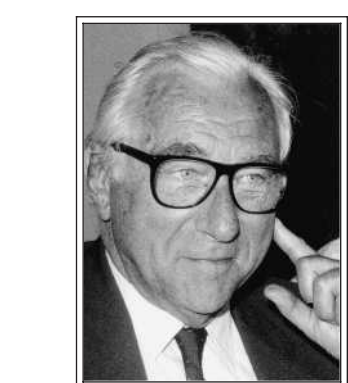
Bos zit middenin een ‘bekeringsmoment’, zegt hij zelf. Bekerung waarvan? Bekerung van de ‘naïveteit’ (ook dat woord is van hem) waarin zijn partij dertig jaar

lang heeft geleefd. Zei premier Den Uyl niet, nadat hij gedwongen was geweest tot gewapend optreden tegen Molukkers die een paar gijzelaars hadden geëxecuteerd, dat hij dit optreden als een ‘nederlaag’ beschouwde? (Het was overigens minister van Justitie Van Agt die het besluit tot dat optreden had doorgedrukt).

En de eerste reactie van premier Kok op de aanslag van 11 september 2001 was het uitspreken van de „vurige wens dat wij juist nu, wij hier, maar ook het Amerikaanse volk, kans zien om in waardigheid op deze vernedering te reageren”. (Daags daarna kwam zijn bekeringsmoment, want toen zei hij: „Wij zijn in oorlog.”)

Maar die ‘naïveteit’, dat geloof in de ‘zachte krachten’, was geen monopolie van de PvdA. Heel Nederland – en zeker het vrijzinnig-christelijke deel ervan (en welke kerk is tegenwoordig niet vrijzinnig?) – is daar tientallen jaren van doordrenkt geweest. Het geloof in het goede in de mens, dat ons zo uitzonderlijk vrijgevig maakte met ontwikkelingshulp, hoorde daar ook bij. Dat geloof maakt ons tegelijk blind voor het feit dat mensen wegens anderen kunnen zijn dan wij zelf. *Gratias l'allochione, et vous trouvez le Hollandais.*

Het is natuurlijk ook vrees voor een „opstand van de kiezers, waarvoor de ingrediënten nog altijd aanwezig zijn” –



DEZER DAGEN

J.L. Heldring

vrees dus voor een herhaling van mei 2002 (toen de PvdA, na de moord op Pim Fortuyn, bijna gehalveerd werd) – die heeft bijgedragen tot Bos’ bekering. Maar hoe dan ook: die bekering markeert een omslag in de Nederlandse cultuur.

Stevent ook Europa af op zo’n uur der waarheid? Europa behoort, internationaal gezien, tot de ‘zachte krachten’. Het kan

militair nauwelijks een vuist maken; het spreekt zelfs niet uit één mond. Zijn grote troef is de democratie en de eerbied voor de mensenrechten. Die kunnen ‘zwakke krachten’ worden genoemd.

Laten we daar niet gering over denken. Hun ondermijnende invloed heeft krachtig bijgedragen tot de implosie van het sovjetrijk en, ten slotte, van de Sovjet-Unie zelf – *bijgedragen*, want het besef dat de Sovjet-Unie op den duur niet opgewassen zou zijn tegen de militaire en economische macht van het Westen, heeft er ook zijn aandeel in gehad, heeft dit proces zelfs bespoedigd.

Hier heeft dus een combinatie van ‘zwakke’ en ‘harde’ krachten een gewenst resultaat gehad. Nu kan Europa in de crisis die op dit ogenblik in Oekraïne woedt, bijna uitsluitend zijn ‘zwakke krachten’ in het spel brengen. Is dit overtuigend genoeg? Minister Bot wees er gisteren in Oxford terecht op dat „vele mensen buiten Europa denken dat de Europese Unie *play* gebruik als een voorwendsel om onze invloed uit te breiden”.

Rusland denkt dit zeker, omdat het niet anders dan in machtsstermen kan denken en de uitbreiding van Europese invloed over zijn randstaten dus ziet als een bedreiging van zijn eigen invloedssfeer. Het wordt in dit denken gesterkt door diegenen in Europa die het, om vaak respecta-

bele redenen overigens, niet op een crisis met Rusland willen laten aankomen – door bondskanselier Schröder in de eerste plaats, die zich meer met zijn *Duzfreund* Poetin verbonden voelt dan met president Bush. Hij noemt hem een „loepzuivere democraat”.

Hier botsen ideële motieven dus tegen strategische of, zo men wil, geopolitieke overwegingen. „Kan een principiële politiek een machtspolitiek in de schaduw stellen?”, vroeg Bot in Oxford. Daar komt nog een andere overweging bij: zelfs moele steun aan de democratische krachten in Oekraïne brengt verplichtingen mee. Als Joesjtjenko als winnaar uit de crisis tevoorschijn komt, zal Europa hem niet in zijn vet kunnen laten gaar koken, maar op z’n minst uitzicht moeten bieden op lidmaatschap van de EU.

Maar als de EU, die al met het probleem zit hoe 60 miljoen Turken te integreren, ook nog eens 50 miljoen Oekraïeners (die meer Europees zijn dan de Turken) zou moeten opnemen, zou dat tot overbelasting leiden, in elk geval tot een teverleent machtsverschuiving. In het Europese Parlement, dat steeds meer aan zelfbewustheid wint, zou de West-Europese invloed slinken.

Dat alles kan het gevolg zijn van een overwinning der ‘zachte krachten’. Maar nu praten we wel over een proces dat tientallen jaren kan duren. Henriette Roland Holst dacht dan ook: „De zachte krachten zullen zeker winnen in ‘t eind.’” Maar zullen de zachte en de harde krachten, die hun eigen dynamiek hebben, het geduld hebben het door hen gewenste eind af te wachten?



Prins Bernhard

DE MONARCHIE met het Huis van Oranje is over het algemeen een onomstreden en gewaardeerd symbool van de Nederlandse natie. Vanaf 1937, het jaar waarin hij huwde met prinses Juliana, heeft de nu overleden prins Bernhard een bijzondere bijdrage aan het koloriet van Oranje geleverd. Eerst als ideale schoonzoons, vervolgens als voorbeeld van onstuimige dadendrang tegen de Duitse bezetter, later als man van de wereld en als getalenteerd vertegenwoordiger: zo leerde het Nederlandse publiek hem kennen. Via de beelden van het Polygoon-journaal was hij ook te zien als de toegewijde vader van zijn kinderen, de anjer in het knoopsgat als een handelsmerk van vrolijkheid en optimisme.

Met diezelfde prins liep Oranje ook enkele keren langs de rand van de afgrond. Eerst met de Greet Hofmans-affaire, waar de nuchtere overtuigingen van Bernhard botsten met de hang naar het hogere van zijn echtgenote. De prins heeft de zaak toen hoog gespeeld en hij heeft gewonnen. Greet Hofmans vloog eruit, een dreigende echtscheiding werd afgewend en de monarchie bleef overeind. Anders gezegd: de prins had een belangrijk aandeel in de redding van het instituut. De tweede keer was het omgekeerd. De uitkomst van de Lockheed-affaire in 1976 maakte aan het vertrouwde, publieke bestaan van Bernhard een eind. Hij verloor zijn functies en nu was het koningin Juliana die haar verantwoordelijkheid nam en doorging.

KAMERADENTROUW en kwajongensstreken waren twee karaktertrekken die de Nederlandse politiek en de prins vaak in gunstige en soms in ongunstige zin met elkaar in verbinding brachten. Als telg van een van de vele Duitse adellijke families was hij zonder veel politieke belangstelling opgegroeid in de tijd van Weimar en Hitler. Als student had hij vooral de spel-se kant van het studentenleven genoten, zoals feestvieren en autorijden. Na een korte kennismaking met het internationale zakenleven in Parijs, huwde hij met de kroonprinses. Kort daarna kwam de oorlog, die hem als nieuwe Nederlander definitief vormde. In Londen ontloopte hij zich als rechterhand en oogappel van koningin Wilhelmina. Deze krani-ge, stuurde vrouw belichaamde het Nederlandse verzet tegen de ‘verkrachting van de natie’, maar ze had tegelijkertijd een uitgesproken minachting voor politici en parlementariërs. Wilhelmina en haar schoonzoons bevestigden en versterkten elkaar. Als het aan hen beiden had gelegen had prins Bernhard niet slechts als bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten de bevrijding van Nederland meegemaakt, maar had hij commando gevoerd over strijdende troepen.

Nog decennia later bracht Bernhard eens een kabinet in moeilijkheden met zijn opmerking dat de slagvaardigheid van het landsbestuur zou kunnen verbeteren wanneer men het parlement een tijdje naar huis zou sturen. Het waren uitlatingen die niet pasten bij het prudente keurslijf van de monarchie. De band die de prins met het verzet had, bleef intussen een constante in het naoorlogse Nederland. De oorlog was voor allen een emotionele, pijnlijke en zingevende generatiebelevens geworden, die bij herdenkingen en crises om herbevestiging vroeg. Zijn dood beëindigt het tijdperk van de gepersonifieerde verbinding tussen monarchie en verzet.

HET AFGELOPEN DECENNIUM werd het stiller rond de prins. Hij overleefde tragisch genoeg zijn schoonzoons Claus en zijn echtgenote Juliana. Bernhard tobde met zijn gezondheid. Veelvuldig werd hij opgenomen en geopereerd. Soms was het kante boord, maar hij bleef leven en werd hoogbejaard. Begin dit jaar verdedigde hij zich in een opmerkelijke open brief tegen de „vele vaak gemene en ongefundeerde aantijgingen in publicaties en in de media”. Op geheel eigen wijze maakte hij schoon schip in zijn liefde-haartrelatie met de publiciteit. Even kenmerkend was een recente inmenging in het openbare debat. Bernhard was verbolgen over de vervolging van twee supermarktbediendes die een winkeldief te hardhandig overmeesterden. Hij belde het ochtendblad en liet weten hun eventuele boete te zullen betalen. Opschudding alom. Het kon eigenlijk niet, maar omdat het Bernhard was mocht het. Het was de prins ten voeten uit. Met zijn dood neemt Nederland afscheid van een man die de monarchie levendigheid en kleur gaf.

Ministers moeten scoringsdrift inperken

Erik van Venetië

De overheid moet zelf meer openheid van zaken geven in plaats van de journalisten te verwijten dat zij de klok niet van klepel kunnen onderscheiden. Dat schreef Mark Kranenburg op de opiniepagina van 30 november als aanloop naar het debat over de begroting van Algemene Zaken. Dat Kamerdebat met premier Balkenende zal niet alleen over het gebrek aan openheid gaan. Het is vooral het gebrek aan eenheid, waar de oppositie hem op zal aanvallen.

In de weken na de moord op Van Gogh ontstond publiekelijk geruzie tussen ministers Zalm, Remkes, Donner, Verdonk en Balkenende. In die flaputisfeer ging het over de godslastering en over de ‘oorlog’ tegen de extremisten. Al dat ‘Haagse gedoe’ schaadt de eenheid die het kabinet moet uitstralen, schreven de communicatieadviseurs van enkele ministeries in opdracht van Balkenende.

‘Bruggen bouwen en grenzen stellen’ heet hun vertrouwelijke advies aan het kabinet, dat – hoe kan het anders – prompt uitlekte.

Het bevat een terecht aansporing: ministers moeten eengezind en daadkrachtig naar buiten treden, zeker in een tijd dat het land in dreigende roer is. Er moet beter gecommuniceerd worden en vooral beter onderling afgestemd.

Veel bedrijven brengen in crisissituaties een simpele communicatieregel in de praktijk: één woordvoerder voor de buitenwereld door één woordvoerder en verder houdt iedereen zijn mond. Maar minis-

ters beslissen zelf of ze de media opzoeken. Daarin laten ze hun eigen partijpolitiek en electorale belangen de boventoon voeren.

In de politieke werkelijkheid krijgen de communicatie-experts van diezelfde ministers de opdracht een plan op te stellen om beter te communiceren. De meeste communicatie-adviseurs op de ministeries zijn doorgewinterde strategen, maar benijdenswaardig zijn ze in dit soort situaties niet. Hoe kun je de eenheid in de communicatie bevorderen als de ministers die eenheid ondergeschikt maken aan hun individuele beeldvorming?

Dit is het antwoord van het kabinet: er komt een ambtelijke ‘coördinatie-eenheid voor kabinetsbrede communicatie’. De minister-raad besloot daar afgelopen vrijdag toe. Zo’n nieuwe afstemmingsgroep zal vast een beetje helpen de eensgezindheid naar de buitenwereld te verbeteren, maar er is meer aan de hand dan communicatie alléén. Het is beter dat de ministers onderling afspreken dat zij in nationale crises hun individuele politieke scoringsdrift beugelen.

Laat de minister-president tijdelijk het enige ‘gezicht’ zijn. Laat hem het volk toespreken, de praatprogramma’s vullen en de kinderen in de gebedshuizen over de bol aaien.

Intussen moeten de vakministers hun werk doen om het land veiliger te maken. En als ze dat goed doen, mogen ze daarvoor vervolgens uitbundig communiceren.

Erik van Venetië is adviseur over media en politiek bij Berenschot Communicatie.

Ernstige en beheerste 'Gilgamesj'

Voorstelling: Gilgamesj, door het RO Theater. Spel: Joop Keesmaat. Regie: Peter Sonneveld. Gezien: 1/12 Rotterdamse Schouwburg. Tournee t/m 23/4. Inl: www.rotheater.nl.

Door ANNERIEK DE JONG

In spijkerschrift, op kleitabletten, is het bewaard gebleven: het *Gilgamesj*-epos uit Mesopotamië. Voor de *Gilgamesj* bij het Ro Theater ontwierp regisseur Peter Sonneveld dan ook een door zulke tabletten geïnspireerd decor. Brokstukken van broos aardewerk zijn over de speelvloer gestrooid en rondom verteller Joop Keesmaat vormen zij een magische cirkel, stralend in bovenaards licht.

Sonneveld en Keesmaat benaderen het oerverhaal met de eerbied die iets erg ouds kennelijk afdwingt. Zeker vierduizend jaren scheiden ons van het moment dat het epos in de klei werd gekrast, en alleen al daardoor krijgt het mythische proporties. Terwijl de makers toch heel wat goden hebben geschraapt. Ze hebben zelfs geprobeerd om de overgebleven figuren een menselijk gezicht te geven. Maar het blijven bovenmaatsen helden, te goed voor kritiek en te tragisch voor spot, zo lijkt het hier.

In een wit gewaad staat Keesmaat te vertellen, de armen over el-

kaar, de voeten naast elkaar, het hele lichaam een monument van waardigheid. Alsof hij met de regisseur heeft afgesproken dat hij zich nergens door emoties mag laten meeslepen, zo kalm en beheerst draagt hij voor. Maar zelden laat Keesmaat zich door rollenspel verleiden en slechts een enkele keer schroeft hij tempo en volume op. Gilgamesj' avonturen krijgen op die manier een ernst die ver afstaat van het dordrieste jongensboek dat het epos óók is.

Het verslaan van het monster Huwawa; het gevecht met de hemeltier; de tocht naar de onderwereld en de reis op het reddende schip: alles hoort hier bij de beproevingen van het leven, bij de dingen waaraan je zwaar moet tillen. Ze hebben, en daarin zijn Keesmaat en Sonneveld consequent, de didactische functie dat leed loutert. Wanneer Gilgamesj op een van zijn expedities z'n vriend Enkidu verliest, gaat hij door diepe rouw. Met een aanvaarding van ieders sterfelijkheid als lichtend eindresultaat.

Heel wijs allemaal en heel volwassen. Heel mooi bovendien, niet in de laatste plaats dankzij de heimzinnige, archaische live muziek van Willem Brink. Maar ik miste de kinderlijke speelsheid, de onbekommerde lol in het serieuze vak van het theaternemen.



Joop Keesmaat in 'Gilgamesj' (Foto Pan Sok)

Statige pop van frêle meisje en bonenstaak

Concert: Delgados. Gehoord: 1/12, Vera Groningen. Herhaling 2/12, Nighttown Rotterdam, 3/12, De Helling Utrecht.

Door JACOB HAAGSMA

De Glasgow een stad is met een rijk muzikaal potentieel is een inzicht dat verder teruggaat dan de pijlsnelle opkomst van Franz Ferdinand. Het heeft iets onrechtvaardigs dat de Delgados tot dusverre

niet van die aandacht geprofitteerd hebben, ook al omdat bands als Mogwai en Arab Strap uitgerekend via hun platenlabel Chemikal Underground hun weg naar de buitenwereld vonden.

Na twee rijkelijk georkestreerde albums onder leiding van producer David Fridmann, ook bekend van Mercury Rev en Flaming Lips, is hun laatste album *Universal Audio* weer een stuk basaler van opzet, zonder dat de liedjes aan melan-

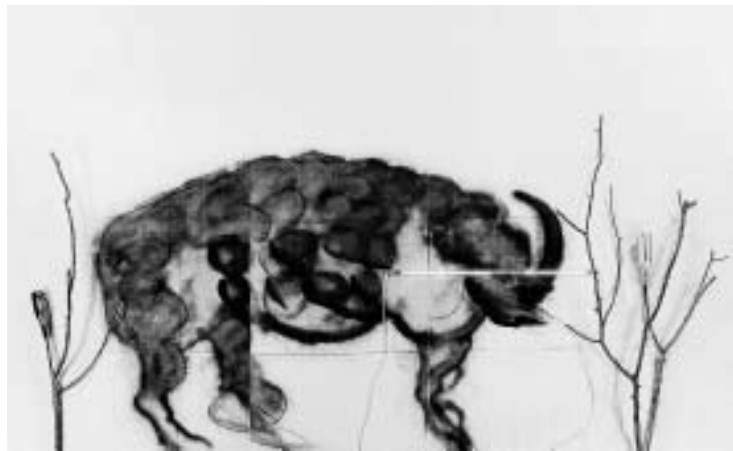
cholieke charme hebben ingeboet. Live ligt de nadruk nog sterker op de wisselwerking tussen Emma Pollock en Alun Woodward, een frêle meisje en een bonenstakerige jongeman die zich hardop verbaast over die rare Nederlandse gewoonte om tegen betaling kleffe happen uit de muur te eten.

Beurtelings nemen ze de leadzang voor hun rekening, soms gebied in kunstige, vierstemmige koortjes. Met twee toetsenlieden

in de gelederen, die heel handig dubbel op viool en cello, kunnen ook de bewerkelijke arrangementen van de vorige platen aardig worden benaderd.

Het resultaat is een transparante, lief klinkende mix van handig vervlochten lagen. De Delgados maken geen stoere muziek, maar een statisch soort kamerpops van het soort waarin ook de veel succesvollere stadgenoten Belle And Sebastian uitblinken.

Maar toch duikt er soms enig venijn op: in de grimmig aangeslagen gitaarakkoorden van Pollock en Woodward, in een pastorale vioolpartij die uit kan lopen op grimmig gekras en bovenal in de machtige gitaar- en basrescendos, die met veel dramatiek en debellen bij sommige liedjes door het zoetige oppervlak heenbreken. Die dubbele bodem maakt van een optreden van de Delgados een spannende aangelegenheid.



Mario Merz, 'Vecchio bizonte della savanna' (inkt en verf op doek, 1979)

Gemeentemuseum koopt werk Merz

Door onze kunstredactie
DEN HAAG, 2 DEC. Op de najaarsveiling Tajan in Parijs heeft het Gemeentemuseum Den Haag een topwerk verworven van de Italiaanse kunstenaar Mario Merz. Het werk *Vecchio bizonte della savanna* (1979), dat is aangekocht voor 86.000 euro, krijgt een ereplaats in de semi-permanente opstelling van de 20ste eeuw die het museum in voorbereiding heeft.

Het aankoopbedrag is volgens een woordvoerder van het museum gering: „Vergelijkbare werken van deze kunstenaar worden doorgaans voor hogere bedragen verkocht.”

Het monumentale werk bestaat

uit een beschilderd doek van ongeveer drie bij vier meter, waarop met inkt en verf een bizon staat afgebeeld en waaraan de kunstenaar de voor hem zo karakteristieke neobuis en takken heeft toegevoegd.

Mario Merz (1925-2003) was de belangrijkste vertegenwoordiger van de 'Arte Povera', een beweging die gebruik maakte van materialen uit het dagelijks leven. Merz werd beroemd met zijn iglo-achtige bouwsels en zijn zoektocht naar de wetmatigheden van de natuur. Het Gemeentemuseum Den Haag heeft ook andere werken van hem in zijn collectie, waaronder *Iguana* (1987).

Door KESTER FRERIKS
AMSTERDAM, 2 DEC. *Juliana* heeft het nieuwe stuk dat toneelschrijver en regisseur Ger Thijs heeft geschreven over koningin Juliana en prins Bernhard tijdens de Greet Hofmans-affaire. Monique van de Ven gaat de rol van Juliana vertolken. Zowel volgens haar als volgens productiemaatschappij Egmond Theater is acteur Hans Kesting, vast verbonden aan Toneelgroep Amsterdam, een 'ideale prins Bernhard'. Betty Schuurman is benaderd voor de rol van Greet Hofmans. Zij heeft hierop enthousiast gereageerd.

In 1956 zocht koningin Juliana heil bij gebedsgenezers Hofmans in verband met de oogkwaal van prinses Marijke. Greet Hofmans kreeg hierdoor aanzienlijke invloed in de hofkringen. Ook zou zij de politieke opvattingen van Juliana in pacifistische richting hebben beïnvloed. De situatie

Stuk over affaire Hofmans

leidde bijna tot een constitutionele crisis en spanningen binnen het huwelijk van Juliana en Bernhard. De internationale pers bemoeide zich ermee. Onder leiding van KVP-politicus Beel werd een onderzoek ingesteld, waarna elke band tussen Hofmans en het Koninklijk Huis werd verbroken.

Aanvankelijk werd Thijs benaderd door filmregisseur Frans Weisz om een script te schrijven naar aanleiding van het boek *Mevrouw Majesteit* van Hans Gale-sloot. Thijs: „Schrijvend kwam ik

erachter dat de situatie zich prachtig leent voor dramatisering op het toneel. Ik bedacht snel dat de handeling zich afspeelt in een soort voorgeborchte van de hemel waarin het viertal Juliana, Hofmans, Bernhard en politicus Beel, het symbool van alle verkeerde bewindvoerders, terugblijkt op deze affaire tijdens het hoogtepunt van de koude oorlog.”

Thijs zegt steeds meer sympathie te hebben gekregen voor prins Bernhard, een man 'to love and to hate'. „Juliana is een wispelturige vrouw, Bernhard blijft standvastig zetelen in het paleis. Dat is een volmaakte toneelsituatie”, aldus Thijs. Als regisseur is Peter Oosthoek aangetrokken en Thijs zelf neemt de rol van Beel voor zijn rekening. De première is op 30 april 2006 in Den Haag. Hans de Weers van Egmond Theater sluit een latere filmversie over hetzelfde onderwerp niet uit.

CD KLASSIEK	
GOERNE Na excellente opnamen van Schumanns liederencycli <i>Dichterliebe</i> en <i>Liederkreis</i> op. 39 wijdt de Duitse bariton Matthias Goerne (1967) zich nu aan een verzameling losse liederen van Schumann. De selectie bevat bekende balladen als <i>Balsazar</i> en <i>Die beide Grenadiere</i> naast verschillende verrassingen, waaronder een groep minder bekende liederen op teksten van Nikolaus Lenau. Goerne bezit een heldere, flexibele maar in de diepte warm ronkende bariton. Daarmee brengt hij alle denkbare schakeringen tussen licht en donker, hoop en wanhoop, vreugde en verdriet tot leven. Tekst is voor Goerne alles, maar zijn voordracht behoudt een aangenaam naturel. Bijzonder	
mooi is het 'mezza voce' in de sombere ballade <i>Die Löwenbraut</i>, die ondanks de vele strofen nergens verzandt in eenvormigheid. Daaraan dragen ook de pianobegeleidingen van Eric Schneider bij. Bijzonder is ook Goernes intieme uitvoering van Goethes <i>Nachtlied</i> ('Über alle Gipfel') en de selectie uit Schumanns liefdesliederen aan zijn toekomstige bruid Clara, gebundeld als <i>Myrthen</i> (op. 25). Een hoogtepunt daarvan is het zo vaak uitgevoerde lied <i>Du bist wie eine Blume</i> (Heine), dat Goerne met zijn breekbare voordracht werkelijk schuchter en verliefd laat klinken.	
MISCHA SPEL <i>Matthias Goerne (bariton) en Eric Schneider (piano): Schumann Lieder (Decca, 475 6012)</i>	

Kwakkelstein hoofdconservator Teylers Museum

Door onze kunstredactie

ROTTERDAM, 2 DEC. Michel Kwakkelstein is per 1 januari 2005 benoemd tot hoofdconservator Kunstverzamelingen van Teylers Museum in Haarlem. Hij volgt Carel van Tuyl van Serooskerken op, die hoofdconservator wordt van de Afdeling Prenten en Tekeningen in het Louvre Museum in Parijs. Kwakkelstein (1963) is specialist op het gebied van Leonardo da Vinci en werkt als universitair docent aan diverse kunsthistorische onderzoeksinstituten in Florence. De tekeningen- en prentencollectie van Teylers Museum omvat zo'n tienduizend tekeningen en 25.000 bladen grafiek. Jaarlijks wordt een grote tentoonstelling aan de collectie gewijd; voor 2005 staat een grote Michelangelo-tentoonstelling in samenwerking met het British Museum op het programma.

Metzmacher op Holland Festival

Door onze kunstredactie

AMSTERDAM, 2 DEC. Ingo Metzmacher, vanaf het volgende seizoen de nieuwe chef-dirigent van de Nederlandse Opera, leidt tijdens het komende Holland Festival in het Amsterdamse Muziektheater voorstellingen van de opera's *Wozzeck* en *Lulu* door de Hamburgische Staatsoper, waarvan Metzmacher nu nog chef-dirigent is. Metzmacher is daarvoor uitgenodigd door Pierre Audi, de artistiek directeur van de Nederlandse Opera, die sinds juli ook artistiek directeur is van het Holland Festival, als opvolger van Ivo van Hove. Beide voorstellingen, die elk twee keer worden uitgevoerd, zijn geregisseerd door Peter Konwitschny. Het Holland Festival duurt volgend jaar van 1 tot en met 26 juni.

Ruim een ton voor Van Gogh

AMSTERDAM, 2 DEC. Een pentekening van Vincent van Gogh uit 1884 heeft dinsdag op een veiling bij Christie's in Amsterdam 119.500 euro opgebracht. Koper is de Maastrichtse kunsthandelaar R. Noortman. Het veilinghuis verwachtte een opbrengst van minimaal 60.000 euro voor de tekening, waarop Van Gogh in sobere stijl de tuin van de pastorie van Nuenen heeft vastgelegd, met daarin een vrouw. In 1884 bevond de kunstenaar zich bij zijn ouders, nadat hij de hoop op een gelukkige relatie met zijn vriendin Sien (Clasina Maria Hoornik) had opgegeven. Het kunstwerk behoorde tot het nalatenschap van de in februari overleden illustratrice Fiep Westendorp. De opbrengst is bestemd voor het Joods Historisch Museum in Amsterdam.

Jan Post wordt voorzitter VNT

Door onze kunstredactie

AMSTERDAM, 2 DEC. Jan Post (1944) volgt Henk van der Walle op als voorzitter van de Vereniging van Nederlandse Theatergezelschappen (VNT). Dat heeft de organisatie maandag bekendgemaakt. Post is directeur van Het Nederlandse Rode Kruis.

Selectie voor Venetië 2005

De Rijke en De Rooij mogen naar Biënnale

Door onze kunstredactie

ROTTERDAM, 2 DEC. Het kunstenaarsduo Jeroen de Rijke en Willem de Rooij vertegenwoordigt Nederland met een solopresentatie in het Rietveld Paviljoen tijdens de 51ste Biënnale van Venetië.

De Rijke en De Rooij zijn uitgenodigd door Martijn van Nieuwenhuizen, die in opdracht van de Mondriaan Stichting de Nederlandse inzending samenstelt. De Biënnale van Venetië vindt plaats van 12 juni tot en met 6 november 2005.

De Amsterdamse kunstenaars Jeroen de Rijke (Brouwershaven, 1970) en Willem de Rooij (Beverwijk, 1969) werken sinds 1994 samen en hebben sindsdien zo'n twintig werken gemaakt. Hun korte films zijn voornamelijk van beschouwende aard en bevatten nauwelijks camerawisselingen, acteurs of een verhaal. Met hun statische camerawerk dwingen ze de kijker aldus de beelden goed in zich op te nemen.

Recent exposeerde het duo nog in de Kunsthalle Zürich en de Tate Modern in Londen. Hun werk bevindt zich in particuliere en museale collecties als die van het MOCA in Los Angeles, het Stedelijk Museum Amsterdam, de Hamburger Kunsthalle en de Fondacao Serralves in Porto.

Van Nieuwenhuizen selecteerde De Rijke en De Rooij omdat zij als geen ander voor een precieze en

kritische uiteenzetting met het beeld zouden staan. „Ze analyseren de visuele complexiteit van beelden en de artistieke en sociaal-politieke context waarin beelden gemaakt en getoond worden. In hun werk leidt dat tot een fascinerende spanning tussen ethiek en esthetiek”, aldus Van Nieuwenhuizen.

Omdat De Rijke en De Rooij veel aandacht besteden aan de ruimtelijke condities waarin hun werk wordt getoond, ligt het voor de hand dat de specifieke architectuur van het Rietveldpaviljoen op de Biënnale van Venetië een bijzondere aantrekkingskracht op hen heeft. Voor de presentatie zullen de kunstenaars een nieuw werk maken.

Inmiddels is ook een aantal andere buitenlandse inzendingen voor de Biënnale van Venetië bekend: Gilbert & George (Groot-Brittannië), Tino Sehgal/Thomas Scheibitz (Duitsland), Ed Ruscha (Verenigde Staten), Annette Messager (Frankrijk), Honoré d'O (België), Helena Almeida, (Portugal), Ricky Swallow (Australië), 'The Fundamental Practice' (Nieuw-Zeeland).

Sjarel Ex: 'veel mis in Boijmans'

Door onze kunstredactie

ROTTERDAM, 2 DEC. In een vertrouwelijke brief aan het personeel heeft Sjarel Ex, de nieuwe directeur van Museum Boijmans Van Beuningen, een groot aantal artistieke en financiële pijnpunten opgesomd. Deze zouden de gemeente miljoenen euro's gaan kosten. Dat schrijft de *Volkskrant* vanmorgen.

Volgens zijn 'honderd dagen brief', Ex' bevindingen van honderd dagen directeurschap, is er van alles mis met het gebouw. Dat is nog maar anderhalf jaar geleden, veel te laat en met een miljoenenoverschrijding van het budget opgeleverd. Onder meer de klimaatbeheersing zou niet deugen. Volgens de brief werd er in de zomer in enkele zalen 29 graden Celsius gemeten, terwijl medewerkers in de bibliotheek met hun jas aan moesten werken vanwege de kou. De temperatuur zou op een gegeven moment zelfs zo zijn opgelopen dat er een noodontzuiming nodig was van op zaal hangende kunstwerken uit de collectie. Omhoogkomend grondwater in de depotkelder heeft al geleid tot beschadig-

ging door vocht van een schilderij van Gilbert en George. Ook is het zilvervisje gesignaleerd, een insect dat de schrik is van bibliotheken, Het beestje gedijt goed op plekken met een hoog vochtigheidsgehalte en voedt zich met onder meer allerlei papierproducten, lijn en gestijfd textiel.

Op financieel gebied is er volgens Ex meer geld nodig voor de sanering van oude schulden. De gemeenteraad heeft hiervoor 6,4 miljoen uitgetrokken, maar er zou ruim 1,3 miljoen euro meer nodig zijn. Ex, die vanmorgen niet voor commentaar bereikbaar was, schrijft ervan uit te gaan dat de gemeente ook dit bedrag op zich zal nemen.

De nieuwe directeur vindt dat het contact met de Rotterdamse bevolking onder zijn voorganger Chris Dercon voor een groot deel verloren is gegaan. De Rotterdamers maken nog maar voor dertig procent deel uit van het totaal aantal bezoekers.

Ex wil het contact met Rotterdam herstellen, onder meer door aandacht te geven aan plaatselijke kunstenaars.

Dubbele eenlingen op een goedkoop tapijtje

Tentoonstelling: Mary Ellen Mark: Twins. Fotomuseum Den Haag, Stadhouderslaan 43, Den Haag. T/m 20 febr., di-zo 12-20u (25 dec en 1 jan gesloten). Cat. € 53. Inf.: 070 3381144 of www.fotomuseumdenhaag.nl

Door EDDIE MARSMAN

Bloedmool zijn ze, de zestig tweelingenportretten van Mary Ellen Mark in het Haags fotomuseum. Het zwart is diep zwart, het wit helder wit en alles haarscherp want het is gemaakt met een speciale Polaroidcamera op een formaat van 50 bij 60 centimeter. Zonder passe-partout zijn ze ingelijst zodat haar foto's lijken te zweven in kleine glazen vitrines die, zorgvuldig uitgelicht, in een kring langs donker geschilderde wanden zijn gehangen. Een sprookjescarousel, dat is het.

Mark (1940, ze maakte naam met uitvoerige reportages over psychiatrische patiënten, drugsverslaafden en prostituees) werd altijd al gefascineerd door tweelingen en fotografeerde ze bij iedere gelegenheid, schrijft ze in de inleiding van het boek dat dient als catalogus bij de expositie. Maar pas nadat ze vijf jaar geleden met de grootformaat Polaroid leerde werken, vond ze de techniek die paste bij het onderwerp. Geen andere camera kon zo gedetailleerd de subtiele verschillen en overeenkomsten tonen, aldus de fotografe. Opmerkelijk is dat ze onvermeld laat dat de Polaroids zonder tussenkomst van een negatief tot stand komen en er dus van iedere afdruk maar één uniek exemplaar bestaat – een saillant detail als je het hebt over *tweelingen*.

In 2001 en 2002 huurde ze de camera (er zijn er maar een stuk of vijf van) gedurende enkele dagen en richtte een studiotent in tijdens de Twins Days, een jaarlijks evenement dat plaatsvindt in – natuurlijk, dit is Amerika – Twinsburg, Ohio. Op een vloertje van goedkope tapijttegels en tegen een egale, van niets en niemand afleidende achtergrond, fotografeerde ze duo's, een enkel drietal en de nodige kwartetten van tweelingen getrouwd met tweelingen. Plus de blanke meervoudig gehandicapte Bruce en Brian Kuzak samen met Teresa en Tilli Merriweather, de zwarte tweelingvrouwen die voor hen zorgen.



Mary Ellen Mark: 'Shane and Shawn Riggins', 29 jaar, 2001

De encensering is steevast eenvoudig: twee (drie, vier) mensen, formeel poserend voor de camera. Soms is er een beetje afstand, soms raken ze elkaar even aan met een hand, een heup of een schouder. En soms doen ze een kunstje. Dan suggereren twee negermeisjes in balletjurkjes een dansje of spannen twee bodybuilders hun spieren. En Kari en Kate Schwieterman

staan met de rug tegen elkaar zodat beslist duidelijk is dat Kari zwanger is en Kate niet – wat eigenlijk een te gemakkelijk "trucje" is. Maar dat geldt wel voor meer foto's. Zeker als het jonge kinderen betreft, is Mark niet wars van enig vertederingsbejag.

Het is gezien Marks documentaire reputatie verleidelijk om haar tweelingenserie op te vatten als

een bijzonder soort dwarsdoorsnede van de Amerikaanse bevolking; als een variant op *In the American West*, de fameuze portrettenreeks die de onlangs overleden Richard Avedon een kwart eeuw geleden maakte in de zieltoegende Amerikaanse regio. Blank en zwart, rijk en arm, jong en oud, dik en dun, het is tenslotte allemaal vertegenwoordigd. Maar noch de foto's



'Tabitha en Tiffany Good', 9 jaar, 2001

noch de (boek)teksten geven aanleiding tot een dergelijke interpretatie. Marks foto's zijn wat ze zijn: foto's van mensen die op het eerste gezicht op elkaar lijken maar die voor wie langer kijkt vooral van elkaar verschillen. In de blik in de ogen, de neiging van het hoofd, de buiging van een arm, de stand van de voeten – de details liggen keer op keer voor het oprapen. Zoveel

zijn het er zelfs dat je al snel be-trapt op de indruk niet te kijken naar foto's van tweelingen maar naar foto's van dubbele eenlingen. Althans, wanneer je afziet van de ontzettend identieke kleding op iedere foto. Want die is naar verluidt niet meer dan een gimmick waarmee de organisatie van de Twins Days in Twinsburg zich probeert te onderscheiden.

Bizar rollenspel van een bazig kind

Voorstelling: Nieuwbouw, door Levend Wild. Regie: Maarten Lok. Spel: Judith Lodewijks, Ton Heijligers, Lies van der Wiel e.a. Gezien 1/12 Toneelschuur, Haarlem. Tournee t/m 9/2. Inl. 020 6277555 of www.viarudolphi.nl.

Door WILFRED TAKKEN

Vol passie en hartstocht moet het worden, het nieuwe leven van de mooie maar verveelde echtgenote Jacqueline in de licht absurde komedie *Nieuwbouw* van mimegroep Levend Wild. Daarom nodigt zij haar man en de burens uit om zich in de huiskamer over te geven aan een bizar rollenspel. Ze is een arme dienstmeisje, ze is een kierend natuurmeisje op het mos, ze is een wispelturige baas die brute sollicitatiegesprekken houdt. Het lijken verknipte beginsituaties van *Intiem*-romantjes of erotische SBS-

pulp: hulpbehoevende meisjes, onredelijke meesteressen, tragische heldinnen met een *whiplash* wier slijpe is opgegeten door de wolven. Als de hoofdrolspeelster maar flink kan kronkelen op het haardkleed van dierenvelen, op de lederen poef of op de open haard gebouwd van houtblokken, haar rokje opschuivend om de smachtende billen te tonen.

Hoe goed de echtgenoot en de burens ook hun best doen, ze kunnen Jacqueline's wilde fantasieën niet goed volgen. Ze zijn te geremd, te nuchter, of ze zien de noodzaak van al dat gedoe niet in. Jacqueline is steeds teleurgesteld dat de anderen het niet snappen. Zij is een bazig, wispelturig kind met een overspannen fantasie, dat de regels van het spel steeds verandert en boos is als de andere kinderen haar niet kunnen volgen.

Wie is er bang voor Virginia Woolf? van Edward Albee blijft de onont-

koombare blauwdruk voor dit soort relatiedrama's. Ook *Nieuwbouw* kent weer een schreeuwende vrouw, een beleedigende man, en een bezoekend stel dat door hen als toeschouwers en boksbal wordt gebruikt. En net als in de klassieker van Albee moet een vastgelopen huwelijk worden vlotgetrokken met gevaarlijke relatiespelletjes.

Judith Lodewijks in de hoofdrol van *drama queen* trekt schaamteloos alle registers open. Ze zou moeiteloos in haar eentje de voorstelling kunnen vullen, maar ze gunt gelukkig ook nog wat ruimte aan René Geerlings als de overspannen echtgenoot met de onmogelijk uitgebreide anekdotes, en Ton Heijligers als de droge, onverstoorbare buurman. Lies van der Wiel heeft een minder uitgewerkte rol als dromerig droogbloemenvrouwje.

Levend Wild is een groep die thuishoort in de hoek der sprekende mime. Hoewel er alle ruimte is

voor uitzinnig fysiek spel, wordt er volop gesproken in dit subgenre. De beoefenaars der sprekende mime zijn vooral mimers in hun werkwijze: alles zelf maken, los geconstrueerd werk voortgekomen uit improvisaties. De voorstellingen bestaan doorgaans uit een serie komische variaties op een sterk uitgangspunt, met als belangrijkste nadeel het gebrek aan spanningsopbouw. Het eerste half uur is heel geestig, vervolgens blijft alles een beetje hangen en voortsukkelen. Dat is dit keer extra jammer omdat Judith Lodewijks op geestig hysterische wijze steeds crescendoert.

Omdat de montage van regisseur Maarten Lok niet strak genoeg is, valt er na haar (anti)climaxen echter steevast een gat. Net als de personages weten de acteurs dan niet hoe ze verder moeten. Ze moeten steeds weer opnieuw beginnen, tot de rek er volledig uit is.

Prijs voor film over architect Maaskant

Door een onzer redacteuren

ROTTERDAM, 2 DEC. Op het internationale architectuur- en filmfestival Archfilm in Slowakije is de Nederlandse documentaire *De Grootste Architect van Nederland* van regisseur Jord den Hollander uitgeroepen tot beste documentaire van het festival. De film gaat over de Rotterdamse architect Hugh Maaskant (1900-1977). Het is de eerste keer dat een Nederlandse film op dit festival in de prijzen valt. Begin 2005 zal de documentaire worden vertoond op de Slowaakse televisie. Op het festival in de Slowaakse stad Kosice, dat bestaat sinds 2001, dongen dit jaar zeventig lange en korte documentaires uit veertien verschillende landen mee naar de prijzen.

De documentaire over Maaskant

ging in mei 2003 in Rotterdam in première en werd in juni 2003 door de AVRO uitgezonden. Sindsdien werd de film, vooral in de nieuwe Europese lidstaten als Polen, Estland en Hongarije, met succes vertoond. Maaskant kreeg vooral bekendheid door zijn ontwerpen van de Euromast en het Groothandelsgebouw in Rotterdam, het Provinciehuis in Den Bosch en het boemrangvormige hoofdkantoor van Johnson Wax in Mijdrecht.

Architect en filmer Jord den Hollander werkt in Amsterdam en is als architect en als filmmaker diverse malen genomineerd en bekroond. Zijn film *Groeten uit Finsterwolde* over een kunstenaarscollectief werd in 1997 genomineerd voor een Gouden Kalf en de Nederlandse Academy Award.

Onderzoek VN: Migratie is nadelig voor arme landen

Door een onzer redacteurs

ROTTERDAM, 2 DEC. Migratie van hooggeschoold personeel van arme naar rijke landen heeft voor rijke landen voornamelijk voordelen en voor arme landen voornamelijk nadelen.

Dat blijkt uit het World Economic and Social Survey 2004 van de Verenigde Naties dat in het teken van internationale migratie staat. Ziekenhuizen en universiteiten in arme landen raken veel van hun beste mensen kwijt. Dit gaat ten koste van de kwaliteit van de gezondheidszorg en het onderwijs. Bij elke hoogopgeleide die naar het buitenland vertrekt gaat de investering in diens studie voor het arme land verloren. Migratie van geschoold personeel remt de productiviteitsgroei in arme landen. Daar tegenover staat dat migranten een deel van hun inkomsten overmaken naar familie in hun vaderland. Maar dat voordeel weegt in de meeste arme landen niet op tegen de nadelen. De gemiddelde migrant uit Latijns-Amerika en Azië heeft twee keer zo lang op school gezeten als zijn landgenoot die achterblijft. In Afrika is dat drie keer zo lang. Rijke landen varen wel bij de instroom van buitenlanders. Migranten dragen bij aan economische groei en ze leveren de staat meer op dan ze kosten, aldus het VN-rapport. Anders dan vaak gedacht wordt, leidt de komst van migranten niet tot lagere lonen en grotere werkloosheid. Toch voeren alle rijke landen een

restrictief immigratiebeleid. De laatste vijftig jaar hebben regeringen hard gewerkt aan het slechten van barrières die de vrije handel blokkeren. „Immigratie is de belangrijke uitzondering”, constateert de VN. „De ervaring van sommige migranten van nu roept herinneringen op aan de vijandigheid waarmee Hugenoten ooit werden bejegend in Engeland, waarmee Duitsers, Italianen en Ieren werden bejegend in de VS en waarmee Chinezen werden geconfronteerd in de VS en Australië.”

De VN roepen in het rapport regeringen van rijke landen op om de weerstand tegen migranten met voorlichtingscampagnes te verminderen en te wijzen op de belangrijke voordelen die zijn verbonden aan hun komst. De organisatie vindt ook dat migranten toegang tot onderwijs en scholing moeten hebben en dat hun mensenrechten beter moeten worden beschermd.

Het aantal mensen dat buiten zijn geboorteland woont, steeg tussen 1965 en 2000 van 75 tot 175 miljoen. Een op de 35 mensen op aarde is een migrant, in rijke landen is een op de twaalf mensen migrant. De Wereldbank noemt migratie „een van de bepalende krachten van de 21ste eeuw”.

Rwandese leider verdedigt invasie leger in Congo

KIGALI, 2 DEC. De Rwandese president Paul Kagame heeft verzekerd dat de Rwandese militaire actie in buurland Congo slechts is bedoeld om Rwandese Hutu-rebellen te vinden en niet moet worden beschouwd als een aanval op Congolese troepen. In een brief aan de secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Kofi Annan, en de Nigeriaanse president Olusegun Obasanjo, voorzitter van de Afrikaanse Unie, schrijft Kagame dat hij verwacht dat de missie binnen twee weken beëindigd kan worden. De president spreekt over „chirurgische aanvalen”. Hij heeft niet gezegd wanneer de operatie is begonnen, maar soldaten van de Verenigde Naties in het Oost-Congo gaven gisteren aan zeker honderd buitenlandse soldaten te hebben gezien. Volgens de Congolese regering zijn 6000 Rwandese soldaten de grens overgestoken. Rwanda dreigde vorige week al met een invasie omdat de Congolese regering niet in staat is de Rwandese Hutu-rebellen onschadelijk te maken die vanuit Congo opereren. Ook een ontwapeningsprogramma van de Verenigde Naties dat vijf maanden geleden is begonnen, heeft weinig resultaat gehad. De rebellen zijn overwegend ouderen van de Interahamwe, de militie die een hoofdrol speelde bij de genocide in Rwanda tien jaar geleden. Rwanda is Congo al twee keer eerder binnengevallen – in 1996 en 1998 – om de rebellen onschadelijk te maken. Dat leidde de laatste keer tot een burgeroorlog die naar schatting aan 3,2 miljoen mensen het leven heeft gekost.

De Congolese president Joseph Kabila kondigde eerder deze week aan dat hij binnen twee weken 6.400 tot 9.600 regeringssoldaten naar Noord-Kivu stuurt, de provincie in Oost-Congo die aan Rwanda grenst. Hun eerste opdracht is te verhinderen dat Rwandese Hutu-rebellen vanuit Congo aanvalen doen op Rwanda.

Buurland Oeganda ontkent onderwijl dat het extra troepen naar de zuidelijke grens met Rwanda stuurt. De regering in Kampala zegt dat de soldaten altijd in de regio zijn gelegerd. Oeganda stond in 1998 Rwanda bij in de oorlog. Zowel de VS als de EU hebben de buurlanden verzocht hun onenigheid vreedzaam op te lossen. De VN-Veiligheidsraad komt vandaag bijeen om te spreken over de Rwandese dreiging. De VN waarschuwen dat door de onstabiele situatie duizenden burgers in het noordoosten van Congo op de vlucht zijn geslagen. (AP, BBC)

Exodus van artsen maakt slachtoffers

Tachtig procent van de Ghanese artsen vertrekt naar het buitenland

Migratie ondermijnt de Ghanese gezondheidszorg. De meerderheid van de artsen vertrekt naar het buitenland. Ziekenhuizen hebben Cubanen ingehuurd om het personeelstekort op te lossen.

Door onze redacteur DICK WITTENBERG

TECHIMAN, 2 DEC. In het Verenigd Koninkrijk werken meer Ghanese verpleegkundigen dan in Ghana. In New York en de staat New Jersey werken meer Ghanese artsen dan in hun eigen land. De uittocht van medisch personeel ondermijnt de gezondheidszorg in Ghana.

Tachtig procent van de artsen die Ghana opleidt, vertrekt binnen vijf jaar na hun studie naar het buitenland. Daardoor is het aantal artsen in Ghana nog steeds hetzelfde als twintig jaar geleden: zo'n 1.600. Terwijl de bevolking in die tijd is verdubbeld. Het aantal gediplomeerde verpleegkundigen is in dezelfde periode van 30.000 tot 9.000 gedaald.

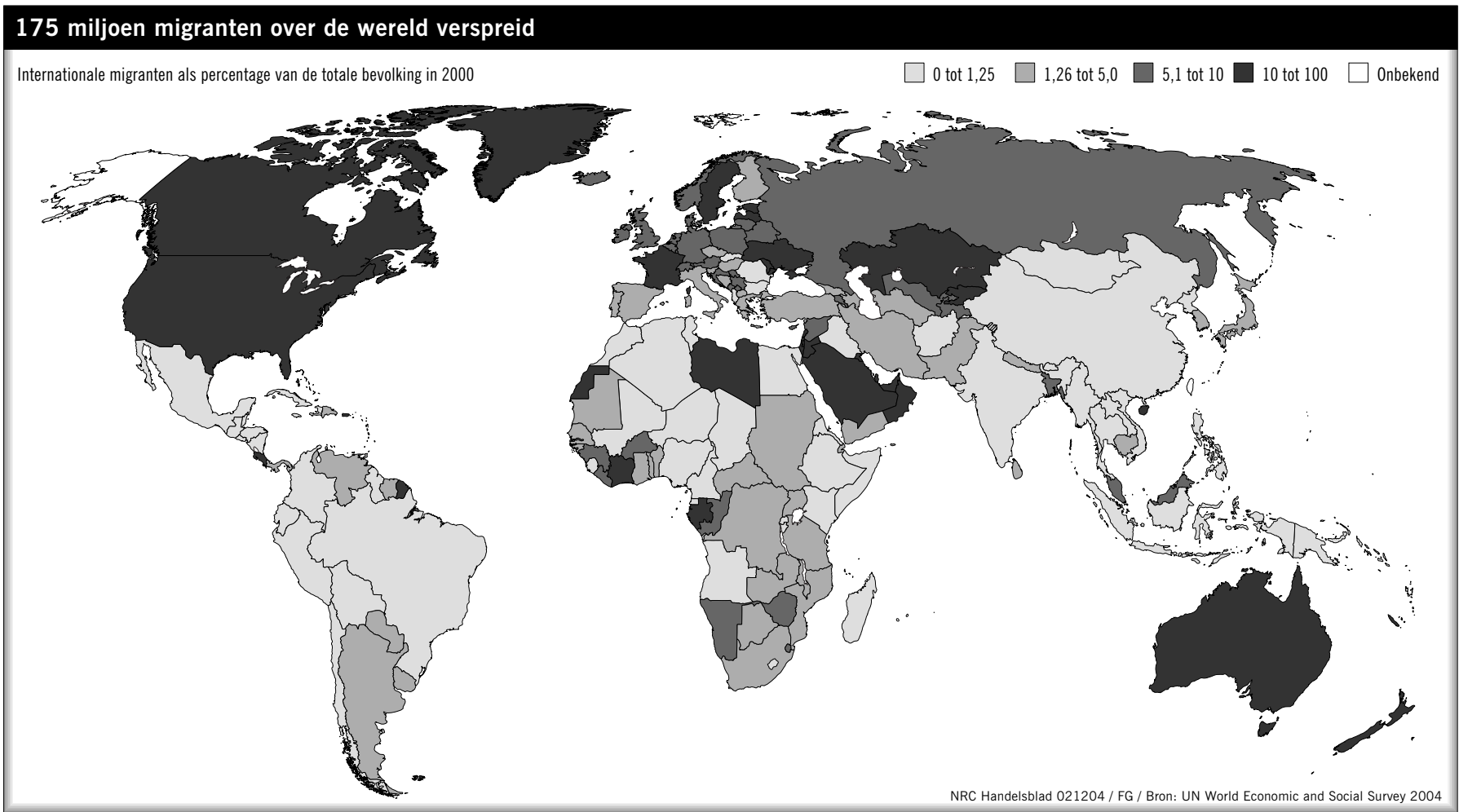
De exodus van medisch personeel maakt dagelijks slachtoffers. Nadat de gezondheidsstatistiek decennialang een trage verbetering liet zien, stagneert ze de laatste jaren. De sterfte onder kinderen loopt weer op.

Het katholieke Holy Family Hospital in Techiman zit beter in zijn faciliteiten en apparatuur dan de meeste andere platte-landsziekenhuizen in Ghana. Dat is voor een deel te danken aan de Nederlandse chirurg Harrie Wegman die hier werkt op een contract van hulporganisatie Cordaid en die door allerlei fondsen wordt gesteund. Nederland is al decennialang de belangrijkste buitenlandse donor van de Ghanese gezondheidszorg.

Maar ook het Holy Family Hospital kampt met tekort aan personeel. De 75 verpleegkundigen zien hun aantal steeds slinken. Voor de 45 vacatures meldt zich geen mens. Er is werk voor zeven artsen. Het ziekenhuis heeft er drie, als twee co-assistenten worden geteld voor één.

„Ook hier vallen doden omdat we de mensen niet optimaal kunnen verzorgen”, zegt Wegman. In de schaduw wachten patiënten uren totdat ze aan de beurt zijn. Een jonge vrouw probeert tevergeefs om haar baby tot drinken te dwingen. Een frêle man draagt zijn verlamde broer op zijn rug.

„Alle noodzakelijke operaties worden gedaan”, zegt Harrie Wegman. „Maar de polikliniek krijgt te weinig aandacht. Het personeel is aan het eind van de dag gefrustreerd en bekaf. We hebben geen artsen om de eerste hulp en de kinderafdeling te bemannen. Er is te weinig toezicht op patiënten. We rennen overal langs, zonder tijd om na te denken. Dat gaat ten koste



NRC Handelsblad 021204 / FG / Bron: UN World Economic and Social Survey 2004

van de zorg.”

De 61-jarige Wegman heeft begin jaren zeventig ook al een paar jaar in Ghana gewerkt. Hij was „geschokt” toen hij acht jaar geleden terugkwam. Antibiotica, röntgenapparatuur en vaccinatieprogramma's waren verbeterd. Maar de curatieve zorg was niet vooruit gegaan. Ghanezen die een been breken, gaan er nog steeds vanuit dat ze invalide zullen blijven. Fracturen worden niet goed behandeld. Ghana wemelt van de gehandicapten en geamputeerden die volmaakt van lijf en leden zouden kunnen zijn.

Het schaarse personeel is ook nog eens heel ongelijk verdeeld over het land. Driekwart van de artsen werkt in de twee grote steden: Accra en Kumasi. Maar ruim tweederde van de bevolking van twintig miljoen mensen woont nog altijd op het platteland. Ghanese artsen en verpleegkundigen willen zich niet 'begraven' in die regio's waar het leven hard is, waar de gezondheidsposten slecht geëquipeerd en overbelast zijn, waar mogelijkheden voor bijverdiensten ontbreken en geen goede scholen voor hun kinderen zijn. „Je wilt je

kat er nog niet laten castreren”, zegt Wegman over een van de ziekenhuizen in het noorden van het land.

De meeste ziekenhuizen in het noorden draaien noodgedwongen op een medische brigade van ruim honderd Cubaanse artsen die de Ghanese regering heeft ingehuurd bij Fidel Castro. Die Cubanen spreken alleen Spaans en zijn geen generalisten. Ze weigeren medische handelingen te verrichten die buiten hun specialisme vallen. Volgens Wegman leveren ze „geen bijdrage van betekenis” aan de Ghanese gezondheidszorg.

Verpleegkundigen vertrekken als een dief in de nacht, vertelt Rita Wilson, hoofd verpleegkundige in het Holy Family Hospital. „Opeens komen ze niet meer opdagen. Hun huis is verlaten. Tijdens hun opleiding hebben ze een contract getekend dat ze hier zeker vijf jaar zouden blijven, maar daar houden ze zich niet aan.”

Ze ontvluchten de lage salarissen, de beoorde organisatie, de slechte werkomstandigheden, de geringe vooruitzichten. Het wordt hun ook erg aanlokkelijk gemaakt. Wervingsfirma's vechten om hun

gunsten. Een visum wordt geregeld, een baan gewaarborgd. Als ze maar zuinig zijn en veel uren maken, hebben ze zo een huis bij elkaar gespaard, het levensdoel van elke Ghanese. Uiteindelijk komen maar weinigen terug naar Ghana, behalve op vakantie: om te laten zien dat ze het hebben gemaakt. Dat vertoon houdt de exodus op gang.

De president van de Ghana Medical Association, Jacob Plange-Rhule, vindt het „misdadig” dat rijke landen de arme landen beroven van hun schaarse medisch personeel. Ghana investeert 60.000 dollar in de opleiding van elke dokter. Met elke arts die vertrekt, verdwijnt dat geld als ontwikkelingshulp naar landen als de VS, Canada, Australië en het Verenigd Koninkrijk.

De overheid probeert al jaren de uittocht te keren. Bij het ministerie van Volksgezondheid zeggen ze dat de invoering van allerlei toelages die het basissalaris verre overtreffen, de stroom in elk geval heeft geremd. Met Nederlandse steun is dit jaar een specialistenopleiding gestart die de uittocht ook moet helpen tegen-

gaan. Voor specialisatie moesten Ghanese artsen tot nu toe wel naar het buitenland. „Als die opleiding de uitstroom tot de helft zou beperken, zou dat al geweldig zijn”, zegt Ben Boateng (46), internist in het Holy Family Hospital. Hij is een van de zeldzame Ghanese artsen die na hun specialisatie wel zijn teruggekomen, na eerst tien jaar in de VS te hebben gewerkt. Hij had gezworen dat hij zou terugkeren. Maar om zich daaraan te houden was, zegt hij, was „de moeilijkste beslissing van mijn leven”. „Mijn vrouw en kinderen wilden blijven. Mijn vrienden zeiden dat ik gek was. Iedere Ghanese zegt dat hij teruggaat maar niemand doet het. Niemand nam me serieus.”

De situatie die hij aantrof bij terugkeer, was slechter dan hij had verwacht. Als de twee luxe auto's het begeven die hij twee jaar geleden uit de Verenigde Staten heeft meegenomen, kan hij geen nieuwe meer kopen, ook geen simpel model. Maar hij is blij dat hij is teruggekomen. „In de VS was ik een van de vele artsen. Hier ben ik een van de weinigen. Hier maakt mijn werk meteen verschil.”

‘Arrestaties horen bij de pers in Soedan’

Journalist Mahjoub Mohamed Salih over persvrijheid

Mahjoub Salih, hoofdredacteur van de

Soedanese krant Al-Ayam

krijgt persprijs.

Door onze correspondent

KOERT LINDIJER

KHARTOUM, 2 DEC. „In Soedan moet je jezelf opofferen wil je journalistiek bedrijven.” Mahjoub Mohamed Salih, hoofdredacteur van de onafhankelijke krant *Al-Ayam*, kan zich niet meer herinneren hoe veel keer hij is gearresteerd. „Ergens tussen de 40 en 50 keer sinds president Beshir in 1989 de macht greep”, schat hij. „De Soedanees pers heeft het nog nooit zo moeilijk gehad als onder dit regime.”

Vorige week besloot de Wereld-associatie van Kranten in Parijs haar jaarlijkse Gouden Vrijheidspennoleng jaarljaar aan Mahjoub Salih toe te kennen, „want hij heeft een halve eeuw voor persvrijheid in Soedan gevochten.”

Achter een slagerij in een stoffig achterafstraatje in de hoofdstad Khartoum sjouwen bezette mannen met zware kasten. *Al-Ayam* ver-

huist en volgens de hoofdredacteur is het niet zeker dat „we vandaag nog een krant kunnen maken”. De 76-jarige Mahjoub Salih begon in het vak in 1949 en richtte met twee medejournalisten in 1953 *Al-Ayam* op, Soedans eerste onafhankelijke krant. „Toen hadden we nog geen kantoor met kasten, we begonnen met vrijwel niets.”

Soedans eerste krant verscheen in 1903. „De pers was de eerste pressiegroep van burgers, lang voordat er politieke partijen of vakbonden bestonden. Journalisten waren de eersten die openlijk pleitten voor onafhankelijkheid.” Een jaar voor de onafhankelijkheid in 1955 rebelleerden zwarte regeringssoldaten in het zuidelijk de Torit, het startsein voor een oorlog die nog steeds niet is beëindigd. „Die opstand kwam als een grote verrassing voor ons. Sindsdien heeft mijn krant altijd gepleit voor een aparte status voor het zwarte zuiden en voor een politieke oplossing.”

In het sterk gepolariseerde Soe-

dan bestaan aparte kranten voor noorderlingen en zuiderlingen. „*Al-Ayam* is een nationale krant”, benadrukt Mahjoub Salih. Als enige stuurde *Al-Ayam* een jaar geleden een verslaggever naar het gebied onder controle van de rebelbeweging, het SPLA. Sindsdien wil de verslaggever niet naar Khartoum terugkeren, uit vrees voor arrestatie. Mahjoub Salih maakt een handgebaar dat moet uitdrukken: hij moet niet zeuren. „Arrestatie behoort nu eenmaal bij het vak in Soedan.”

Militaire regimes blijken de grootste vijand van het vrije woord. In 1959 waren na een korte periode van burgerbestuur de soldaten aan de macht in Soedan. Zij verboden *Al-Ayam* voor de eerste keer. De derde keer was in 1970 toen de militaire president Numeiry alle Soedanees kranten nationaliseerde. Maar de repressie zou nog sterker worden. Met de staatsgreep van het moslimfundamentalistische regime van de huidige president Beshir brak de zwaarste pe-

riode aan voor de Soedanees journalistiek: alle onafhankelijke kranten werden in 1989 verboden. Pas na elf jaar zou *Al-Ayam* weer verschijnen en sindsdien opereert de krant onder uiterst moeilijke omstandigheden.

Mahjoub Salih glimlacht met een ondeugend vlaagje van triomf op zijn gerimpelde gezicht. „Gelukkig leerden de Soedanezen tussen de regels te lezen.” *Al-Ayam* schrijft dus niet over de regering die de Arabische militie Janjaweed bewapende. Nee, het schrijft over de vele wapens die in Darfur bij de Janjaweed belanden, en die niet van buiten komen. „Op die manier begrijpen onze lezers heel goed wie de Janjaweed bewapent.”

Wat met geen woord over mag worden geschreven is de machtsstrijd van Beshir en vice-president Taha tegen hun voormalige mentor en ideoloog Hassan al-Turabi. „Daarover kunnen we alleen verklaringen van de regering publiceren.”

Soedans strijd voor het vrije

woord wordt soms ook van binnenuit bedreigd. Tijdens de korte democratische periode in de tweede helft van de jaren tachtig schreef de toenmalige oppositiekrant *Sudan Times* over „de door een varken aangevoerde regering” van premier Sadiq al-Mahdi. Mahjoub Salih vindt zo'n vergelijking met het meest onreine dier in de islam onaanvaardbaar. „Soms moet je jezelf inhouden. Niet wgens een beperking van de persvrijheid, maar om de fragiele vrede tussen bevolkingsgroepen niet in gevaar te brengen.”

Mahjoub Salih bleef tot zijn 76ste bij zijn krant om deze te beschermen. „Door mijn hoge leeftijd konden de autoriteiten me niet al te veel en al te lang oppakken. Zonder mij zou *Al-Ayam* vermoedelijk al lang gesloten zijn.” Nog even wil hij volhouden. „Als er vrede komt tussen Noord- en Zuid-Soedan ga ik met pensioen.”

Naast het in het Arabisch geschreven *Al-Ayam* is de Engelstalige *Khartoum Monitor* van hoofdredac-

teur Alfred Taban de enig andere kritische krant. Taban is vol lof voor Mahjoub Salih: „Zijn prijs is een beloning voor alle strijdens voor persvrijheid, dus ook voor ons vij de *Khartoum Monitor*.” Taban vertelt gemiddeld vier keer per jaar te worden opgepakt door de veiligheidsdienst. In 1990 na Beshirs staatsgreep zat hij zeven maanden vast. In 2001 verdween hij achter de tralies wegens een verslag over een kerkdienst in Khartoum.

De *Khartoum Monitor* probeert de censuur te omzeilen door stukken over Soedan uit buitenlandse kranten over te nemen. „Want als wij dergelijke stukken zouden schrijven, gaan we achter de tralies”, vertelt Taban.

Zijn krant is bovenal voor de zwarte zuiderlingen en Taban wil met het vooruitzicht op vrede in het zuiden niet in Khartoum blijven. In januari verhuist het hoofdkantoor van zijn krant naar de zuidelijke stad Juba – in de hoop dat het toekomstige autonome Zuid-Soedan niet de pers gaat muilkorven. In het noorden moet *Al-Ayam* de fakkel voor een vrije pers brandend houden.

Toen op 11 september 2001 het Amerikaanse luchtruim werd gesloten, opende Canada zijn deuren voor de gestrande reizigers. Gisteren bedankte de Amerikaanse president de Canadezen voor hun naastenliefde.

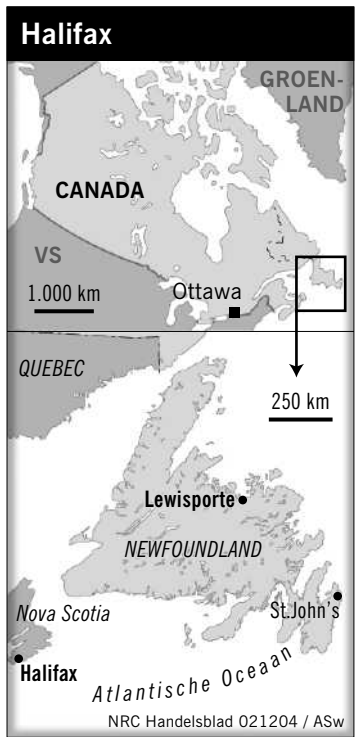
Door onze correspondent

FRANK KUIN

OTTAWA, 2 DEC. Bill Hooper denkt nog vaak terug aan de dag dat bijna 800 mensen onangekondigd kwamen logeren in zijn dorp, Lewisporte in het Oost-Canadaanse Newfoundland, een afgelegen plaatsje met 3.800 inwoners. Het was 11 september 2001.

Voordat iemand er erg in had kreeg Lewisporte in de loop van die dag drie transatlantische vluchten met gestrande reizigers over de vloer, van wie niemand die ochtend wist dat dit plaatsje bestond. Wat volgde was een spontaan feest-ijn aan menselijke emoties tussen volkomen vreemdelingen, van verdriet en frustratie tot warmte en plezier.

„Een van de gevolgen van 11 september was dat we vriendschappen voor het leven hebben gesloten”, zegt Hooper. De passagiers werden met schoolbussen overgebracht vanuit Gander, vertelt hij, waar in totaal 39 vliegtuigen waren geland die op weg waren van Europa naar de Verenigde Staten, waar na de



aanslagen het luchtruim werd gesloten. De onverwachte gasten, geschokt over de gebeurtenissen in New York en Washington, werden voor drie of vier dagen ondergebracht in scholen, buurtcentra, sportzalen en bij mensen thuis.

„We hebben nu gekend en vermaakt met muziek en verhalen”, zegt Hooper. „Sommige passagiers waren eerst zeer van streek en we wilden hun aandacht aflei-

den van wat er in hun land gebeurde.”

Hooper en zijn vrouw Thelma boden Shirley Brooks-Jones, een Amerikaanse die op weg was naar haar woonplaats Columbus, Ohio, hun logeerkamer aan. Zij en haar medepassagiers van een Delta-vlucht waren zo onder de indruk van de ontvangst in Newfoundland, van barbecues en speciaal gebakken appeltaarten, van volksmuziek en uitstapjes met onverwachte vrienden in de ruige omgeving, dat ze sindsdien een fonds hebben gevormd met studiebeursen voor de plaatselijke jeugd. Lewisporte, geen rijk dorp, heeft uit dankbaarheid 800.000 dollar ontvangen voor dat doel.

Gisteren, meer dan drie jaar na dit grotendeels onopgemerkte aspect van 11 september, werden Canadezen officieel bedankt voor hun hulp in de dagen na de terreuraanslagen. President George W. Bush memoreerde tijdens een bezoek aan Canada dat het buurland in totaal zo'n 225 intercontinentale vluchten opnam nadat het luchtruim boven de Verenigde Staten was afgesloten voor alle verkeer. Toestellen vanuit Azië en Europa die niet konden terugkeren weken met tientallen tegelijk uit naar Canadese vliegvelden, en liepen een stroom van in totaal 33.000 plotselinge vluchtelingen los op de steden en dorpen van met name de Canadese oostkust.

„Dagen na 11 september schoten de Canadezen mannen, vrouwen en kinderen te hulp die in verwarring waren en zich zorgen maak-

ten,” zei Bush in Halifax. „U opende uw huizen en uw kerken voor vreemdelingen, en vroeg geen tegenprestatie. Dit noodgeval bracht de ware gevoelens van Amerikanen en Canadezen voor elkaar naar boven. Dank u wel voor uw goedheid op een moment dat Amerika hulp nodig had.”

De onkarakteristieke dankbetuiging van Bush was een onmiskenbaar gebaar van toenadering tot de Canadezen. Een groot aantal Canadezen was verontwaardigd toen Bush, tijdens zijn eerste toespraak tot het Amerikaanse Congres na 11 september, een waslijst aan landen bedankte voor hun steunbetuigingen na de terreuraanslagen – hij was onder meer Egypte en El Salvador erkentelijk –

Opeens had Canada 33.000 ‘vluchtelingen’

maar Canada daarbij ongenoemd liet.

Hoewel de populariteit van Bush in Canada gering is, viel zijn handreiking gisteren in goede aarde. „Hij had het eerder kunnen doen, maar we zijn blij en vereerd dat hij nu is gekomen”, zegt Brian Warshick uit Dartmouth, Nova Scotia, een buurgemeente van Halifax. Warshick en zijn vrouw boden destijds onderdak aan een Australisch

gezin met twee kleine kinderen dat onderweg was van Londen naar Boston. Ze trakteerden hen op een toer langs de pittoreske vuurtorenroute aan de kust van Nova Scotia, en onderhouden nog altijd contact.

Niet dat het Warshick te doen was om een officieel bedankje, zegt hij. De ware beloning was te zien hoe zijn regio, Atlantisch Canada – economisch achtergebleven, maar bekend om zijn vrijgevigheid – reageerde op een noodsituatie. In Halifax werden binnen enkele uren 44 onvoorzien vluchten aan de grond gezet; een van de landingsbanen werd een lange parkeerplaats voor jumbojets. „De hele gemeenschap kwam samen. Mensen meldden zich om hun huizen beschikbaar te stellen, of gingen naar de opvangcentra om voedsel en vermaak aan te bieden. Het maakte me trots een Atlantische Canadees te zijn.”

In Halifax deelde de Canadese premier Paul Martin gisteren in een opgewekt verzoeningsfeestje met Bush. „Dit is wat bureu voor elkaar doen, wat vrienden voor elkaar doen,” zei hij.

Het valt evenwel te bezien of die goede buur ook bijspringt bij de vorming van een Noord-Amerikaans raketschild in de ruimte, zoals Bush de Canadese regering na zijn hartelijke woorden oppriep te doen. Steun te verlenen aan wat Canadezen veelal beschouwen als een nieuw ‘Star Wars’ zou premier Martin en zijn regering stemmen kunnen kosten bij de volgende verkiezingen.

Lichaam Saro-Wiwa naar huis

BANE, 2 DEC. De familie van de vermoorde Nigeriaanse activist en toneelschrijver Ken Saro-Wiwa hebben met tevredenheid gereageerd op het nieuws dat zijn stoffelijke resten terugkomen naar zijn geboortestad Bane.

Het lichaam van Saro-Wiwa werd twee jaar geleden gevonden door een Amerikaans forensisch team. Het duurde tot nu voor onderzoek uitwees dat de stoffelijke resten inderdaad die zijn van de activist. De Nigeriaan, onder wiens leiding een felle campagne werd gevoerd tegen de vervuiling van Ogoni-land door oliemaatschappij Shell, werd in 1995 samen met negen medestanders door het militaire regime van juntaleider Sani Abacha opgehangen en begraven in ongemarkeerde graven.

De familie ziet de terugkeer van de stoffelijke resten als een eerste stap naar genoeëdoening. „De volgende stap is het zuiveren van zijn naam”, zo zei broer Owens Wiwa. „Als dat is gedaan weten we dat we hebben gedaan wat Ken zou verwachten dat we zouden doen.”

De zoon van de schrijver eiste twee jaar geleden van de Nigeriaanse regering verontschuldigingen voor de moord op zijn vader en een schadevergoeding van enkele miljoenen euro. (BBC)

NRC HANDELSBLAD 12

Zaterdag in M

De opmars van de nieuwe bureaucraten

Topambtenaren van het Rijk worden niet meer op kennis, maar op managerskwaliteiten geselecteerd.

‘Wat doe jij voor de maatschappij?’

Verder in maandblad M:

Moslimfundamentalisten zijn nu ook in Nederland in actie gekomen. Paul Scheffer over democratie onder druk.

In Irak voltrekt zich een omgekeerde feministische revolutie: de burqa als bevrijding.

Er gaan geruchten over een machtsstrijd in Noord-Korea. Profiel van de marxistische zonnekoning Kim Jong Il.

M, elke eerste zaterdag van de maand bij NRC Handelsblad

NRC HANDELSBLAD

Slijpsteen voor de geest

Uitblinker Kalou camoufleert gebreken bij Feyenoord

Feyenoord	2
Schalke 04	1
Ruststand 0-1. 7. Hanke 0-1, 32. Kalou 1-1, 41. Kalou 2-1. Schdr: Messias (Eng). Tsch: 37.500. Gele kaart: Goo, Ghal, Bosschaart (Feyenoord) en Kristjic (Schalke 04).	

Door onze redacteur JAAP BLOEMBERGEN
ROTTERDAM, 2 DEC. Salomon Kalou kreeg in de rust een rouwband aangereikt, hij hoorde pas na afloop van de wedstrijd tegen Schalke wat de reden was. De uitblinker én doelpuntenmaker van Feyenoord had nog nooit van Bernhard gehoord, vertelde hij na de 2-1 zege. Was de overleden prins niet de broer van Willem-Alexander? De 19-jarige Ivoriaan kan een inburgeringscursus goed gebruiken, wil hij voor het Nederlands elftal in aanmerking komen. Hij is

nog niet genaturaliseerd en tot die tijd alleen speelgerechtigd voor zijn Afrikaanse vaderland.

„Salo is een ruwe diamant”, wist de winnende trainer na afloop te vertellen. Ruud Gullit mocht gisteravond in zijn handen knijpen met de aanwezigheid van de jonge aanvalsleider, die Feyenoord met twee fraaie treffers aan drie kostbare punten hielp. Na een half uur slalomde Kalou op artistieke wijze door de Duitse defensie en scoorde hij met een droge knal. Vlak voor rust had hij zich slim vrijgelopen en kopte hij de bal in het vrijwel lege doel van Schalke.

Met dank aan de bevliegingen van de uitgeruste Kalou – hij had zondag tegen Heerenveen vrij gekregen en was toen niet gebleserd zoals de club meldde – plaatste Feyenoord zich voor de derde ronde van het UEFA-Cuptoernooi. Bij winst of een gelijkspel bij FC Basel is de Rotterdamse club zelfs

groepswinnaar en speelt zij na de winterstop tegen de nummer drie uit een andere poule. De groepsnummers twee uit het UEFA-Cuptoernooi ontmoeten de nummers drie uit de Champions League en dat zijn zwaardere tegenstanders.

Feyenoord bleef tegen het veredelde B-elftal van Schalke moeizaam op de been. De nummer twee van de Bundesliga had zich al gekwalificeerd en daarom zijn beste spelers thuisgelaten. De Braziliaanse draakont Ailton en de Twentse draver Niels Oude Kamphuis waren de bekendste namen bij de *Königsblauen*. Schalke heeft echter veel meer geld dan Feyenoord te besteden: de Duitse vervangers deden niet onder voor de basisspelers bij de thuisploeg. Met name de aanvallers Mike Hanke was een gevaarlijk wapen bij Schalke. Hij miste drie à vier kansen, met dank ook aan het degelijke keeperswerk van Patrick Lodewijks.

De 37-jarige doelman had wat goed te maken na een minder sterke actie in de beginfase. Hij stond bij een hoekschop van Schalke als aan de grond genageld en zag Hanke de bal van dichtbij tegen het net frommelen. En weer kreeg Feyenoord een tegendoelpunt uit een

UEFA CUP

‘dood’ spelmoment, tot moedeloosheid van Gullit die blijft hameren op een betere organisatie. Of moet de coach de schuld ook een beetje bij zichzelf zoeken? Er wordt in Nederland (ook bij Feyenoord) opvallend weinig getraind op ‘verdedigende’ corners en vrije trappen, hoewel de statistieken uitwijzen dat een dood spelmoment in het moderne voetbal van doorslaggevende betekenis is.

De defensie van Feyenoord is dit seizoen sowieso de achilleshiel. De Deense linksback Patrick Mtiliga en de Ghaneze rechtsback Christian Gyan zijn niet goed genoeg voor de Europese subtop en weten zich in de rug gesteund door een onzekere libero. Aanvoerder Patrick Paauwe bleef tegen Schalke weliswaar beter op de been dan tegen Heerenveen, een degelijke verdediger zal de oorspronkelijke middenvelder nooit worden. De Tunesiër Karim Saidi is met zijn tackles en slidings wel een echte mannetjesputter. Hij werd tegen Heerenveen node gemist. Geld voor een tweede (linksbenige) mandekker schijnt Feyenoord niet te hebben.

Tegen Schalke besloot Gullit de zwakke Mtiliga na een klein half uur te wisselen en prompt veranderde het eenzijdige wedstrijdbeeld. Met de komst van de nauwelijks fitte Japanner Shinji Ono kreeg Feyenoord eindelijk grip op

het middenveld, waar de Belg Bart Goor, de Egyptenaar Hossam Ghali en de Rotterdammer Pascal Bosschaart weer bergen werk verzetten, maar zij misten het vernuft om een aanval in kansrijke positie te brengen. Wat de komst van een spelverdeler al niet teveel kan brengen! Met subtiële voetbewegingen zette de ‘tweebenige’ Ono op ouderwetse wijze de lijnen uit.

Met als gevolg dat Feyenoord een kwartier voor rust cindelijk druk kon zetten op het doel van Schalke en zowaar een paar scoringskansen creëerde én verzilverde. Bij beide doelpunten was schaduwspits Dirk Kuijt de slimme aangever van de koele afmaker Salomon Kalou. Het ‘koningskoppel’ van Feyenoord weet elkaar dit seizoen blindelings te vinden en stelt zijn potentiële vervangers Thomas Buffel en Danko Lazovic in de schaduw. De Belg mocht tegen Schalke nog een kwartiertje invallen; hij

Turntrainer hoort gevangenisstraf van vijf jaar eisen

ALKMAAR, 2 DEC. De officier van Justitie heeft gisteren voor de rechtbank in Alkmaar vijf jaar celstraf geëist tegen turncoach Marc de W. De oud-trainer van onder anderen trampolinespringer Alan Valfuorte wordt verdacht van diefstal, heling en brandstichting. Zijn assistent Mika K., medeverdachte in deze zaak, hoorde vier jaar tegen zich eisen. K. heeft aan de politie op één na alle twaalf hem laatste gelede feiten bekend. De W. ontkent elke betrokkenheid en bepleit samen met zijn advocaat vrijspraak. Eind 2000 begon een reeks diefstallen bij allerlei turnverenigingen in Nederland en België. Ook vanuit het bondsbureau van de Nederlandse turnbond (KNGU) in Beekbergen verdween materiaal. De uitspraak is 15 december.(ANP)

NOS verlangt garanties bij bod tv-rechten

Door onze sportredactie
ROTTERDAM, 2 DEC. De NOS verbindt eisen aan de bieding op de uitzendrechten van het eredivisievoetbal. De omroep wil dat bij de aankoop van de rechten strikte journalistieke onafhankelijkheid is gegarandeerd.

Dit heeft een woordvoerder van de Publieke Omroep, waar de NOS onder valt, vanochtend bevestigd. NOS Studio Sport heeft naar aanleiding van de verkoop van de rechten ongeveer 130 vragen gesteld aan de ECV, maar daar geen bevredigend antwoord op gehad. Om die reden heeft de omroep een ‘geconditioneerd’ bod uitgebracht.

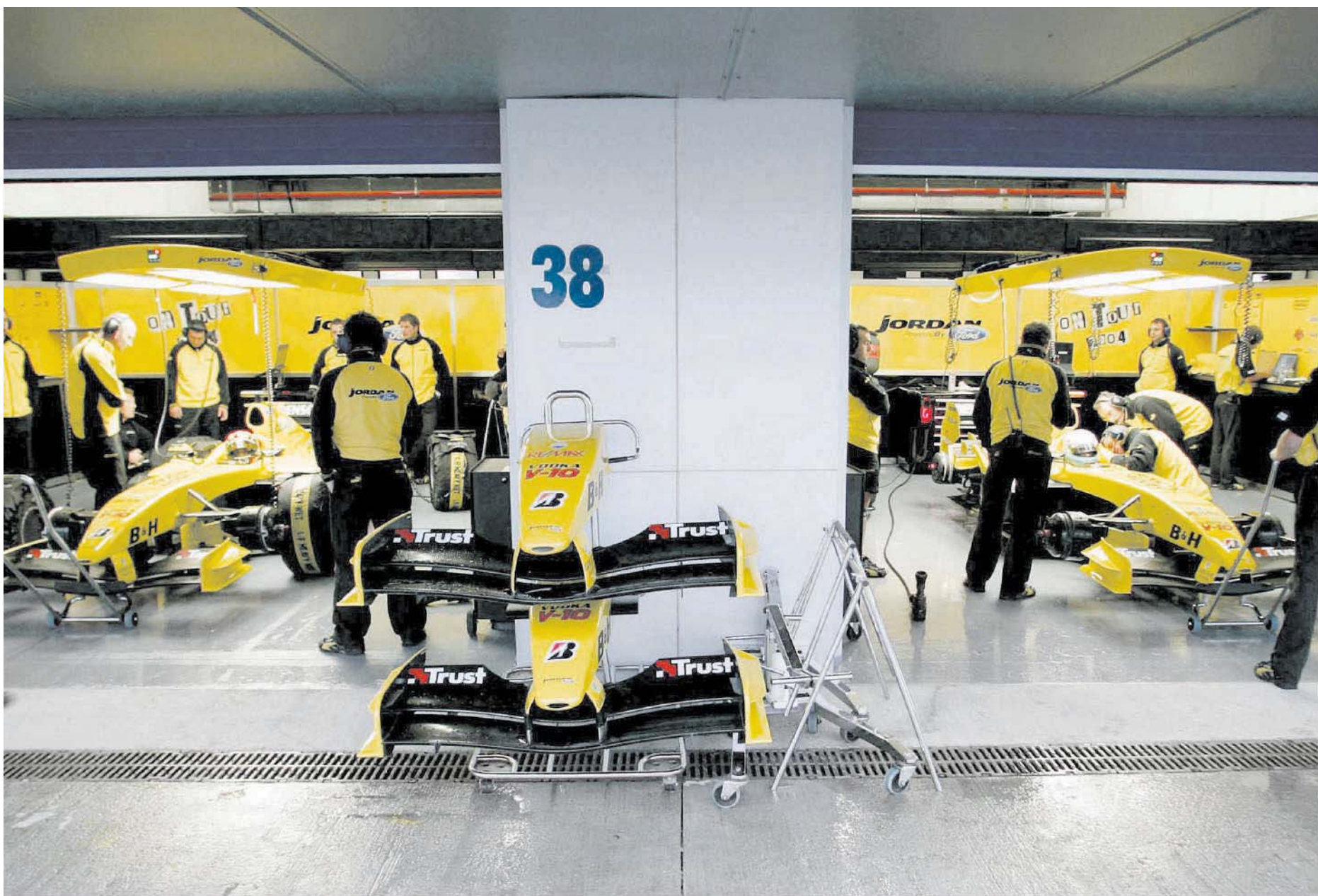
Volgens voorzitter H. Bruins Slot van de raad van bestuur van de Publieke Omroep moet er „volstrekke helderheid” komen. „Wat wij willen kopen zijn uitzendrechten. Wij geven aan de ECV [de verenigde clubs in het betaald voetbal] geen zendtijd cadeau met nog eens reclamegeld toe. Ik vind het de taak van Publieke Omroep om deze voorwaarden te stellen, hopelijk komt hierdoor een maatschappelijk debat op gang”, verklaarde hij.

Gisteren sloot de termijn om te bieden op de voetbalrechten die in verschillende pakketten zijn onderverdeeld. Behalve op de samenvattingen voor de zondagavond kan ook op het recht worden geboden op wedstrijden live uit te zenden. De Eredivisie CV (ECV) bepaalt in de voorwaarden onder meer dat een koper de beelden op

bepaalde tijdstippen moet uitzenden, dat in het programma voetbal (en dus geen andere sport) centraal moet staan en dat allerlei reclames rondom de uitzendingen moeten worden uitgezonden. Recentelijk waren de rechten jaarlijks goed voor meer dan vijftig miljoen euro.

De voorzitter wil niet zeggen of hij denkt dat door deze opstelling de kansen van Studio Sport op het verkrijgen van de rechten zullen slinken. „Het zou me wel verbazen als de ECV en de voetbalclubs niet gevoelig zijn voor onze argumenten.” Volgens Bruins Slot heeft Publieke Omroep een maatschappelijk verantwoord financieel bod gedaan, dat evengoed nog aanzienlijk is. „Wij zijn niet bescheten en doen niet voor niets mee in deze procedure.”

Behalve de NOS hebben de commerciële zender van John de Mol, RTL Canal+ op de tv-rechten geboden. SBS verklaarde gisteren te hebben afgezien van een bod. Deze zender beschikt al over het recht om eerste-divisievoetbal en bekervoetbal uit te zenden, wat buiten de nu lopende verkoop valt. Een verrassende bieder is telecombedrijf Versatel dat live-wedstrijden via een breedbandverbinding wil aanbieden. Mocht het bedrijf, waarvan John de Mol 25 procent in handen heeft, de rechten binnenhalen, dan zal het zijn telecomnetwerk versneld ‘uitrollen’ en de dekking van 95 procent van de huishoudens behalen.



Nederlanders testen bij Jordan

JEREZ DE LA FRONTERA, 2 DEC. Twee Nederlandse autocoureurs testen deze week bij het Formule 1-team van Jordan, op het circuit van Jerez in het zuiden van Spanje. Gisteren kwamen Christiaan Albers (links) en Robert Doornbos (rechts) tegelijkertijd op de baan, een unieke gebeurte-

nis voor de Nederlandse autosport. Albers reed dit jaar in de Duitse toerwagenklasse DTM, Doornbos maakte furore in de Formule 1 en beide coureurs hopen volgend jaar hun debuut in de Formule 1 te maken en daarmee in de voetsporen te treden van Jos Verstappen. (Foto WFA)

‘Voetbal moet een feestje zijn’

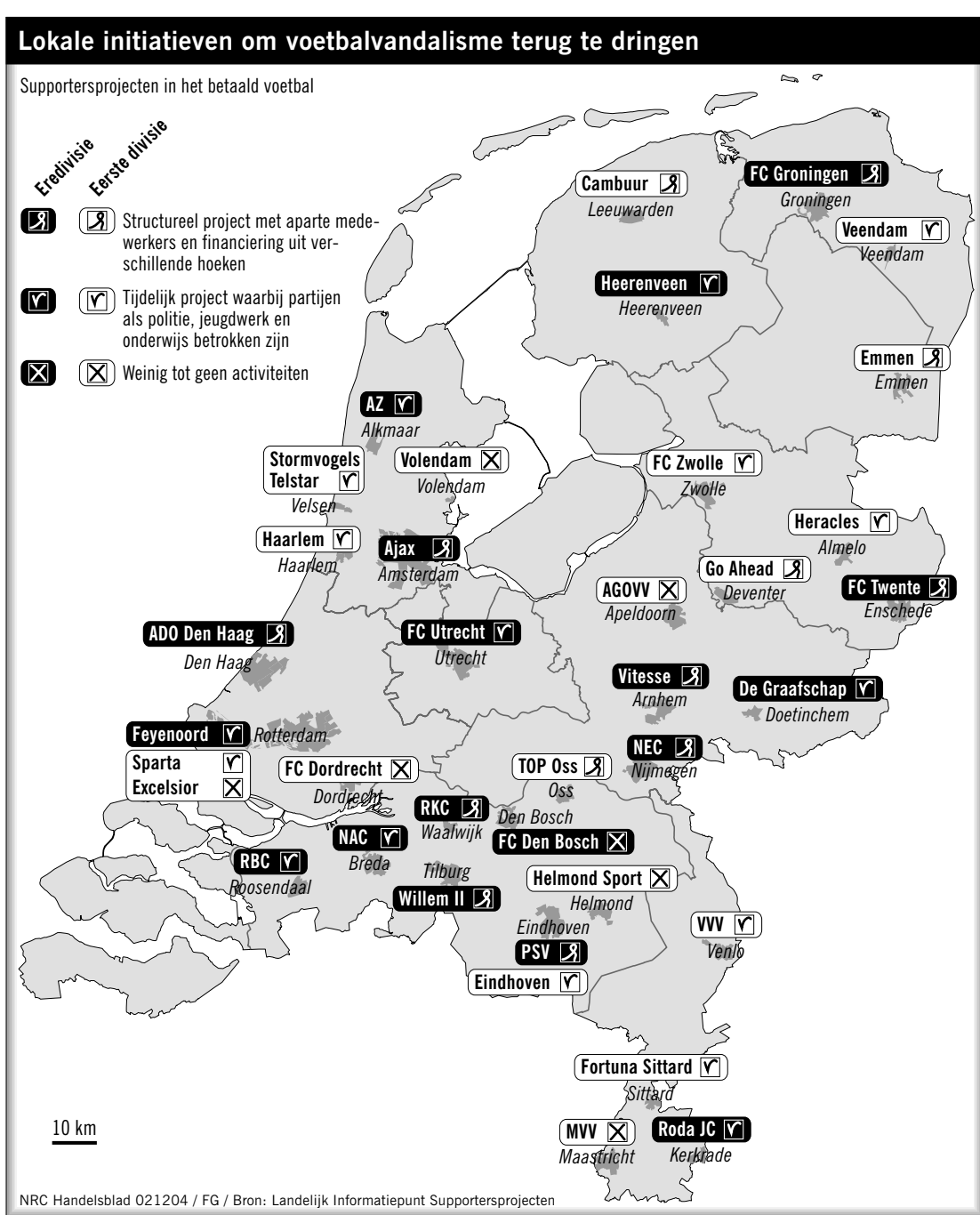
Landelijk coördinator pleit voor handhaving supportersprojecten

Veel betaald-voetbalclubs zijn actief bezig met de begeleiding van lastige supporters. Maar hoe lang nog? „Nu het relatief goed gaat bestaat het gevaar dat gemeenten weer overal de stekker uit trekken”,

Door onze redacteur KOEN GREVEN
AMSTERDAM, 2 DEC. Hoe groter de rel, hoe harder de roep om maatregelen tegen voetbalvandalisme. De veldslag tussen aanhangers van Feyenoord en Ajax in 1997 op een weiland nabij Beverwijk werkte als een katalysator voor het opzetten van talloze supportersprojecten in steden die een profclub huisvesten. Zeven jaar na de dood van Ajax-supporter Carlo Picornie doen 29 betaald voetbalorganisaties al dan niet in samenwerking met partijen als politie, gemeente of het plaatselijke onderwijs iets aan de begeleiding van voetbalfans. „Nu het relatief goed gaat bestaat het gevaar dat gemeenten weer overal de stekker uit trekken”, waarschuwt Stephan Steinmetz, coördinator van het Landelijk Informatiepunt Supportersprojecten (LIS).

Na ‘Beverwijk’ besloot het ministerie van VWS geld beschikbaar te stellen voor het opzetten voor zogenoemde sociaal preventieve supportersprojecten. Het was alereerst zaak verschillende partijen bij elkaar te krijgen, zegt Steinmetz die „met een zak vol subsidiegeld” het land doortrok. „Vaak wisten de clubs niet wat ze met de lastige fans aan moesten en zaten de jongerenwerkers even verderop in een leeg buurthuis te wachten op klanten. Onderling contact ontbrak nog al eens. Het is voorgeroepen dat de partijen elkaar na uitnodiging van ons voor het eerst zagen”, zegt Steinmetz die tussen 1998 en 2002 zo’n 26 projecten overal in het land zag ontstaan. Het LIS gelidst tot 2006 als het landelijk expertise- en informatiecentrum voor clubs in het betaald voetbal. Wat er na 2006 gaat gebeuren, is nog niet duidelijk.

In navolging van een handvol clubs die al sinds 1988 aan supportersbeleid doet, ontwikkelden zich verschillende projecten waarbij doorgegaans de aandacht verdeeld wordt over drie categorieën: 1. De jongste jeugd, tot twaalf jaar. 2. Jongeren in de leeftijd van twaalf



Voel je goed verzekerd met VGZ
www.vgz.nl



Het kappen van rooibosstruiken in Westkaap. „Van de export van dit continent bestaat 90 procent uit grondstoffen. Met als gevolg dat het grootste deel van de winst elders wordt gemaakt.” (Foto Jeff Barbee)

Het bittere verhaal van een zoete thee

Zuid-Afrika vecht om het recht op het handelsmerk ‘rooibosthee’

Zoet als honing en ook nog gezond: rooibosthee uit Zuid-Afrika veroverd de wereld. Het succes van de thee wordt echter vooral buiten Zuid-Afrika gevierd, aan de andere kant van de oceaan, klagen de boeren. „Er zijn onzichtbare handelsbarrières. Het systeem is onacceptabel.”

Bram Vermeulen

Er is slechts een handvol uitvindingen waar Zuid-Afrika op kan bogen. Er is de *Kreepy Krauly* natuurlijk, de stofzuiger die in de achtertuin van iedere welgestelde Zuid-Afrikaan de blaadjes van de zwembadbodem eet. Dan zijn er de opwindbare radio's en zakklantaans, onmisbaar in woestijn en krottenwijk. En de *speedgun*, het pistool dat op cricketsvelden de snelheid van het balletje kan meten. De innovaties zijn stuk voor stuk reuze handig voor typisch Zuid-Afrikaanse omstandigheden. Maar het dagelijks leven in de rest van de wereld is er weinig mee geholpen.

Behalve de ontdekking van de rooibosthee dan, misschien wel de zoetste onder de theesoorten. De rossige theestruiken die de Afrikaners rooibos hebben genoemd, groeien nergens anders dan in Zuid-Afrika. Niet alleen de theeleuten in Nederland, Duitsland, Groot-Brittannië, Duitsland, Scandinavië, Rusland en de Verenigde Staten zijn intussen verslaafd aan de kruidige honingsmaak van de Zuid-Afrikaanse thee. Ook de landen die thee als hun uitvinding beschouwen kunnen niet meer zonder. China, Japan, Maleisië, Singapore zijn belangrijke afnemers. De exportmarkt van rooibos is met 6.000 ton per jaar inmiddels groter dan de Zuid-Afrikaanse afzetmarkt (4.000 ton) en is de afgelopen vijf jaar 30 procent per jaar gegroeid.

Rooibos is cafeïnevrij, vol antioxidanten, en zo zoet dat er geen suiker bij hoeft. Volgens talloze onderzoeken helpt de thee bovendien tegen nieuwere wettelijke aandoeningen als hart- en vaatziekten, maagklachten, huidallergieën, haaruitval. Zelfs huilbaby's zouden er baat bij hebben. Rooibos: nu ook ver-

krijgbaar in zeepein, badschuim, bodylotions en kaarsen.

Maar wat het economisch potentieel van de thee ook is, de rooibosboeren in de Zuid-Afrikaanse theeprovincie, de West-Kaap, hebben geenszins het gevoel dat ze op een goudmijn zitten. Het verhaal van de mierzoete thee noemen zij een bittere kroniek van diefstal, oneerlijke concurrentie en handelsbarrières. Het resultaat van dat verhaal: bijna 90 procent van de naar schatting 150 miljoen euro die de belangrijkste ontdekking op Zuid-Afrikaanse bodem jaarlijks in het buitenland omzet, verdwijnt in kassen van bedrijven aan de andere kant van de oceaan.

De klagzang begint op het terrein van Rooibos Limited, een coöperatie van 200 boerderijen en de belangrijkste exporteur van de thee. Het bedrijf ligt in de vallei van het machtige Kaapse achterland in Clanwilliam, een ochtend rijden van Kaapstad. De lente op het zuidelijk halfrond heeft de heuvels in een kleurrijke bloei gezet. Dit zijn de vruchtbaarste berggronden van Zuid-Afrika. Ze produceren behalve thee ook wijn, fruit en bloemen.

Op het erf van Rooibos Ltd liggen de schijfers van de rode theeblaadjes die drogen in de middagzon, het hele kantoorgebouw ruikt ernaar. Maar directeur Martin Bergh is niet in de stemming. De gezamenlijke rooibosboerderijen hebben door de aanhoudende droogte van de afgelopen twee jaar slechts 7.500 ton

geproduceerd, rekent hij voor. Dat is een kwart minder dan waar de markt in binnen- en buitenland op rekent. Weinig reden om de twee miljarden te vieren die de industrie dit jaar bereikte. Er wordt precies honderd jaar in rooibos gehandeld. En tien jaar geleden werd rooibos een serieus exportproduct toen Zuid-Afrika dankzij de afschaffing van apartheid niet langer fout was.

Dat brengt Bergh op zijn grootste kopzorg, „die vervloekte rechtszaak in de Verenigde Staten”. Die draait om de vraag wie het handelsmerk ‘rooibosthee’ mag voeren. Het handelsmerk staat momenteel op naam van de Amerikaanse Virginia Burke Watkins, eigenaar van het Texaanse bedrijf Burke International dat schoonheidsproducten maakt. Ze kocht het handelsmerk in 2001 van de Zuid-Afrikaanse ondernemer Annique Theron, die rooibos in 1994 registreerde bij een Amerikaans handelsmerkantoor. Tot verbijstering van haar collega's, die rooibos beschouwen als een soortnaam, zoals sinaasappels of peren, waar niemand patent op kan aanvragen. De rechtszaak heeft Berghs bedrijf inmiddels 2 miljoen rand (250.000 euro) aan advocaten gekost en zal naar verwachting pas in 2006 tot een ontknoping komen.

Tot die tijd moeten de Zuid-Afrikaanse exporteurs de Amerikaanse markt via Burke International in Dallas bedienen. Jaarlijks importeren de VS voor 12 miljoen dollar aan rooibos. „Zonder dat ge-

schil zou de export een veelvoud van dat bedrag kunnen zijn”, zegt Bergh. „Zolang deze zaak niet is opgelost is geen enkel Amerikaans theebedrijf bereid te investeren in het rooibosassortiment. Terwijl bijvoorbeeld groene thee en muntthee enorm succesvol zijn in de VS.”

Door het krakeel over de rechten op rooibos zou je bijna vergeten wie ook alweer de eerlijke vindsters van de theesoort zijn. De *Aspalathus linearis* werd al ver voor de komst van de eerste kolonisten in Afrika gebruikt door de Khoisan, de oorspronkelijke Kaapse bewoners. Zij ontdekten de heilzame werking van talloze andere Kaapse vruchten die nu de schappen vullen in gezondheidswinkeljes over de hele wereld. Het bekendst is de Hoodia-cactus, die de Khoisan op hun dagenlange tochten door de woestijn hielp honger en dorst te vergeten. De hoodia wordt nu vooral in de VS gepromoot als het ultieme medicijn voor vraatzuchtige Amerikanen.

De rooibos van de Khoisan is niet te vergelijken met de thee die door de Chinese Keizer Shen Nung in 2737 v.Chr. werd ontdekt. Rooibos is een peulvrucht die onversneden nog het meeste lijkt op wilde tijm. Volgens de logboeken van de eerste kolonisten in Afrika – Hollanders, Duitsers en Fransen – werd er in 1772 voor het eerst thee van getrokken. De Russische immigrant Benjamin Ginsberg maakte de Europese markten er in 1904 voor het eerst attent op. Een export-product was geboren.

De kracht van dat exportproduct wordt volgens producent Willem Engelbrecht van The Big Five Rooibos Company niet alleen ondermijnd door de diefstal van de exportrechten. De boerderij ligt op de weg tussen Clanwilliam en Lambertsbaai, aan de Atlantische kust. „Het probleem van rooibos is een Afrikaans probleem. Van de export van dit continent bestaat 90 procent uit grondstoffen. Met als gevolg dat het grootste deel van de winst elders wordt gemaakt.”

Engelbrecht maakt een rekensommetje. Een Zuid-Afrikaanse boer verdient aan één kilo rooibos 20 rand, ofwel 2,5 euro. De rooibos wordt overpakket in balen van 20 kilo naar Europa verscheept. Duitsland is de grootste afnemer, en koopt ruim 75 procent van de Zuid-Afrikaanse export op, ofwel 4.000 ton. „Tegen de tijd dat diezelfde kilo rooibos in

aantrekkelijke doosjes op de schappen van de grote Europese supermarkten staat, kost die kilo 25 euro. Met andere woorden: de verpakkers, de handelaren en de supermarkten daar verdienen 90 procent van de omzet van een product dat hier vandaan komt.”

Engelbrecht heeft geprobeerd de groothandelaar in Duitsland te omzeilen. Hij heeft de supermarkten in Nederland rechtstreeks benaderd om zijn ‘African Dawn’ rooibos verpakt en wel te verkopen. „Maar de tarieven die ze voor de merchandising en advertenties vragen, zijn voor kleine boeren als ik onbetaalbaar. Bedrijven als Douwe Egberts zijn alleen geïnteresseerd in de onverpakte lading, zodat ze controle van de markt in handen houden. Zeker, er is een vrijhandelsovereenkomst met Europa. Maar dit zijn onzichtbare handelsbarrières. Het systeem is onacceptabel.”

Engelbrecht handelt nu op kleine schaal met een aantal gezondheidsspecialisten die zijn doosjes voor een vriendendienst op de schappen zetten. Advocatenkosten vragen zij niet. Engelbrecht heeft de naar schatting 300 andere rooibosboerderijen in de Westkaap vergeefs benaderd voor een gezamenlijke strategie. „De collega's willen er niks van weten. Het heeft toch geen zin, zeggen ze.”

De ondergaande zon werpt lange schaduwen over de velden van Engelbrechts boerderij als de mannen in blauwe overalls achter op de tractor springen. Van 's ochtendseven tot 's avonds zes kappen de landarbeiders hier met sikkels de rooibosstruiken. Chris-Jan de Rooij (43) doet al 25 jaar hetzelfde werk. Zijn rug is nu al kromgegroeid. Hij nodigt het bezoek uit een kop thee te drinken bij hem thuis, in het arbeiderswoningke achter op het erf. Elektriciteitsdraden hangen bloot tegen de steunbalken. Zijn zoonnetje Chris loopt met een lege antivriesfles met limonade aan de lippen naar de slaapkamer. Ze slapen er met zijn zessen. „Ik krijg 14 randcent per kilo rooibos”, zegt De Rooij, dat is 1,75 eurocent. Daarmee verdient hij 25 euro per week, precies het minimumloon dat de Zuid-Afrikaanse regering de boeren vorig jaar heeft opgelegd. De Rooij wijst over de heuvelruggen in de verte. Daar liggen de andere theeboerderijen waar hij de afgelopen 25 jaar heeft gewerkt. „Nergens verdienen je meer. Dit is het beste wat je hier kunt krijgen.”

BOEKBESPREKING

Water is de steenkool van de toekomst

Het Romeinse rijk, Hitlers legers en onze autocultuur: allemaal waren en zijn ze afhankelijk van voldoende energievoorraan. De toekomst is aan een nieuwe brandstof, voorspelt Jeremy Rifkin: waterstof.

Arnoud Veilbrief

Jules Verne zag water branden. In zijn boek *L'île mystérieuse*, oftewel *Het geheimzinnige eiland* (1874) zitten drie gestrande ballonvaarders bij elkaar. Ze praten over de toekomst van hun land, de Verenigde Staten, waar op dat moment de Burgeroorlog woedt. Hoe zou het toch verder moeten als alle steenkool ooit op was, vraagt de matroos Pencroft aan de ingenieur Cyrus Harding. „Water”, antwoordt deze. „De waterstof en de zuurstof, waaruit water bestaat, geïsoleerd of samengevoegd, zullen een onuitputtelijke bron van warmte en licht vormen. [...] Water is de steenkool van de toekomst.”

Dat water een verbinding van twee waterstofatomen en een zuurstofatoom was, was geen nieuws toen Verne dit opschreef. Dat had de Engelse natuurkundige Henry Cavendish al in 1766 ontdekt. En dat het gas waterstof brandbaar was, was ook bekend. Toch was het een gewaagde voorspelling die Verne deed, nog ruim voordat het olietijdperk was begonnen.

Nu dat tijdperk langzaam ten einde loopt – sommige deskundigen voorspellen zelfs dat de aarde voor 2010 een ernstig olietekort zal krijgen – komt Vernes toekomstbeeld langzamerhand dichterbij. Over die omwenteling, van een energiesysteem gebaseerd op fossiele brandstoffen naar een op waterstof, gaat Jeremy Rifkins nu vertaalde bestseller *De waterstofeconomie*.

Eerder richtte de Amerikaanse auteur Rifkin (1945) zijn pijlen op de fastfood-industrie (*Beyond Beef: The Rise and Fall of the Cattle Culture*), voorspelde hij in zijn boek *The End of Work* het verdwijnen van de menselijke arbeid in hoogontwikkelde economieën en beschreef hij in *The Age of Access* de overgang van onze bezitscultuur naar een gebruikscultuur. Rifkin wordt door velen op handen gedragen, door anderen fel bekritiseerd om een gebrekkige bewijsvoering. Hij heeft een goede neus voor de toekomst en weet zijn voorbeeld dat „sommigen” voorspellen dat in de nabije toekomst 10 procent van Groot-Brittannië's stroombehoefte uit windenergie kan worden opgewekt. Wie die „sommigen” zijn, blijft in het midden. Bovendien gaat het om elektriciteitsbehoefte, niet om de totale energiebehoefte, die vele malen groter is.

Die bevolgenheid vormt de charme van het boek, maar tevens de zwakte ervan. Zowel beschikbaarheid als kosten staan Rifkins droom nog in de weg. Maar wat als de olieprijs naar 100 dollar per vat stijgt? Zonnepanelen op ieder dak, een Noordzee vol windmolens, of toch die goede oude kerncentrale?

Jeremy Rifkin: *De waterstofeconomie. Schone en duurzame energie voor iedereen. Uitg. Lemniscaat, 327 blz., 22,50 euro.*

Uit de neergang van het oude Rome moeten we volgens de auteur lessen voor het heden trekken. Want ook nu dreigt binnen afzienbare tijd een tekort aan de belangrijkste energiebron – olie – en anders wel een enorm milieuprobleem. Maar redding is nabij, en die heet waterstof. Schoon, eindeloos beschikbaar en geschikt voor praktisch alle toepassingen.

Er is slechts één probleem: waterstof komt niet in zuivere vorm in de natuur voor. Het moet geïsoleerd worden uit aardgas of water. De eerste methode levert weliswaar schone energie op, maar biedt op den duur geen uitkomst omdat de eindigheid van de fossiele



Jeremy Rifkin

brandstoffen nu juist het probleem is. Waterstof zal dus uit water gehaald moeten worden, maar hier dient zich een ander probleem aan. Het elektrolyseproces, waarbij het watermolecuul gesplitst wordt in twee waterstofatomen en een zuurstofatoom, kost erg veel elektriciteit. En waarmee wordt die elektriciteit opgewekt? In een duurzame energiehuishouding uiteraard niet met kolen, olie of gas. En evenmin met kerncentrales, zolang er nog geen bevredigende oplossing is voor de verwerking van kernafval.

De energiebronnen van de toekomst zijn volgens Rifkin wind, zon en waterkracht. Waterstof is het opslagmedium, waarmee het energiesysteem bovendien 'gedemocratiseerd' kan worden. Als de mensheid zal zijn oversgeschakeld op waterstofauto's met brandstofcellen, heeft iedereen zijn eigen rijdende energiecentrale. De brandstofcel, die waterstof produceert, werkt immers meer energie op dan de auto verbruikt. Die kan worden gebruikt voor de stroomvoorziening van het huis, of verkocht worden aan het stroomnet. Rifkin voorspelt het einde van de macht van de traditionele stroomcentrales.

Rifkins toekomstvisie is prikkelend, maar voorlopig nog een utopie. Windenergie dekt in de verste verte niet de totale energiebehoefte. En zal dat ook nooit doen, tenzij de halve aarde met windmolens wordt volgezet. Bovendien kost stroom uit windenergie nog altijd het viervoudige van elektriciteit uit een gascentrale. Zonne-energie en waterkracht zijn nog duurder. Rifkin stapt daar relatief lichtig overheen. De opwekking uit duurzame energiebronnen wordt steeds goedkoper, is zijn boodschap, en vooral in Europa blijft het aantal windmolens groeien. Hij noemt wat statistieken, bijvoorbeeld dat „sommigen” voorspellen dat in de nabije toekomst 10 procent van Groot-Brittannië's stroombehoefte uit windenergie kan worden opgewekt. Wie die „sommigen” zijn, blijft in het midden. Bovendien gaat het om elektriciteitsbehoefte, niet om de totale energiebehoefte, die vele malen groter is.

Die bevolgenheid vormt de charme van het boek, maar tevens de zwakte ervan. Zowel beschikbaarheid als kosten staan Rifkins droom nog in de weg. Maar wat als de olieprijs naar 100 dollar per vat stijgt? Zonnepanelen op ieder dak, een Noordzee vol windmolens, of toch die goede oude kerncentrale?

Jeremy Rifkin: *De waterstofeconomie. Schone en duurzame energie voor iedereen. Uitg. Lemniscaat, 327 blz., 22,50 euro.*

Ingezonden mededeling

DE MENSEN
ÉN DE MIDDELEN
OM VERNIEUWEND
TE WERKEN.

Gom
Schoonhouden

Tel. 010 - 298 11 44 www.gom.nl

Woonbazaar Nederland

Welkom in woonbazaar Nederland! Zeven miljoen huishoudens verdringen zich rondom de aanwezige voorraad woningen, om zo fraai mogelijk onder dak te komen. Er zijn huizen te kort. De woningnood stijgt. Krakers winkelen proletaarsch: zij wonen praktisch voor niets, door zonder betaling woonruimte in te pikken. De grootste denkbare meerderheid van de woningzoekenden houdt zich daarentegen aan de regels: zij kopen of huren. Ruim de helft van alle huishoudens heeft een huis gekocht. Doorgaans is de gehele aankoopsprijs hypothecair geleend. Kopen op krediet is geen probleem, want bij de kassa van de nationale woonbazaar komen huizenkopers een Bekende Nederlander tegen. Het is minister Zalm van Financiën. Hij dirigeert de huizenkopers naar drie kassa's. Bij elke kassa krijgen zij – dankzij de afreik van de hypotheekrente – een wisselend deel van hun rentelasten terug.

Mensen met een bescheiden inkom-

men, die met de top van hun inkomen in de eerste tariefschijf van de inkomensheffing vallen, krijgen van Zalm eerderde van hun rentekosten retour. Bij deze kassa voor de gewone man zijn de wachtrijen kort. Inmiddels zijn de huizenprijzen zo sterk gestegen, dat de meeste mensen met een relatief laag inkomen van een eigen huis alleen nog maar kunnen dromen. Bij de tweede kassa staan de middengroepen in de rij. Minister Zalm geeft ze een subsidie van meer dan 40 procent op elke afgetrokken euro hypotheekrente. Kassa drie is voor de huizenkopers uit het topsegment van de inkomensverdeling. Zij krijgen meer dan de helft van elke euro hypotheekrente van de schatkistbevaarder terug. Samen trekken de eigenwoningbezitters dit jaar 23 miljard euro hypotheekrente af. Dit levert ze in ver-eniging een belastingvoordeel van meer dan 9 miljard euro op. Daarbij geldt: hoe hoger de schuld en hoe hoger het inkomen, hoe meer rentesubsidie de

huizenkoper door minister Zalm krijgt toegestopt.

De goedheiligman die over de schatkist gaat is heel wat minder royaal voor huishoudens die – uit voorkeur, maar meestal noodgedwongen – op zoek zijn naar een huurwoning. In de afdeling Huren van de woonbazaar gelden heel andere spelregels dan in de afdeling Kopen. De prijzen van koopwoningen zijn vrij. Zij worden bepaald door vraag en aanbod. Daarentegen bepaalt de overheid het maximum huurbedrag voor bijna alle huurwoningen. Vooral nieuwe woningen zijn voor een groot aantal huurders erg duur. Daarom krijgen zij huursubsidie. Het subsidiebedrag hangt af van het inkomen en de huurprijs. Samen toucheren rond een miljoen huurders dit jaar 1,5 miljard euro. Een fors bedrag, maar minder dan een zesde van het fiscale voordeel voor beter bemiddelde 3,5 miljoen huizenbezitters. Jaarlijks mag de huur slechts in be-



Flip de Kam

perkte mate stijgen. Bovendien geldt huurbescherming: wie eenmaal onder de pannen is, zit goed en kan niet uit

zijn huis worden gejaagd. Vooral huurders met een flink stijgend inkomen zitten gebakken. Zij wonen relatief steeds goedkoper. Het kabinet wil huurders met een goed inkomen in de toekomst een marktconforme huur laten betalen. Zij zullen dan eerder kiezen voor een koopwoning. Zo komen bestaande huurwoningen vrij voor wat minder bemiddelde woningzoekenden. Daartoe wordt vanaf midden 2006 een kwart van de huurwoningen 'geliberaliseerd'.

Voor deze 750.000 huurhuizen – de beste – wordt de prijsbeheersing stapsgewijs losgelaten. Na 2009 zijn de huren van deze woningen in beginsel helemaal vrij. Zij worden voortaan, net als de prijzen van koopwoningen, bepaald door vraag en aanbod. Wie nu al, met huursubsidie, voor een prikje in zo'n fraaie woning bivakkeert, krijgt extra subsidie. Hij hoeft dus niet te verhuizen. De woningverhuurders (corporaties) nemen die hogere huursubsidie voor hun rekening. Zij kunnen de extra

last dragen, dankzij de hogere huuropbrengst van de geliberaliseerde woningen. Verder dienen de corporaties de extra huurontvangsten in te zetten voor meer sociale woningbouw.

Zo ontstaan in de nationale woningbazaar een tijd lang extra bizarre effecten. Aan het trappenhuis van een gewild complex huurwoningen wonen straks bemiddelde lieden, die de volle hoge, marktconforme huur betalen en mensen die uitsluitend door de fors opgetrokken huursubsidie nog 'op stand' kunnen wonen. Na verloop van een aantal jaren, wanneer de groep gesubsidieerde huurders is afgedropen dan wel uitgestorven, zullen de betere huurwoningen uitsluitend beschikbaar zijn voor mensen die de marktconforme huur uit eigen zak kunnen betalen.

Dit stuit op heftig verzet, met name bij 'linkse' stadsbestuurders en onder voorstanders van woonbuurten met een gemengde bevolkingssamenstelling. Inderdaad leidt het kabinetsbeleid na

verloop van jaren tot 'armenwijken' met een eenzijdige sociaal-economische samenstelling. Is dat erg? Nee, want zulke wijken zijn er altijd geweest. Modieuze opinievormers, die zich keren tegen wijken met een sociaal-economisch homogeen, overigens qua sociaal-cultureel samenstelling rijk geschaakte bevolkingssamenstelling, shoppen doorgaans zelf in een heel andere afdeling van de woonbazaar Nederland. Zij dretenlen voor de kassa waar minister Zalm op dit moment 42 of 52 procent van elke betaalde euro hypotheekrente als subsidie teruggeeft. Zij wonen al lang tot volle tevredenheid in een wit getto.

Door de subsidie voor woningeigenaren te beperken, en door mensen die in verhouding tot hun inkomen goedkoop huren te bevoegen te verkassen naar huizen waarvan de lasten beter stroken met de woonkwaliteit en hun inkomen, wordt het beter winkelen in de woonbazaar Nederland.

Speculatiestrop in Chinese luchtvaart

Door een onzer redacteurs
ROTTERDAM, 2 DEC. De hele Chinese luchtvaart dreigt tot stilstand te komen als China er niet in slaagt een speculatiestrop bij zijn brandstofleverancier in Singapore te verhelpen. Daarbij is onduidelijk of er sprake is van handel met voorkennis. Dat meldten vandaag verscheidene Aziatische media.

Het gaat om China Aviation Oil Holdings, een staatsmonopolist gevestigd in Peking, wiens dochter, China Aviation Oil Singapore, in Singapore een strop van ten minste 550 miljoen dollar heeft geleiden met de handel in derivaten.

Het dochterbedrijf gokte erop dat de olieprijs op de termijnmarkt van Singapore, die in oktober op 30 dollar stond, zou dalen, maar de prijs steeg tot 55 dollar per vat.

Deze dochter, aan de beurs van Singapore genoteerd en de 'lieveling van de beleggers', verzorgt vrijwel de hele brandstofvoorziening voor de commerciële luchtvaart in China, die op zijn beurt dankzij booming China hoogtijden beleeft.

De topman van het dochterconcern is van zijn taken ontheven en een team uit Peking heeft in Singa-

pore de dagelijkse leiding overgenomen en onderzoekt nu de schade. Dat laatste doet ook de beurs van Singapore, waarbij het voor de beursautoriteiten de hamvraag is waarom er een maand is verstreken voordat zij pas van de strop op de hoogte werden gesteld. Volgens de Hongkongse krant *South China Morning Post* is onduidelijk of het moederbedrijf de transactie van de dochter had goedgekeurd.

Ook wekt het bevreemding dat de moeder in oktober opeens met grote haast een belang van 15 procent in de dochter verkocht tegen een korting van 14 procent. Dat gebeurde via Deutsche Bank. De transactie leverde de moeder 117 miljoen dollar op. In beurskringen vraagt men zich af of sprake is van handel met voorkennis.

Onduidelijk is overigens ook

wanneer precies de Chinese luchtvaart met acute brandstoftekorten te maken krijgt. Er zijn momenteel geen gegevens over de brandstofvoorraad op de Chinese luchthavens bekend. Normaal gesproken zou er tot juni volgend jaar voldoende brandstof moeten zijn. China Southern Airlines verklaarde tegen de Hongkongse krant geen problemen te verwachten. China Eastern Airlines verklaarde dat problemen als die in Singapore kunnen ontstaan doordat in China zelf geen termijnmarkten bestaan en het indekken tegen risico's via het buitenland voor Chinese bedrijven een ingewikkelde zaak is.

Financiële media trekken een vergelijking met Nick Leeson die in 1995 in Singapore door speculaties 1,2 miljard dollar verloor en de statige Barings Bank opblies.

COMMENTAAR UIT LONDEN

De vloek van bezit van olie



Het bezit van olie is niet alleen een zegen, maar ook een vloek. Dat is een korte weergave van de constatering – nu bijna een doctrine – dat landen met veel natuurlijke hulpbronnen vaak tot de armste en corruptste landen ter wereld behoren. Rusland is het jongste voorbeeld. De vloek verklaart waarom het Kremlin olieconcern Yukos heeft ontmanteld en wat dat het staatsmonopolie Gazprom de bezittingen van het bedrijf overneemt. De vloek treft een land op twee manieren. De bloei van de grondstoffenindustrie gaat gepaard met een stijging van de wisselkoers. Daardoor komen andere sectoren van de economie onder druk te staan en wordt het land nog afhankelijker van zijn natuurlijke hulpbronnen. Ernstiger zijn

de politieke effecten: de bloei trekt schurken aan en corruptie is het gevolg.

Hoe kunnen rijkelijk met hulpbronnen bedeelde landen de vloek weer tot een zegen maken? De meeste pogingen daartoe richten zich op de vraag wie de hulpbronnen moet beheersen. Maar ieder antwoord daarop kent zijn eigen problemen.

Het toelaten van buitenlandse kapitaal betekent slechts een gedeeltelijke oplossing, om nationalistische en veiligheidsredenen. En dikwijls – zoals met Shell in Nigeria en met BP in Colombia is gebeurd – wordt het buitenlandse bedrijf eveneens door de vloek besmet. Binnenlands privé-kapitaal maakt weinig verschil. De magnaten uit de grondstoffenindustrie kunnen het gevoel krijgen dat zij een zwakke regering kunnen gijzelen. Dergelijk gedrag pleit de weg voor renationalisaties bij het aantreden van een nieuwe rege-

ring. Dat is in Rusland met Yukos gebeurd.

Autonome staatsbedrijven vormen wellicht een derde optie, maar politici hebben vaak de neiging uiteindelijk de volledige zeggenschap over deze bedrijven naar zich toe te trekken. Dat is drie jaar geleden met Gazprom gebeurd en twee jaar geleden met het Venezolaanse PdVSA. Ondernematische landen, zoals Saoedi-Arabië, lijken de zaken op het eerste gezicht beter aan te pakken. De vloek van de natuurlijke hulpbronnen is niet alleen vervelend, maar lijkt ook onafwendbaar in landen die de sociale infrastructuur missen om de bloei van de grondstoffenindustrie in goede banen te leiden.

JOHN PAUL RATHBONE

Onder redactie van Hugo Dixon.
Voor meer commentaar:
zie www.breakingviews.com.
Vertaling Menno Grootveld.



Een cocktail van 10.000 dollar

NEW YORK, 2 DEC. Een 'Martini on the Rock', vanaf 10.000 dollar. Dat heeft het New Yorkse Algonquin Hotel op het menu staan sinds de recente verbouwing. Bij deze Martini (in dit geval Belvedere wodka met vermouth) is een diamant inbegrepen, die te selecteren is bij de hoteljuwelier. Op de BBC-radio meldde zich vanochtend de eerste klant voor een 100.000-dollar-Martini. (Foto AFP)

Deutsche Bank gaat 2.000 banen schrappen

Door onze correspondent
BERLIJN, 2 DEC. Deutsche Bank zal 2.000 arbeidsplaatsen schrappen, voor het grootste deel in Duitsland. Dat heeft het bedrijf bevestigd. Bij Deutsche Bank werken 65.374 mensen. De afslanking treft vooral afdelingen in Duitsland, belast met de afhandeling van trans-

acties, het zogenoemde back office. Eerder maakte de bank al bekend arbeidsplaatsen te zullen schrappen in divisies belast met kapitaalmarkttransacties. Vermoedelijk zullen ook daar duizenden arbeidsplaatsen verdwijnen. Analisten gaan ervan uit dat details over die sanering begin volgend jaar be-

kendgemaakt zullen worden.

In de afgelopen twee jaar heeft de bank in totaal 20.000 volledige arbeidsplaatsen geschrapt.

Analisten houden er rekening mee dat eind 2006 minder dan 60.000 personeelsleden over zullen zijn. Daarmee zou het personeelsbestand dan in vier jaar tijd

met eenderde zijn verminderd.

De bonden hebben kritiek. Het is niet acceptabel, aldus een woordvoerder van dienstbond Verdi, dat een bedrijf met een rendement op eigen vermogen van 18 procent mensen ontslaat. Ackermann streeft naar een rendement van 25 procent.

en kunt u live-tv opnemen en pauzeren. En het mooiste is dat het hele systeem draait onder Microsoft® Windows®XP Media Center Edition 2005. Dat betekent dus dat u snel en probleemloos aan de slag kunt. Hoe sneller u kiest voor de HP Media Center, des te sneller kunt u genieten van grenzeloos digitaal home entertainment!

Reisorganisatie Oad boekt 13,6 pct meer omzet

Door onze correspondent
HOLTEN, 2 DEC. Reisorganisatie Oad heeft de omzet in het afgelopen boekjaar met 13,6 procent zien stijgen tot 733 miljoen euro. De stijging is vooral het gevolg van de overname van 62 reisbureaus van de Rabobank. Het Holtense bedrijf claimt in omvang de tweede reisorganisatie van Nederland te zijn geworden. Het aantal vervoerde passagiers steeg met 2,6 procent tot 720.000. Oad groeide vooral op verre bestemmingen buiten Europa en vliegvakanties rond de Middellandse zee. Oad heeft geen winstcijfer bekendgemaakt.

Voorzitter van OPEC treedt af

JAKARTA, 2 DEC. De voorzitter van de Organisatie van Olie-Exporterende Landen (OPEC), de Indonesiër Purnomo Yusgiantoro, treedt eind dit jaar af. Hij wil meer aandacht besteden aan zijn ministerschap. In oktober werd Yusgiantoro herbenoemd tot minister van Energiezaken. De OPEC-ministers komen op 10 december weer bijeen. Dan zullen ze een nieuwe voorzitter moeten aanwijzen, zei Yusgiantoro. (ANP)

Baanbrekend antitabaksverdrag

GENÈVE, 2 DEC. Een nieuw internationaal verdrag dat de verkoop van tabak en tabaksadvertenties moet beperken, wordt binnen drie maanden van kracht nu de vereiste veertig landen het akkoord hebben getekend. De Wereldgezondheidsorganisatie heeft dat gemeld. Landen die het verdrag ondertekenen, verplichten zich advertenties en sponsoring waarbij tabaksproducten worden gepromoot, te verbieden. Verder verbiedt het verdrag de verkoop van tabak aan minderjarigen. (ANP, AFP)

Huisartsen op 20 januari in actie

UTRECHT, 2 DEC. Nederlandse huisartsen, verenigd in de Landelijke Huisartsen Vereniging, houden 20 januari een landelijke protestdag in Utrecht tegen het kabinetsbeleid. Het is de bedoeling dat huisartsen aansluitend per regio patiënten uit protest vaker doorverwijzen naar bijvoorbeeld een ziekenhuis. (ANP)

4
3
2
1

heerlijke gerechten
goede vrienden
uur plezier

HP Media Center

Experience More

Laat uw hele gezin met de HP Media Center maximaal genieten van digitaal home entertainment, of het nu gaat om muziek, film, foto's, games of televisie. Alle mogelijkheden komen optimaal tot hun recht, terwijl u alles heel gemakkelijk met een afstandsbediening kunt regelen. Vanuit uw huiskamer heeft u, via een menu, toegang tot al uw muziek, foto's, games en films

MUN TV

regent opgenomen

Villa Faldorhef

Studio Sport

Nova - Den Haag Vandaag

Misc

geprogrammeerde opnamen

Oude Beschavingen Van Europa I

NOS-Journaal

Jisketel

REIZEN

Mijn afbeeldingen

Diavoorstelling

Senters op naam

Senters op datum

Andere afbeeldingen

Chivara

Feest bij Jacco

Landschap

Mooi uitzicht

Natuur

Reizen

200 foto's

Boek

Kunstje

HP raadt Microsoft® Windows® XP Professional aan

Microsoft® Windows® XP Media Center Edition

• HP Media Center m1170

€ 1199,-
Incl. BTW

Microsoft® Windows® XP Media Center Edition

• HP Media Center m1190

€ 1499,-
Incl. BTW

Kom naar de winkel voor een demonstratie van digitaal home entertainment met de HP Media Center.
Kijk op www.hp.nl/demonstraties

Zien is geloven!

Deze demonstratie vindt plaats bij Modern Electronics, Media Markt, BCC, it's, RAF, Dunnet en Office Centre; de verantwoordelijkheid voor uitvoering van deze demonstratie berust uitsluitend bij Modern Electronics, Media Markt, BCC, it's, RAF, Dunnet en Office Centre.
© 2004 Microsoft Corporation. Microsoft, Windows en het Windows-logo zijn (geregistreerde) merken van Microsoft Corporation in de Verenigde Staten en/of andere landen. De namen van in deze advertentie genoemde bedrijven en/of producten kunnen merken zijn van hun respectievelijke eigenaars.

AANDELEN Euronext Amsterdam

Fondsnaam	Koers 12.45 u	Opening heden	Slot vordbg	Hoogste 12 mnd	Laagste 12 mnd	Omzet vordbg
AEX-index	343.82	343.13	342.75	365.93	307.31	-
ABN AMRO	18.90	18.80	18.79	19.90	16.16	7002057
Aegon	9.67	9.55	9.49	13.22	8.14	8969330
Ahold	4.61	4.70	4.71	7.53	4.96	1239080
Alko Nobel	31.35	31.80	31.48	33.79	24.87	1176095
Amstel	11.90	11.85	11.69	17.92	9.70	6861202
BfM	6.93	6.96	6.93	15.15	5.73	70059
DSM	46.20	45.95	45.84	49.20	35.90	291646
Fortis	20.37	20.25	20.26	20.78	15.38	3771149
Genetics	1.67	1.59	1.58	3.33	1.26	4633392
Hagemeijer	1.66	1.74	1.76	3.36	1.24	26163726
Heineken	24.04	23.84	23.86	28.47	23.02	1744741
IHC Caland	45.80	46.45	46.49	46.49	33.56	175678
ING Groep	21.20	21.00	20.90	21.83	16.58	7386994
Koninklijke Olie	42.94	43.08	43.35	44.03	36.59	6454126
KPN	6.68	6.72	6.74	7.18	5.75	15805514
Moolen, Van de	1.25	1.27	1.27	1.36	1.24	26163726
Nuimo	26.95	26.98	26.95	27.78	20.43	497249
Philips Electr. Kon.	19.87	19.88	19.68	26.30	17.79	8408205
Reed Elsevier	10.10	10.10	10.00	10.90	9.28	3030025
TPG N.V.	19.71	19.77	19.76	20.26	15.86	1698301
Unilever cfr.	42.81	47.97	47.85	60.15	44.05	2819949
Vestel Tel. Telecom	2.08	2.05	2.06	2.39	1.22	8675133
VNU	23.20	23.20	23.27	24.26	20.26	1552520
Wolters Kluwer	14.66	14.83	14.86	15.55	11.90	1230628

AMX-index	411.23	411.23	409.61	411.23	344.39	-
Air France KLM	14.70	14.50	14.39	14.89	11.27	35717
ASM International	11.86	11.82	11.59	22.22	10.20	1378287
BAWAG	10.50	10.50	10.50	11.80	9.80	141803
Boskalis Westminster	23.60	23.25	23.00	23.60	20.10	263355
Corio	41.78	41.72	41.70	41.92	29.60	75742
Coris Group	10.36	10.36	10.36	10.36	10.36	656155
CFSM	21.65	21.59	21.64	22.46	16.92	144597
Fugro	64.40	65.30	64.85	65.80	37.50	15427
Hunter Douglas	38.00	38.41	37.95	42.00	35.71	23827
Imtech	23.96	23.90	23.86	24.25	18.08	16018
Lauros	4.46	4.37	4.37	4.46	4.37	19999
LogicaCMG	2.76	2.73	2.70	5.03	2.18	418161
P&O Nedlloyd	38.50	38.65	38.28	39.28	22.50	195569
Nuteco	19.76	19.17	19.17	31.00	10.60	30465
Océ	11.35	11.35	11.34	16.10	10.60	408835

BELEGGINGSFONDSEN MET AEX-NOTERING

Fondsnaam	12.45 uur	Slot vordbg	Fondsnaam	12.45 uur	Slot vordbg
ABN AMRO AEX Index fonds.	349.00	345.10	ASN Milieufonds.	10.41	10.49
ABN AMRO All in fnd.	52.70	52.50	ASN Milifonds.	60.35	59.85
ABN AMRO America fnd.	65.55	65.60	ASN Obligatiefonds.	27.70	27.95
ABN AMRO Asian Tigers fnd.	50.50	50.50	CB Achmea Eur. aand. fnd.	11.00	10.85
ABN AMRO Basis fnd.	64.95	64.20	Avero Achmea Eur. aand. fnd.	20.75	20.65
ABN AMRO Cos. fnd.	51.60	51.50	Avero Achmea Eur. aand. fnd.	20.75	20.65
ABN AMRO Duurz. Wildf. fnd.	33.03	34.00	ABN Achmea USA fnd.	11.92	11.80
ABN AMRO Energy fnd.	32.40	32.90	AAA Aandelen Eur.	36.10	35.75
ABN AMRO Euro Credit fnd.	52.05	51.80	AAA Aandelen Internat.	36.10	35.75
ABN AMRO Euro Obligat. fnd.	10.50	10.50	AAA Aandelen Nederland.	68.20	68.05
ABN AMRO Euro Staatsob. fnd.	50.80	50.75	AAA Actief Beheer	67.20	66.70
ABN AMRO Europe fnd.	70.65	70.50	AAA Financiële Sector	38.70	38.15
ABN AMRO Far East fnd.	46.71	46.62	CB Achmea Nederland fnd.	12.40	12.40
ABN AMRO Farmacie fnd.	47.30	47.30	AAA Obl. International	32.30	32.15
ABN AMRO Fin. Inst. fnd.	58.80	58.50	AAA Obligatiefonds Nederland.	47.15	46.90
ABN AMRO Global fnd.	76.70	76.05	AAA Portfolio Nederland.	62.45	62.15
ABN AMRO Global Lf fnd.	19.30	19.16	BiPharma Equities	10.91	11.00
ABN AMRO GPS fnd.	50.45	49.70	CB Achmea Eur. Fonds.	13.75	13.95
ABN AMRO Groen fnd.	46.71	46.62	CB Achmea Eur. Mix fnd.	22.45	22.50
ABN AMRO High Inc. Fd.	61.85	61.45	CB Achmea Eur. Obl. Fd.	28.00	28.85
ABN AMRO High Inc. Prop. Fd.	35.05	34.60	CB Achmea N. Amerika fnd.	12.10	11.95
ABN AMRO High Yield fnd.	10.36	10.36	CB Achmea Nederland fnd.	12.40	12.40
ABN AMRO ICT fnd.	12.70	12.52	CB Achmea Wereld fnd.	13.09	13.10
ABN AMRO Industrie fnd.	61.40	60.95	Columbia Securities (\$)	148.50	148.40
ABN AMRO Internet fnd.	4.61	4.65	Corio	41.78	41.70
ABN AMRO Liq Plus fnd.	89.60	89.60	Della Lloyd Euro Credit	31.39	31.25
ABN AMRO Luxe Dienst. fnd.	54.15	53.90	Della Lloyd dollar fonds.	9.20	9.25
ABN AMRO Model fnd 1	57.65	58.15	Della Lloyd Investment fnd.	5.95	5.95
ABN AMRO Model fnd 2	46.90	47.20	Della Lloyd Euro Credit	11.55	11.58
ABN AMRO Model fnd 3	46.90	47.20	Della Lloyd Euro Rente fnd.	13.65	13.63
ABN AMRO Model fnd 4	40.80	40.95	Della Lloyd Donau fnd.	14.67	14.60
ABN AMRO Model fnd 5	40.80	40.95	Della Lloyd Euro Credit	11.55	11.58
ABN AMRO Model fnd 6	28.50	28.65	Della Lloyd Eurofnd.	6.55	6.55
ABN AMRO Model fnd 7	104.10	103.40	Della Lloyd Jade fnd.	6.35	6.25
ABN AMRO Model fnd 8	57.70	57.20	Dim Vastgoed (\$)	15.60	15.55
ABN AMRO Model fnd 9	55.50	55.00	Dresdner VPV Hollandhaven.	32.76	32.81
ABN AMRO Model fnd 10	39.90	39.90	Dresdner VPV Int. Geldbr.	32.22	32.19
ABN AMRO Model fnd 11	72.45	72.50	Ducatus	53.50	53.50
ABN AMRO Model fnd 12	47.70	46.86	Eurocommer. Prop. Fd.	26.90	26.39
ABN AMRO Model fnd 13	61.20	61.10	EuroDev. Cap. Corp.	3.50	3.50
ABN AMRO Model fnd 14	96.25	96.40	European Assets Trust	7.10	7.10
ABN AMRO Model fnd 15	28.35	28.30	FBTO Eur. Obl. fnd.	29.25	29.20
ABN AMRO Model fnd 16	24.15	24.00	FBTO Eur. aand. fnd.	13.80	13.60
ABN AMRO Model fnd 17	18.85	18.85	FBTO Eur. aand. fnd.	13.80	13.60
ABN AMRO Model fnd 18	17.85	18.15	FBTO Ned. Aand. fnd.	12.05	11.85
ABN AMRO Model fnd 19	38.01	38.01	FBTO USA fnd.	11.55	11.51
ABN AMRO Model fnd 20	44.50	44.90	Fortis Amerika fnd.	67.10	66.80
ABN AMRO Model fnd 21	2.91	2.86	Fortis Convertible fnd.	97.80	97.90
ABN AMRO Model fnd 22	25.70	20.10	Fortis Euro Obligat. fnd.	27.20	27.20
ABN AMRO Model fnd 23	5.81	5.80	Fortis Euro Obligat. fnd.	110.70	110.40
ABN AMRO Model fnd 24	3.68	3.62	Fortis Euro Obligat. fnd.	261.20	261.50
ABN AMRO Model fnd 25	20.40	20.10	Fortis Euro Obligat. fnd.	13.80	13.80
ABN AMRO Model fnd 26	92.95	92.55	Fortis Fd. Profiel Ambitieux	123.90	123.90
ABN AMRO Model fnd 27	51.00	50.65	Fortis Fd. Profiel Defensief	131.10	130.00

BELEGGINGSFONDSEN ZONDER AEX-NOTERING notering in euro tenzij anders aangegeven

Fondsnaam	Laatste	Vorige	Fondsnaam	Laatste	Vorige
AECON	0.70	0.34	AEON	15.47	15.33
Aegon	8.44	7.50	Aegon Aandelen Duurz. aand.	12.54	12.39
Aegon Amort. Europe fnd.	12.54	12.39	Aegon Deposito fnd.	8.16	8.07
Aegon Duurz. aand. fnd.	8.16	8.07	Aegon Emerging Markets fnd.	6.82	6.82
Aegon Europe fnd.	10.59	10.47	Aegon Equity fnd.	11.24	11.08
Aegon Equity fnd.	11.24	11.08	Aegon Equity fnd.	6.85	6.76
Aegon Equity fnd.	6.85	6.76	Aegon Equity fnd.	5.99	6.04
Aegon Equity fnd.	5.99	6.04	Aegon Equity fnd.	1.89	1.54
Aegon Equity fnd.	1.89	1.54	Aegon Equity fnd.	7.17	6.98
Aegon Equity fnd.	7.17	6.98	Aegon Europe fnd.	7.06	6.97
Aegon Europe fnd.	7.06	6.97	Aegon Europe fnd.	8.04	7.96
Aegon Europe fnd.	8.04	7.96	Aegon Europe fnd.	11.88	11.87
Aegon Europe fnd.	11.88	11.87	Aegon Europe fnd.	10.12	10.09
Aegon Europe fnd.	10.12	10.09	Aegon Europe fnd.	6.45	6.34
Aegon Europe fnd.	6.45	6.34	Aegon Europe fnd.	15.47	15.43
Aegon Europe fnd.	15.47	15.43	Aegon Europe fnd.	6.57	6.46
Aegon Europe fnd.	6.57	6.46	Aegon Europe fnd.	10.42	10.39
Aegon Europe fnd.	10.42	10.39	Aegon Europe fnd.	13.31	10.55
Aegon Europe fnd.	13.31	10.55	Aegon Europe fnd.	14.50	14.32
Aegon Europe fnd.	14.50	14.32	Aegon Europe fnd.	7.28	7.21
Aegon Europe fnd.	7.28	7.21	Aegon Europe fnd.	10.31	10.26
Aegon Europe fnd.	10.31	10.26	Aegon Europe fnd.	6.81	6.74

Indices

Index	Laatste	Vorige	Rnt %	Naam	Laatste	Vorige
Bovesa	25.234.70	25.128.33	3	ASR 3.00 98/05	100.15	100.25
Dow Jones Industrial	10.590.22	10.529.12	2	Buhrmann CV 2/04/10	100.10	108.00
Dow Jones Transport	3.736.79	3.736.79	4.625	Corus 4.50 97/03	102.90	102.75
Dow Jones Utilities	6.632.15	6.632.15	2.445	E.ON 5.00 02/07	102.90	102.75
Nasdaq Composite	2.138.23	2.091.11	2.425	Econosto 2.44/03/10	-	-
Standard & Poor 500	1.191.37	1.173.82	4.75	Fugro 4.75 00/05	104.00	104.00
Toronto S&P	9.056.41	9.056.41	5.75	Hagemeijer 5.75 04/09	110.50	110.50
Bombay S&P	6.227.83	6.227.83	5.75	HSBC 5.00 00/05	100.50	100.50
HK Hang Seng	14.621.79	14.162.80	10.00	KPNWest 10.02/12	-	-
Mamla G	1.816.47	1.830.96	4.25	Ned Gas AEX 4.25 96/06	125.00	123.50
Nikkei 225	10.973.07	10.784.25	3.00	Nimico 3.00 03/10	103.00	103.00
Sing.Straits Times	2.038.84	2.027.66	4.25	Nimico 4.25 00/05	100.73	100.73
Sydney All Ordinaries	3.914.30	3.914.30	4.25	Rabob 4.25 96/06	-	-
AEX index	343.82	342.75	4.375	Stork 4.375 98/05	100.10	100.10
AMX-index	411.23	409.61	0	Versatel 3.875 04/11	-	-
Brussel Bel-20	2.899.48	2.885.98	6.5	Verto C 6.50 85-90/97	-	-
AEX All-Share	507.92	501.33	7.5	VNU 1.75 01/06	100.10	100.10
AEX All-Share Herb.	1.086.04	1.071.95	5.5	Wegener 5.50 00/05	100.00	100.00
DJ Euro Stoxx	263.78	263.04	1	Wolters Kluw. 1.00 01/06	-	-
DJ Euro Stoxx 50	251.78	251.78	1	-	-	-
DJ Europe Stoxx	2.501.15	2.492.29	1	-	-	-
DJ Europe Stoxx 50	2.781.89	2.774.33	1	-	-	-
Euronext 100	653.19	651.49	1	-	-	-
Eurotop-100	2.258.56	2.251.63	1	-	-	-
Frankfurt DAX-30	4.203.78	4.186.03	1	-	-	-
FTSE 100	4.751.20	4.735.70	1	-	-	-
FTSE Eurotop 30	1.038.12	1.034.84	1	-	-	-
Helsinki General	6.412.33	6.390.48	1	-	-	-
Kopenhagen Exch.	261.37	259.03	1	-	-	-
London IBEX-35	8.795.68	8.771.90	1	-	-	-
Milan MIB Telemico	22.632.00	22.597.00	1	-	-	-
Nest 150	985.57	983.19	1	-	-	-
Oso Stoxx	814.20	812.42	1	-	-	-
Parix CAC-40	3.808.40	3.796.71	1	-	-	-
Stockholm Gen.	230.06	228.67	1	-	-	-
Suomi Market	5.540.10	5.509.38	1	-	-	-
Ver. Kon. Rijk	1.451.31	1.448.74	1	-	-	-
Ver. Staten	7.053.00	7.043.53	1	-	-	-
Zweden	1.111.46	1.109.68	1	-	-	-
Zwitserland	6.656.14	6.639.75	1	-	-	-

Gebaseerd op noteringen van heden circa 12.45 uur.

Converteerbare Obligaties

Rnt %	Naam
3	ASR 3.00 98/05
2	Buhrmann CV 2/04/10
4.625	Corus 4.50 97/07
5	Draka Hold. 5.00 02/07
2.445	Econosto 2.44/03/10
4.75	Fugro 4.75 00/05
5.75	Hagemeijer 5.75 04/09
3.5	KPN 3.50 00/05
10	KPNQwest 10.02/12
4.25	Ned Gas AEX 4.25 98/06
3	Nimico 3.00 03/10
4.25	Nimico 4.25 05/08
4.25	Rabob 4.25 96/06
4.375	Stork 4.375 98/05
0	Versatel 3.875/04/10
1.75	Vergo 6.50 86/30/97
1.5	WNL 1.75 01/06
5.5	Wegener 5.50 00/05
1	Wolters Kluis 1.00 01/06

www.nrc.nl

Adriaan Hiele beantwoorde vragen van lezers op www.nrc.nl

1 in 3 MINI de Volkskrant
NRC Handelsblad
Trouw

Postbus 1518, 1000 BM Amsterdam
Tel. [020] 665 86 86 fax [020] 665 63 21
E-mail: 1in3mini@pcmultiveers.nl

Drie kwaliteitsdagbladen in één combinatie

Eén Mini komt in drie kranten te staan: de Volkskrant, NRC Handelsblad en Trouw*. Uw advertentie wordt gezien door maar liefst 1.573.000 geïnteresseerde lezers.
(Bron: NPM mei 2002-april 2003)

De gerubriceerde advertenties in 1-in-3 MINI zijn ingedeeld naar hoofdrubrieken en diverse subrubrieken. De hoofdrubrieken zijn: personeel, onroerend goed, vakantie en watersport, zakelijk, auto's, kennismaking, consumenten en diversen. Er gelden verschillende tarieven voor de diverse rubrieken. Voor uitgebreide informatie over de tarieven en de specifieke subrubrieken neemt u contact op met de afdeling 1-in-3 MINI, tel (020) 665 86 86.

Sluitingstijden 1-in-3 MINI
Voor de doordeweekse kranten:
De krant van dinsdag tot en met vrijdag:
- De dag voor plaatsing om 12.00 uur;
de krant van maandag:
de vrijdag voor plaatsing 16.00 uur.
Voor de zaterdagkranten:
- vakantied advertenties: donderdag 15.00 uur,
voor de Maxi 14.00 uur;
- personeelsadvertenties: donderdag 17.00 uur;
- kennismakingsadvertenties in de Volkskrant en Trouw:
woensdag 17.00 uur;
- kennismakingsadvertenties in NRC Handelsblad:
vrijdag 12.00 uur;
- overige advertenties: vrijdag 12.00 uur.

Fax e-mail of stuur uw advertentie naar
fax: (020) 665 63 21 e-mail: 1in3mini@pcmultiveers.nl
(vermeldt s.v.p. uw naam, adres en telefoonnummer)
internet: www.volkskrant.nl/adverteren, www.nrc.nl/adverteren
en www.trouw.nl/service
per post: 1-in-3 MINI, Postbus 1518, 1000 BM Amsterdam
Voor meer informatie en het aanvragen van de tarievenfolder bel:
(020) 665 86 86.
* met uitzondering van de kennismakingsadvertenties

Diversen

Sint en Piet

Vier meer/toch feest deze maand

MET CABARET OP CD/VIDEO/DVD

HANS TEEUWEN
HANS DORRESTIJN & MARTIN VAN DIJK
DE BERINI'S
MARIJKE BOON
JAN ROT
DE MANNEN VAN DE RADIO *hans teeuwen & pieter bouwman*
RADIO BERGEIJK *pieter bouwman & george van houts*
ROOYACKERS, KAMPS & KAMPS
ALEX KLAASEN & MARTINE SANDFORT
Volop in de winkels voor SPECIALE FEESTPRIJZEN!
Ook online te bestellen: www.hummelinckstuurman.nl

UNIVERSAL CNR RECORDS

Samenkomsten

Deutsche Evangelische Kirche | Met een 1-in-3 MINI bereikt u
A'dam J.J. Viottastr. 44 | de lezers van de Volkskrant,
Adventsfier, 4 Dec 15 Uhr, | NRC Handelsblad en Trouw.
Tel. 020-6732522.

Mededelingen

Tien zaterdagkranten in één schoen en
ruimte over voor een wortel?
Wij regelen het.

[nieuwspunt]

INFORMATIE-, SERVICE- EN VERKOOPPUNT
VAN PCMULTIVEERS, WIBAUTSTRAAT 131,
1091 GL AMSTERDAM, TELEFOON 020-562 2255

PCM Uitgevers is uitgever van o.a.
Algemeen Dagblad, de Volkskrant,
NRC Handelsblad en Trouw.

Schrijvers, dichters, opgelet:
Club Schrijven is open!
Van inspiratie tot publicatie
Magazine: het tijdschrift over creatief schrijven.
Online: interactief tijdschriftcentrum.
Memo: tweewekelijkse nieuwsbrief.
Introductie-aanbiedingen op
www.clubschrijven.nl

Welkom open huis bij
Club Schrijven
Creatief schrijven: van inspiratie tot publicatie.
www.clubschrijven.nl

NOVEEN ST. CLARA Bid 9 dgn het weesgegroet boven een brandende kaars. Vraag 2 dingen die onmogelijk lijken om verhoord te worden en 1 wat u zeer ter harte gaat. Laat de 9de dag de kaars opbranden en publiceer dit bericht. U krijgt wat u vraagt.

Nooit meer je kind kwijt? Kijk voor de oplossing op: www.idhanger.nl

Stuur de rekening nou maar, dan kunnen we tenminste weer rustig verdergaan. crcr.

Bijzondere herinneringen aan overledenen: www.tekst-goed.nl

Geef eens een apart, leuk cadeau: LITTLE BIBA. Bilderdijkstraat 200, Amsterdam

Personeel

Personeel aangeboden

Schilderswerk de TOE-KOMST. Schilderswerk gevr. binnen of buiten. Tegen scherpe prijzen. Klein of groot werk. Vrijblijvende offerte. Met garantie. Denk aan de win-terpremie. Tel. 06-14413624 of 06-22992325.

Helaas ontvangen wij nog veel 1-in-3 MINI-advertenties te laat door foutieve adressering. Ons juiste adres is: 1-in-3 MINI Postbus 1518, 1000 BM Amsterdam.

Personeel gevraagd

Int. in sport, voeding en gezondheid? Unieke zak-mogelijkheid pt/ f code niek www.verdienmeer.com

STUDENTEN opgelet! Stads-vracht zkt erv. chauffeur /verhuizer min. 2 a 3 dgn p.w. werktijden i.o. 020-6060789

Gratis brochure over jobs op USA CRUISESHIPS 020-4275146 of www.info-cruise.nl

Winkel personeel

Vitamin Store zoekt verkoper mv voor filiaal in A'dam Osdorp. Winkelervar. en kennis voedingssupplementen vereist. Tel 06-16688188 of postbus 2673, 2002 RD Haarlem. 023-5343545 www.vitaminstore.nl

Technisch personeel

Op zoek naar werk in de techniek? Surf dan snel naar www.technicum.nl, dé site voor technisch uitvoerend personeel

Commercieel personeel

Telefonische acquisitie, B-to-B, 2,5 à 5 dg p/wk. Gevraagd: veel ervaring of natuurtalent. Trademark Telemarketing: 020-6845050

Helaas ontvangen wij nog veel 1-in-3 MINI-advertenties te laat door foutieve adressering. Ons juiste adres is: 1-in-3 MINI Postbus 1518, 1000 BM Amsterdam.

Onroerend Goed

Bedrijfshuisvesting te huur gevraagd

Nieuwkerk a/d IJssel - 'de IJsselhof' Zoekt u een nieuwe, royale woning? Aan het Fresiaveld zijn nog woningen te koop met 4, 5 of zelfs 6 slaapkamers. Prijzen vanaf €265.000,- v.o.n. Info, brochure of bezichtiging: Bureau Deltahuis. 0180-554500 www.deltahuis.nl

Woonruimte te koop aangeboden

Tijdelijke woonruimte voor overbrugging nodig i.v.m. verhuizing of verbouwing, wij verhuren compleet ingerichte woningen en bungalows vanaf 1 week tot 6 maanden. Tel: 035-5773000 www.overbruggings.info

Woonruimte te koop aangeboden

OG Noord Holland

Te Huur of te Koop
BOS EN LOMMERPLEIN 100



Fantastisch 4-KAMERAPPARTEMENT (148 m²) met wijds uitzicht naar 3 kanten
Koop: € 292.500,- v.o.n.
Huur: € 1.200,- p.m.
Geraldine Hallie Vastgoed 020-626 74 87 info@hallie.nl www.opentopwonen.nl

Welkom open huis bij
Club Schrijven
Creatief schrijven: van inspiratie tot publicatie.
www.clubschrijven.nl

Nooit meer je kind kwijt? Kijk voor de oplossing op: www.idhanger.nl

Stuur de rekening nou maar, dan kunnen we tenminste weer rustig verdergaan. crcr.

Bijzondere herinneringen aan overledenen: www.tekst-goed.nl

Geef eens een apart, leuk cadeau: LITTLE BIBA. Bilderdijkstraat 200, Amsterdam

Helaas ontvangen wij nog veel 1-in-3 MINI-advertenties te laat door foutieve adressering. Ons juiste adres is: 1-in-3 MINI Postbus 1518, 1000 BM Amsterdam.

Personeel gevraagd

STUDENTEN opgelet! Stads-vracht zkt erv. chauffeur /verhuizer min. 2 a 3 dgn p.w. werktijden i.o. 020-6060789

Gratis brochure over jobs op USA CRUISESHIPS 020-4275146 of www.info-cruise.nl

Vrijwilligers

Aandacht over? Wordt buddy voor daklozen bij De Bres of voor verslaafden bij De Regenboog! Training eind januari. Bel 020-5317600 of mail buddyzorg@deregenboog.org

Oppas en au pair

Ervaren oppas met referenties, direct beschikbaar. WWW.REGELTANTE.NL

Administratief/kantoorpersoneel

Uitzendbureau Kontakt A'dam, al 28 jaar gespec. in het uitzenden van juridisch onderst. personeel (jur.) secretarissen. die op zoek zijn naar een FT VASTE of TIJDELIJKE baan op een advocaten- / notaris-kantoor. Heb je relevante werk-erv., kun je snel typen en beheers je Word en de Nederl. en Engelse taal goed? Aarzel dan niet en reageer: Willems-parkweg 28, A'dam. Tel: 020-4715571. info@kontaktamsterdam.nl Voor alle vacatures zie. www.kontaktamsterdam.nl

Onroerend Goed

Woonruimte te koop aangeboden

Judith Lekkerkerker, afstude-rend architect, zkt 2k app. A'dam, binnen/vlak buiten ring, max 330 incl. p/m v/a eind jan. 0647130023

Met een 1-in-3 MINI bereikt u de lezers van de Volkskrant, NRC Handelsblad en Trouw.

Woonruimte te koop aangeboden

Biithoven-N, t.h. in serviceflat P. de Hoogh, 3 k. app. incl. servicek. € 800. 030-2281635

Onroerend Goed

Woonruimte te koop aangeboden

OG Flevoland

Mooie 2/1 kapwoning in de N.O.P. € 139.000 k.k. zie: www.naarindia.nl

Rijlessen

Privé - A U T O R I J L E S Vanaf 5/10 dagen je rijbewijs. Spec. aanbieding voor 18-jrg. Rijopleidingen op maat vanaf € 8,- p.w. in heel Nederland met onbep. examengarantie. In 1 dag je aanhangw. rijbew. Theoriedagcursus + examen. Gratis theorie bij inschrijving. Bel gratis 0800-4004001 Kijk op www.all-in-solo.nl Theorie- & rij school L003

Autoverzekering v. € 81 Dorsman blijft goedkoper. Bel nu Dorsman: 023-5714534.

Vakantie

Buitenland
Goedkoopste vliegtickets ! 0900-2021354 m-zo 9-22 uur www.lowpricetickets.nl

Afrika
ROSETTA Tel. 024-3882111. Nog plts 15 dgs 18 en 26/12. Zie ook www.rosettareizen.nl

Azië
Colombo vl 495, 19-d privé rondreis Sri Lanka 865 gids? WRC 020-6267705, 035-6210451 www.wrc.nl

ROSETTA Tel. 024-3882111. Nog plaats op 24/25 & 31/12. Zie ook www.rosettareizen.nl

Noord Amerika

2005: Montreal vl/12n camper 549, Calgary vl/20n camper 669, 15-d West Canada vl/hl/ auto 1040 gids? WRC 020-6267705, 035-6210451 www.wrc.nl

Miami + 2w auto 235, Californië + Florida vl/hl/autos 682, 23-d Californië & Hawaii vl/hl/ auto 1099 gids? WRC 020-6267705, 070-3245100 www.wrc.nl

Unieke reis NEW YORK, zie hoe christo central park inpak, www.christojeanne-claude.newyork.nl of 020-4223313

Als u een bewijsnummer van uw 1-in-3 MINI wilt ontvangen, maakt u dit dan kenbaar bij de opgave van uw advertentie.

Europa

ZWITSERLAND - ENGADIN. Ski, board, langlauf, winterwandelen. Gemoedelijk pension in dorpje nabij Scuol. Ned. Geleid. 6 dg. Volpension v.a. €240. Ook uitst. Veget. Eten. 024-6633037 of: www.pensium-heinrich.com

RUSTIG gel. app. Z. Kreta, Kos, Kalymnos, Peloponnese, Rhodos, incl. vlucht/transfers/auto, wandel-/schilderreizen. 0118-642444 www.bosmanreizen.nl SGR

SICILIE. KERST-KUURVER WENvakantie, geheel verzorgd op het eiland Vulcano o.a. verblijf in rust. 020-6229889 www.capomilazzo.nl

Kerst in Praag, wintersport. www.tailormade-travel.nl Bel: 030-2294056.

SICILIE t.h. antiek huis, schitt. gelegen in hist. centr. vlakbij strand. 020-6248849.

Nederland

Limburg Vakantie

Gulpen. VILLAS, Bungalows 2,25 pers., open haard. Ook enkele Kerst. 043-4501180 www.dewijngaard.nl

Als u een bewijsnummer van uw 1-in-3 MINI wilt ontvangen, maakt u dit dan kenbaar bij de opgave van uw advertentie.

Business to Business

Zaken en transacties

Hongarije is meer dan Budapest en het Balaton. Groep Nederlandse investeerders zoekt nog enkele deelnemers in ambitieus gerealiseerd project. Vrijblijvend info: zentmiklos@wanadoo.nl

Succesvol zakenkoppel zoekt gedreven ONDERNEMER voor (inv.)nat. groei van bedrijf. Voor afspr. A. Weesie, 06-24589310.

UK Company nu in Nederland Info: www.meergeld.co.uk

Consumenten

Therapieën en alternatieve geneeswijzen

Welzijnsmassage liefdevolle tantrische mass. met zorg en AANDACHT. 020-6970106.

Masseur stopt in Silodam! Welke man wil (nog) eens? 020-3201118 vanaf € 50,00

Dans en balletles

T.R.A.S.H. is op zoek naar 2 DANSEERS (m/v). Profiel: prof. geschoold (klass. en modern); wilskracht en flexibiliteit; ijersterse lichamelijke en mentale conditie. meer info: www.trashweb.nl cv + pasfoto voor 8 december 2004 naar: t.r.a.s.h. p/a twentestrat 71, 5018 BC Tilburg. audite@trashweb.nl. Audite op uitnodiging.

HandboekFREELANCEN.nl alle praktische informatie voor zelfstandige werkers.

Wilt u adverteren in de 1-in-3 MINI? Bel dan (020) 665 86 86, vraag direct de folder aan met de tarieven van 2004 en alle advertentie mogelijkheden.

Muziek en instrumenten

Cristofori piano's en vleugels Expositie topklasse Blüthner van 3 t/m 31 december. Openingsconcert vrijdag 3 dec om 20:15 uur met meesterpianist Alexander Paley. Toegang € 12,50. 020-6268485 www.cristofori.nl

Kamermuziek workshop Hongarije mei '05 str/baz/piano www.kodex.nl / 030-2803911

Kunst en antiek

Kunstverkoop en inventaris za en zo 11 en 12 december 11.00-17.00 K.Kleverlaan 91 Bloemendaal. 023-5254621 of 06 40510648. www.marleenvandenbergh.nl

1-in-3 MINI: meer bereik.

Opleidingen en cursussen

HANDBOEK PARTTIME ONDERNEMEN Alles voor uw beste start: WWW.PUBLIMIX.NL

Styling-Kleur-Design-Wonen tel.: 035-6933088 en/of www.binnenhuisarchitectuur.nl

Met een 1-in-3 MINI bereikt u de lezers van de Volkskrant, NRC Handelsblad en Trouw.

Spaans!
Wintercursussen bij
Spaans Cultureel Centrum
MOLINOS DE VIENTO
Tel 020-6247729/6255221
www.molinosdeviento.nl

T.K. TAALCURSUSSEN Ital., Sp., Fr., Eng., Dts., Russ., Thai, Pools enz. Met boeken, 7 cass., of CD's. Wegens herdruk van € 210 nu € 55. Uitg. Sitas bv 0596-541920.

SINTERKLAAS spreekt 't al! Met Spaans kom je overal. Spaans Taalcentrum El Sur, start in jan. 020-6798232 www.academiaelsur.nl

Volg de betaalbare cursus boekhouden BKB/ PDB/ MBA/ PDL bij IPD: www.ipd-opleidingen.nl 030-2447730

Onuitgepakte verhuisdozen? Get Organized Training@ Telefoon (030) 688 10 61 www.getorganized.nl

Lichaamsverzorging

HAARTRANSPLANTATIE ? Al 25 jaar in Rotterdam o.a. met laser. Tel.: 010-2762599. www.haartransplantatie.net

Prijsdoo- braak 1500 haren € 1300,-. 0165-559193 www.kalend.nl

Haartransplantatie! Met een 1-in-3 MINI bereikt u de lezers van de Volkskrant, NRC Handelsblad en Trouw.

Stress Management

Hooggevoeligheid en uw Iro www.metacentrum.com

De vereffenaar van het vermogen van VG Gas Analysis Systems B.V. in liquidatie, kantoorhoudende te Takkebijsters 1, 4817 BL Breda, statutair gevestigd te Weesp deelt mede dat per 30 november 2004 de stukken als bedoeld in artikel 2:23b Burgerlijk Wetboek ter inzage zijn neergelegd ten kantore van de handelsregisters van de Kamer van Koophandel voor West-Brabant en ten kantore van de onbonden rechtspersoon. De stukken liggen daar ter inzage gedurende termijn als bedoeld in 2:23b lid 5 Burgerlijk Wetboek.

"De directie van de te Amsterdam gevestigde besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid Plantop Investments B.V., kondigt bij deze aan dat ten kantore van het handelsregister te Amsterdam is neergelegd een besluit als bedoeld in artikel 208 Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek, met betrekking tot het voorgenomen besluit tot vermindering van het geplaatste kapitaal van de vennootschap."

Als u een bewijsnummer van uw 1-in-3 MINI wilt ontvangen, maakt u dit dan kenbaar bij de opgave van uw advertentie.

Business to Business

Zaken en transacties

Succesvol zakenkoppel zoekt gedreven ONDERNEMER voor (inv.)nat. groei van bedrijf. Voor afspr. A. Weesie, 06-24589310.

UK Company nu in Nederland Info: www.meergeld.co.uk

Consumenten

Therapieën en alternatieve geneeswijzen

Welzijnsmassage liefdevolle tantrische mass. met zorg en AANDACHT. 020-6970106.

Masseur stopt in Silodam! Welke man wil (nog) eens? 020-3201118 vanaf € 50,00

Dans en balletles

T.R.A.S.H. is op zoek naar 2 DANSEERS (m/v). Profiel: prof. geschoold (klass. en modern); wilskracht en flexibiliteit; ijersterse lichamelijke en mentale conditie. meer info: www.trashweb.nl cv + pasfoto voor 8 december 2004 naar: t.r.a.s.h. p/a twentestrat 71, 5018 BC Tilburg. audite@trashweb.nl. Audite op uitnodiging.

HandboekFREELANCEN.nl alle praktische informatie voor zelfstandige werkers.

Wilt u adverteren in de 1-in-3 MINI? Bel dan (020) 665 86 86, vraag direct de folder aan met de tarieven van 2004 en alle advertentie mogelijkheden.

Muziek en instrumenten

Cristofori piano's en vleugels Expositie topklasse Blüthner van 3 t/m 31 december. Openingsconcert vrijdag 3 dec om 20:15 uur met meesterpianist Alexander Paley. Toegang € 12,50. 020-6268485 www.cristofori.nl

Kamermuziek workshop Hongarije mei '05 str/baz/piano www.kodex.nl / 030-2803911

Kunst en antiek

Kunstverkoop en inventaris za en zo 11 en 12 december 11.00-17.00 K.Kleverlaan 91 Bloemendaal. 023-5254621 of 06 40510648. www.marleenvandenbergh.nl

1-in-3 MINI: meer bereik.

Opleidingen en cursussen

HANDBOEK PARTTIME ONDERNEMEN Alles voor uw beste start: WWW.PUBLIMIX.NL

Styling-Kleur-Design-Wonen tel.: 035-6933088 en/of www.binnenhuisarchitectuur.nl

Met een 1-in-3 MINI bereikt u de lezers van de Volkskrant, NRC Handelsblad en Trouw.

Sterprodukties
"speurt en selecteert speciaal voor u" ®

14-daagse jungle- en strandspecial met verblijf in uniek EcoResort!

1698 per persoon

THE AMAZONE EXPERIENCE
Ontdek het indrukwekkende Braziliaanse Amazonegebied

Unieke en onvergetelijke ervaring! Dat is deze jungle- en strandvakantie in het hart van het indrukwekkende Braziliaanse Amazonegebied. Sterprodukties heeft, na het grote succes van vorig jaar, ook voor komend seizoen weer het **TIWA AMAZONE EcoResort** gecontracteerd. Dit complex biedt de unieke combinatie van eco-jungle-hotel en comfortabel resort, is gelegen aan het strand van de brede **Rio Negro** en niet ver van de historische stad **Manaus**. Het resort is tevens de springplank voor vele **prachtige excursiemogelijkheden**, waarbij de onmetelijke jungle en de machtige rivieren centraal staan. Een 14-daagse reis naar dit prachtige EcoResort boekt u al vanaf € 1698. Nergens kunt u van zo dichtbij kennismaken met de echte **Amazone!**

TIWA AMAZONE ECORESORT
Het TIWA Amazone EcoResort is in **juni 2003 geopend** en ligt in de jungle aan de oevers van de fameuze **Rio Negro**. Dit resort is recentelijk gekozen als één van de 9 hotels in Brazilië die opgenomen worden in de belangrijke hotelgids Quatro Rodas. Een zeer **bijzondere prestatie** aangezien het TIWA resort gekozen is uit een selectie van 5000 hotels! Het resort beschikt o.a. over bar, restaurant, **prachtig zwembad**, poolbar, wit **zandstrand**, amfitheater en diverse ontspanningsmogelijkheden. U verblijft in een **comfortabele** twee-onder-een-kap woning **op palen**, gelegen aan een romantisch binnenmeer. De bijzondere ruime appartementen zijn voorzien van douche, toilet, luchtcoeling, minibar en ruime veranda met (lig)stoelen. Uw verblijf is op basis van **volpensien**, d.w.z. dat dagelijks ontbijt, lunch en diner zijn inbegrepen. Tevens zijn het gebruik van alle niet gemotoriseerde watersportfaciliteiten, zoals surfen, zeilen en kanoeën inbegrepen! En de echte **avonturiers** onder ons maken natuurlijk optimaal gebruik van de mogelijke uitstapjes in de omgeving, zowel te voet als over het water. Wacht daar u bijvoorbeeld van een **trekking door de jungle**, boomtoptentour of mountainbike trail! Ook worden er

ter plaatse extra tochten aangeboden tegen betaling, zoals een bezoek aan de **Rio Negrojungle** en het nijk waterwallen- en grottengebied van Presidente Figueiredo. Maar u kunt ook een bezoek brengen aan de historische en swingende stad **Manaus**. Kortom: voldoende mogelijkheden voor iedereen zijn juist dat maakt deze vakantie zo bijzonder! Vanaf slechts € 298 kunt u deze reis ook **verlengen** met 1 week verblijf in het onoverlegbare **Rio de Janeiro**, in een goed hotel, gelegen op korte afstand van het fameuze **Copacabana-strand!**

Vertrekdata PW/PZ 96.038

	9-16	€ 1698
Februari	9-16	€ 1698
Maart	2-16-30	€ 1698
April	13-27	€ 1698
Mai	11-25	€ 1698
Juni	8-22	€



Agenda t/m 9 december

UITNEEMBARE BIJLAGE

DONDERDAG 2 DECEMBER 2004 NRC HANDELSBLAD 21



LITERATUUR

• **Schrijversportretten** Ter gelegenheid van het 50-jarig jubileum van het Letterkundig Museum wordt zaterdag de Nationale Schrijversportrettentengalerij geopend. Vierhonderd schilderijen en beeldhouwde koppen van schrijvers – van Thomas van Aalten tot Joost Zwagerman en van A.C.W. Staring tot Marion Bloem – zijn in de gangen opgehangen. Op die manier is niet alleen een overzicht te zien van de Nederlandse literatuur, maar ook van veel verschillende stijlen in de portretkunst. Er is werk van onder meer Paul Citroën, Peter Klashorst, Jan Toorop en Henk Schiffmacher. *Nationale Schrijversportrettentengalerij. Vanaf 4 dec Letterkundig Museum, Prins Willem-Alexanderpad 5, Den Haag. Open di-vr 10-17u, za en zo 12-17u.*



Met de klok mee: Portretten van Boudewijn Büch (1967, door Willem Schrofer), Ina Boudier Bakker (jaar onbekend, door Isaac Israëls), Imme Dros (2004, door Harry Geelen), en Remco Campert (1993, door Jan Vanriet)



OM NAAR UIT TE KIJKEN

TONEEL

• **Alex d'Electric** Alvorens Alex d'Electric stopt wegens subsidiekorting, komt de groep met zwanenzang *Painicilline*. Schepper Ko van den Bosch: „*Painicilline* is een absurd-komisch drama door een aantal geestelijk en lichamelijk gezonde mannen in een geestelijk en lichamelijk ongezond decor. Hoewel ze denken het voor elkaar te hebben in een ordelijke wereld waar rechtvaardigheid en logica geldt, worden ze geconfronteerd met de totale anarchie van hun lichamen”. *Première 9 dec (t/m 8 jan) A'dam Frascati. Tournee t/m 16 april. Inl 020-6266866 & www.alexdelctrique.nl.*

DANS

• **Hans Hof Ensemble** Het Hans Hof Ensemble maakt de dansvoorstelling *Morgen Gestorben*, geïnspireerd op de roman *De meester en Margarita* van Boelgakov. De voorstelling speelt zich af in een gesticht, waarin met volksdansen en zang aan de innerlijke groei der patiënten wordt gewerkt. *Première 9 dec Korzo, Den Haag. Tournee t/m mei. Inl 020-6276582.*

OPERA

• **Lucio Silla** Voor het eerst bij de Nederlandse Opera: *Lucio Silla* van de 16-jarige Mozart, die daarmee in 1772 zijn derde opera voor Milaan schreef. Het vroege werk van Mozart doet nauwelijks onder voor het bekendste werk van de componist, die al op zijn tiende een genie was. De voorstelling ook onder de Romeinse dictator Silla overwint na veel verwickelingen de ware liefde wordt geregisseerd door Jossi Wieler en Sergio Morabito. *Lucio Silla: 3 t/m 29 dec Muziektheater Amsterdam res 020-6255455.*

BEELDDE KUNST

• **Rirkrit Tira** van Rirkrit Tira-vanija woont afwisselend in New York, Thailand en Berlijn, maar maakt zijn installaties overal ter wereld. Kenmerkend voor zijn werk is de actieve rol die er voor het publiek is weggelegd, hij kookt tijdens performances voor bezoekers of transformeert kunst ruimtes tijdelijk in oefenruimtes voor bandjes. Op zijn eerste retrospectief bouwt Tiravanija alle museale en galerieruimtes na van zijn eerdere tentoonstellingen. *Rirkrit Tiravanija. A Retrospective. 4 dec t/m 6 febr in Museum Boijmans Van Beuningen, Museumpark, R'dam. Inl www.boijmans.nl*

POP

• **De La Soul** Dave, Mase en Pos zijn gewone jongens gebleven, laten de gelouterde rappers van de Amerikaanse hiphopcrew De La Soul weten bij he verschijnen van hun album *The Grind Date*. De popsong *Everyday People* van Sly & The Family Stone inspireerde hen tot nummers over doodgewone zaken als auto's die kapot gaan, boeken die ze gelezen hebben of dingen die ze zien gebeuren. *6 dec Paard, Den Haag, 7 dec Tivoli, Utrecht.*

Cultuuragenda

De complete film-, concert- en theateragenda van Nederland met recensies uit deze krant



Abonnees hebben een streepje voor op www.nrc.nl

NRC HANDELSBLAD
Slijpsteen voor de geest

WAT DOEN DE KINDEREN

Cadeaus zoeken

Sinterklaas gaat zondag zijn verjaardag vieren, maar ook de natuur deelt uit. Kinderen kunnen zaterdag 4 december in Nationaal Park Zuid-Kennemerland op zoek gaan naar natuurcadeaus. Via bospaden en steile zandhellingen wordt gezocht naar o.a. lekkere beukennootjes en zure duindoornbessen. Wel stevige schoenen aantrekken! Zondag 5 december is er weer een boswachterspreekuur in het Na-



tionaal Park Zuid-Kennemerland. In het koetshuis op Elswout is iedereen tussen 14u30 en 15u30 van harte welkom. Daar laat de boswachter zien welke cadeaus hij van Sinterklaas heeft gekregen. De toegang is gratis. *Natuurzoektocht op za 4 dec om 14u bij ingang Duin en Kruidberg, Duin en Kruidbergerweg, Santpoort Noord. De wandeling duurt ongeveer 1,5 uur en kost voor volwassenen € 2,50 en voor kinderen/65+ € 1. Verplicht aanmelden via het Nationaal Park Zuid-Kennemerland www.npkz.nl of telefonisch bij Duincentrum De Zandwaaijer 023-5411119.*

Nieuw lied maken

Pedro is zijn liedjes kwijt en hij weet ze ook niet meer uit zijn hoofd. Nu durft hij niet naar Sinterklaas terug, want die is vast boos op hem. Samen met de kinderen gaat hij proberen een nieuw lied te maken. Maar Pedro heeft zoveel avonturen beleefd, die wil hij eerst allemaal aan de kinderen vertellen. Op zondagmiddag 5 de-

cember kunnen kinderen Pedro zien in het museumcafé van het Stedelijk Museum Alkmaar. De toegang is vrij. *Pedro op 5 dec in het Stedelijk Museum Alkmaar, Canadaplein 1, Alkmaar. Optredens om 14u30 en 15u30. Inl 072-5489789 of www.stedelijkmuseumalkmaar.nl*

Afscheid nemen

Het Pakhuis van Sinterklaas in het Limburgs Museum in Venlo is een groot succes. In twee weken tijd



zijn er al 6.000 kinderen, ouders en grootouders op bezoek gekomen. Zondag 5 december wordt Het Pakhuis van Sinterklaas voor dit jaar gesloten. Dat zal niet ongemerkt voorbijgaan, want in de laatste uren wordt De Grote Sinterklaas Afscheidsdisco georganiseerd. Voordat de Goedeheiligman op pad gaat om alle kinderen cadeautjes te brengen en vervolgens de stoomboot terug naar Spanje te nemen, kan iedereen persoonlijk afscheid nemen. Een tekening of gedicht stelt de Sint zeer op prijs. Het feest op 5 december duurt van 14 tot 17u. Ook zal de Sint de prijswinnaars van de kleurplatenwedstrijd bekend maken. *Afscheidsdisco Sinterklaas op 5 dec van 14-17u in het Limburgs Museum, Keulsepoort 5, Venlo (o.o. NS-station). Voor actuele informatie zie de homepage www.hetpakhuisvansinterklaas.nl*

Met Pieten schaatsen

De ijsmeester van 'De Friese Elf Steden', Jan Oostenbrug, zal onder toezicht oog van Sinterklaas

en zijn Pieten de ijsbaan (800 m2) in het Arnhems Openluchtmuseum keuren. Met het uitspreken van de woorden 'It giet oan' geeft Oostenbrug zaterdag 4 december om 12u het startschot voor zes winterweken in het Openluchtmuseum. Na de training van de Pieten-kernploeg op de ijsbaan zijn bezoekers van harte welkom om hun krachten te meten met de Schaatspieten. Een route door het museumpark voert langs allerlei winterse activiteiten. Een Betuwe boerin kookt lekker stevige winterkost en in een stal vertelt de boer spannende verhalen. *Nederlands Openluchtmuseum, Schelmseweg 89, Arnhem. Van 4 dec t/m 16 jan. dag 12-21u (25 dec en 1 jan dicht). Entree volw € 9, kinderen 4 t/m 12 jr € 6. Schaatsen te leen tegen borg € 5. Noren niet toegestaan. Inl 026 3576111, www.openluchtmuseum.nl*

Stemmen op natuurfoto's

De jeugddelub van het Wereld Natuur Fonds en het Museon in Den Haag organiseren dit jaar weer de

WNF-Ranger Photo Award, een natuurfoto-wedstrijd voor jongeren tot en met 15 jaar. Uit duizend foto's zijn er veertig geselecteerd waarop kinderen hun stem kunnen uitbrengen voor de Publieksprijs. Stemmers maken kans op een mooie prijs. De veertig foto's staan tot en met 9 december op de site van de WNF-Rangerclub: www.wnf.nl/rangerclub. Op de genomineerde foto's zijn dieren te zien zoals giraffen, kikkers, een bergmarmot en libellen, maar ook andere natuur zoals watervallen,



bloemen en stranden. Ze zijn gemaakt op vakantie in een ver land of zomaar in de achtertuin. De prijsuitreiking is op zaterdag 11 december in het Museon in Den Haag. De winnende en genomineerde foto's zijn daar tot en met 6 maart te zien. Tegelijkertijd is in het Museon de tentoonstelling *Wildlife Photographer of the Year 2004*, met de beste natuurfoto's van de wereld. *Museon, Stadhoudersln 37, Den Haag. Di-zo 11-17u (25 dec en 1 jan dicht). Tel. 070 3381338, www.museon.nl*

Kalender ontwerpen

Op woensdagmiddag 8 december houdt het Belasting & Douane Museum een workshop voor kinderen van 6 tot 10 jaar. In de workshop leren kinderen zelf een adventskalender ontwerpen. Dat is een kalender vol verrassingen waarop precies te zien is hoeveel nachties je nog moet slapen voor kerstmis. In het museum is tot en met 16 januari een kersttentoonstelling te zien. In die periode zijn

er elke woensdagmiddag van 14 tot 16 uur kinderworkshops, van lampionnen maken tot chocolade kerstversiering gieten. *Belasting & Douane Museum, Parklaan 14-16, Rotterdam. Kinderworkshops 14-16u, kosten € 1,50. Van te voren aanmelden via 010 4400200, of info@belasting-douanemus.nl. Inl www.belasting-douanemus.nl*

Informatie over activiteiten voor kinderen kunt u sturen naar de Agenda van NRC Handelsblad, postbus 8987, 3009 TH Rotterdam of naar agenda@nrc.nl



4 foto's die meedingen naar de WNF-Ranger Photo Award)

MUSEA

■ **AMERSFOORT** ■ ARMANDO MUSEUM (033-4614088) Reiken naar het existentiële, Constant Permeke te gast in het Armando Museum t/m 30 jan
MUSEUM FLEHTE (033-4619987) Typisch Tieland t/m 9 jan
MONDRIAANHUIS (033-4620180) Ergenamen van Piet Mondriaan t/m 2 jan

■ **AMSTELVEEN** ■ COBRA-MUSEUM VOOR MODERNE KUNST (020-5475050) De wonderlijke werkelijkheid van Roger Raveel Het vroeger werk t/m 5 dec Lucebert - tekeningen t/m 9 jan
Judi Kraijer t/m 9 jan
MUSEUM JAN VAN DER TOGT (020-6415754) Remembering Sam Francis t/m 9 jan

■ **AMSTERDAM** ■ ALLARD PIERSON MUSEUM (020-5252555) Malta, Tempels & Tombes, 5200-750 v. Chr. t/m 27 febr
AMSTERDAMS HIST. MUSEUM (020-5231822) Het geschiedenis, de Hollandse meesters van een Amsterdams bankier t/m 23 jan
BUBELS (020-6242436) Everybody is a stranger somewhere verleden t/m 20 febr
JODOS HISTORISCH MUSEUM (020-6269945) Diaspora: thuis in ballingschap t/m 27 febr
VAN GOGH MUSEUM (020-5705200) L'Art Nouveau, La Maison Bing t/m 27 febr
Schiedamse verveel als bloemen t/m 29 mrt
Van Gogh koopt bij Bing t/m 27 febr
HERMITAGE AMSTERDAM (020-5308751) Nicolaas & Alexandra. Het laatste tsarenpaar t/m 13 febr
KIT TROPENMUSEUM (020-5688216) Indisch portret, Charles Sayers (1901-1943), schilder en verzamelaar t/m 30 jan
MUSEUM WILLET-HOLTHUYSEN (020-5231822) Een huis vol bloemen Bloemen uit de 17de tot en met de 19de eeuw t/m 13 mrt
MUSEUM HET REIJBRANDTHUIS (020-5200400) Aat Veldhoen – de kunstenaar en zijn muze t/m 12 dec
Erik Desmazieres t/m 12 dec
RIJKSMUSEUM (020-6740000) Het geschenk; de Hollandse meesters van een Amsterdams bankier t/m 23 jan
PHILIPS LEUGEL. De Meesterwerken Met nieuwe aanwinst: topstuk van Jan Steen, gedurende de renovatie van het hoofdgebouw
RIJKSMUSEUM SCHIPHOL (020-6012673) Jan Steen, Dutch life in the Golden Age t/m 21 dec
Scheepvaartmuseum (020-5232222) De ontdekking van de wereld Nederlanders in onbekend vaarwater t/m 31 dec
Ontdek het andere Suriname, de Keurlijke wereld van Robbert Doelwij t/m 2005

■ **STEDELIJK MUSEUM CS** (020-5732911) Paradoxs t/m 16 jan
Sandberg Nu. Ode aan een museumdirecteur t/m 13 febr
Who if not we...? Episode 2: Time and Again t/m 30 jan
Tussenstand: een keuze uit de collectie t/m 31 dec
2005 Goed metaal – goud voor Robert Smit t/m 30 jan

■ **APELDOORN** ■ APELDOORN MUSEUM CODA (035-5268400) Herman Hertzberger en Apeldoorn t/m 23 jan
Gaby Bovenlander t/m 9 jan
RIJKSMUSEUM op de Veluwe, topstukken van de Aziatische collectie tot 2007
Woudreuzen en Fluisterheggen. Dwalen door heden en verleden t/m 2009
PALEIS HET LOO NATIONAAL MUSEUM (055-5724000) Een Koninklijk fotoalbum, deel V t/m 2 jan 2005

■ **ARNHEM** ■ HISTORISCH MUSEUM ARNHEM (026-4426900) Schatten van Schuytgraaf t/m 13 mrt
2005
MUSEUM VOOR MODERNE KUNST (026-3512431) FAM. t/m 7 mrt
Gubbels Totaal - 50 jaar schilderijen t/m 30 jan

■ **ASSEN** ■ DRENTS MUSEUM (0592-377773) The Mythen of the People Schatten uit het veen t/m 5 jan
RIJKSMUSEUM aan De Brink tot medio 2007

■ **BAARN** ■ KASTEEL GROENEVELD (035-5420446) Het begin van de zee en andere verhalen van Annemarie van Haeringen t/m 16 jan 2005

■ **BREDA** ■ BREDA'S MUSEUM (076

www.nrc.nl

Alle kunstmusea en galeries op www.nrc.nl/cultuuraagenda in samenwerking met www.galleries.nl

5299300) Voor uur en onze vrijheid / Za wasza i nasza wolność 60 jaar bevrijding door de Polen t/m 16 jan
GROTE KERK (016-5429068) Pronk en Praal, uitingen van Dynastiek zelfbewustzijn: de Oranje-Nassau's t/m 1 aug 2005

■ **DELFT** ■ LEGER MUSEUM (015-2150500) Verre van vredig... Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog t/m 29 mei
Heavy Metal Europese hamassen in het vizier t/m 30 jan
MUSEUM HET PRINSENHOF (015-2602358) Delft in de Verdediging t/m 2 jan

■ **DEN BOSCH** ■ NOORDBRABANTS MUSEUM (073-6877800) Fata Morgana - Een schatkamer vol Nederlandse Orientalisten t/m 9 jan
SALONS: Jan Sluijters Schilderijen t/m 6 febr
TUNINGALERIE: Esther Smits t/m 2 jan

■ **DEN HAAG** ■ ESCHER IN HET PALEIS (070-4277730) Hongarije aan Zee: Istvan Orosz t/m 9 jan
GEMEENTEMUSEUM (070-3381111) Kees Andrijs t/m 23 jan
Een huishouding na de dood, Grafkeramiek uit het oude China t/m 3 april
Verloren Oudrianu - Huis voor de geest t/m 13 febr
Duits expressiesme t/m 30 jan
Mondriaan en De Stijl t/m 27 febr
2005 Constant Permeke (1886-1952) t/m 5 dec
Muziek voor het oog verlied t/m 9 jan
Wonen in Haage stijl Art Deco in Nederland v.a. 4 dec
GEM (MUSEUM VOOR ACTUELE KUNST) (070-3381133) Ricardo Brey. Hanging around t/m 13 febr
LOUIS COUPERUS MUSEUM (070-3640653) Muziek in het leven en het werk van Louis Couperus t/m 29 april
MAURITSHUIS (070-3023435) Carel Fabritius (1622-1654). De Jonge Meester t/m 9 jan
MUSEON (070-3381338) 150 jaar KNMI t/m 2 jan
2005 Zusters uit Suriname Naorogische belevissen in de Nederlandse verplaging t/m 20 febr

■ **MUSEUM MEERMANNO** (070-3462700) 100 seizoenen Atlatlapers ism de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten t/m 16 jan
Het Word is Boek geworden De bijbel in handschrift en druk van de zestiende eeuw tot vandaag t/m 23 jan
MUSEUM VOOR COMMUNICATIE (070-3307500) Als woorden tekort schieten – grote levensmomenten verbeeld door amateur-kunstenaars t/m 6 mrt
Bekijk het maar! t/m 20 mrt
2005 Zie t/m 20 aug 2006
MUSEUM BEELDEN AAN ZEE (070-3585857) Arie Schippers Imaginaire Kopen t/m 31 jan
Bernhard Heilige Die Kofte t/m 31 jan
Een Vrijwillige Keuze De Museumwillemsjagers als Gast-conservator t/m 31 jan

■ **DEVENTER** ■ BERGKERK (0572-391433) Spinrag en Manestralen. Installatie van Corrie van de Vende t/m 5 dec

■ **DORDRECHT** ■ DORDRECHTS MUSEUM (078-6482148) De 19de eeuw op zijn mooist: RIJKSMUSEUM aan de Merwede t/m medio 2006
SIMON VAN GUN - MUSEUM AAN HUIS (078-6398200) Verrezen verleden. Spraakmakende figuren en feiten uit de vaderlandse geschiedenis t/m 10 april

■ **DRACHTEN** ■ MUSEUM SMALLINGERLAND (0512-515647) Friese Naïeve schilders t/m 9 jan
Ruud Wiersma en syn maten t/m 9 jan

■ **EELDE** ■ MUSEUM DE BUITENPLAATS (050-3095818) Douwe Elias en Peter Durieux t/m 13 mrt

■ **EINDHOVEN** ■ VAN ABBEMUSEUM (043-2381000) Martin Kippenberger. De Kruis, Wenen 1991 t/m 2 jan
Journal#7. Thomas Abts & Vincent Fecteau t/m 23 jan
Nederland niet Nederland: Aankopen van Nederlandse kunst 1980-2004 t/m 16 mei
MUSEUM KEMPENLAND (040-2529093) Eindhoven onder de voet t/m 16 jan
archeologie van stad en platteland t/m 6 mrt

■ **ENSCHDEDE** ■ RIJKSMUSEUM TWENTHE (053-4358675) De 18de eeuw in volle schoonheid t/m 9 jan
Om het schilderij. Lijsten en de kunst van het bewaren t/m 30 jan

■ **GOUDA** ■ STEDELIJK MUSEUM (0182-588440) MUSEUM HET CATARINA GAST-HUIS: Opera Grafica Prentkunst vanuit muziek-schrift, grafiek gedrukt door notulen van muziek t/m 15 dec
Van wallen, vesten & harkieren. Goudse stadspoorten op papier t/m 10 jan

■ **GRONINGEN** ■ GRONINGER MUSEUM (050-3666555) Groninger Dracht/Viktor & Rolf t/m 5 jan
2005 Adam Camerarius, een Groninger Schilder uit de Gouden eeuw t/m 10 april
Keerpunt: Keuze uit het aankoopbeleid van Jos de Gruyter (1955-1963) t/m 13 mrt
Keramiek van Ming tot Memphis. East meets West t/m 21

jan Ontdekking van het eigen landschap t/m 1 jan
Eigen collectie t/m 31 dec
PRENTENKABINET. Keramiek van Ming tot Memphis. East meets West t/m juni 2006
HET NEDERLANDS STRIPMUSEUM (050-3178470) Peter Pontiac tot medio febr 2005
UNIVERSITEITSMUSEUM (050-3635562) Sporen van het Spullenbeest t/m 31 dec

■ **HAARLEM** ■ DE HALLEN (023-5115775) Jeroen Eisinga. Sehnsucht t/m 6 dec
TEYLERS MUSEUM (023-5319010) Landschap van verlangen De weg naar Scheffhout en Koekloek t/m 16 jan
Boeren en buitenlui Werk van Adriaen en Isaac van Ostade t/m 12 dec
HISTORISCH MUSEUM ZUID-KENNEMERLAND (023-5422427) Van klinknagel tot cacao. Bedrijvigheid aan het Spaarne rond 1900 t/m 27 mrt

■ **HEINO/WIJHE** ■ KASTEEL HET NIJENHUIS (0572-391434) Het Nieuwe Huis: de kunstcollectie van Dirk Hannema in vernieuwd perspectief t/m 26 dec

■ **HELMOND** ■ GEMEENTEMUSEUM (0492-587716) Smile away the parties and champagne Een keuze uit de collectie hedendaagse kunst t/m 4 febr

■ **HOORN** ■ AFFICHEMUSEUM HOORN (0229-299846) Paradiso- en Pinkpopposters t/m 5 dec
WESTFRIES MUSEUM (0229-280028) Gezichten van Noord-Holland: schilderijen 1880 - 1930 t/m 9 jan
MUSEUM VAN DE TWINTIGSTE EEUW (0229-214001) 100 jaar Ot & Sien verlied t/m 9 jan
Hongerwinter 44/45 t/m 16 mei 2005

■ **KAMPEN** ■ STEDELIJK MUSEUM KAMPEN (038-331761) Made in Kampen 150 jaar predikantsopleiding t/m 30 dec

■ **LAREN** ■ SINGER MUSEUM (035-5393956) Van Mauve tot Mondriaan. Van Koch tot Koons Caidic Collectie t/m 5 dec
Singer Solo: Leo Gestel in zwart wit t/m 6 mrt

■ **LEEUWARDEN** ■ FRIES MUSEUM (058-2123001) Bloemen van Verlangen Herfsteditie t/m 23 jan
Levenslijnen Van wieg tot graf in de 16de en 17de eeuw t/m 25 sept 2005
Fries zilverschitterende geschilderde sterven t/m 31 dec
2005 Romeinen in Friesland t/m 9 jan 2005
BURJ LEEUWARDEN. Buter, brea en griene tsais Agnes Szépfalvi en Csaba Nemes v.a. 5 dec

■ **LEIDEN** ■ MUSEUM BOERHAAVE (071-5214224) Einstein & Nederland t/m 20 mrt
GALERIE NAUTILUS (071-5687600) Rupsje Nooitgeen en zijn vriendjes t/m 20 febr
Verlief & Verloren - dieren op vrijersvoeten t/m 9 jan
RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN (071-5163163) Gat in de Stad t/m 9 jan
Nederland prehistorie en Middeleeuwen t/m 1 aug 2005
RIJKSMUSEUM VOOR VOLKENKUNDE (071-5168800) Japanse fantasieën als inspiratiebron Tekeningen van Maurits van der Valk t/m 9 jan
Met Kuitje naar de Inca's verlied t/m 9 jan
Made in Peru hedendaags design in traditioneel handwerk t/m 30 jan

■ **MAASTRICHT** ■ BONNEFANTENMUSEUM (043-3290190) Pawel Althamer - winnaar laureat du prix The Vincent 2004 t/m 17 jan
Cuiphar Lily van der Stokker - Oom Jan, tante Annie tot eind 2004
Vormen van verwantschap Architectuur volgens Rossi t/m 2 jan 2005
RIJKSMUSEUM aan de Maas: Vlaamse pracht uit de 16e en 17e eeuw langdurige bruikleen

■ **MUSEUM SPAANS GOVERNEMENT** (043-3211327) Herman Gouw (1875-1965); leven langs lange lijnen t/m 13 mrt 2005
NATUURHISTORISCH MUSEUM (043-3505490) Echt waar? 40 vragen over fantasie en werkelijkheid t/m 6 mrt

■ **NIJMEGEN** ■ NATUURMUSEUM (024-3297070) Vlinders in je buik t/m 29 mei
MUSEUM HET VALKHOF (024-3608805) De Bataven. Verhalen van een verdwenen volk t/m 9 jan
Aanwinsten Oude Kunst t/m 20 febr
PRENTENKABINET. Verzameling Toorpoort-tekeningen t/m 20 febr
Over zee, land en gezicht. Nederlandse videofotografie van nu t/m 3 jan
Marc Bijl, A Passion Play t/m 21 jan

■ **OSS** ■ MUSEUM JAN CUNEN (0412-629328) Voor ik vergeet. A. van Campenhout, Fiona Banner en Jaq Palinkot t/m 27 febr

■ **OTTERLO** ■ KRÖLLER-MÜLLER MUSEUM (0318-591241) De favoriet van Helenen t/m 1 sept 2005
Van Ainut tot Uppik t/m 12 dec
Dier op papier t/m 16 jan
Vrije ruimte/another space t/m 12 dec
Júlia Ventura, Marked printed expo- sited (1982-2003) t/m 20 febr

■ **2123001** Fotomantafestatie Nazar - Foto's uit de Arabische wereld: De Arabische wereld door Arabische ogen t/m 9 jan
MUSEUM HET PRINCESSEHOF (058-2127438) Fotomantafestatie Nazar - Foto's uit de Arabische wereld: Blik op het verleden t/m 9 jan

■ **LEIDEN** ■ GALERIE LUMC (071-5263178) Hans van der Meer Hollandse en Vlaamse velden t/m 13 dec
NATURALIS (071-5687600) Sahara - Land beyond Imagination t/m 16 jan

■ **ROTTERDAM** ■ MUSEUM HET SCHIE- LANDSHUIS (010-2176767) Rotterdam in 3D: de wonderde wereld van de stereofotografie t/m 3 april
KUNSTHAL (010-4400300) Da Da Dali t/m 23 jan
NEDERLANDS FOTOMUSEUM (010-2132021) Fotomantafestatie Nazar - Foto's uit de Arabische wereld: Blik op het verleden t/m 9 jan

■ **SCHIEDAM** ■ STEDELIJK MUSEUM (010-4340000) De Tweede Wereldoorlog in Schiedam: Parijs was meters! Nederlandse fotografen in Parijs 1945-1965 verlied t/m 9 jan

■ **MODE & VORMGEVING**

■ **AMSTELVEEN** ■ TASSEN MUSEUM HENDRIKUE (020-6478681) Naast de vaste collectie, vijf eeuwen ontwikkeling van de westerse damesta tussen van Janske Megens en schoenen van Suzanne Poort t/m 2 jan

■ **DELFT** ■ GALERIE LOUIS MARTIN (015-

■ **PURMEREND** ■ MUSEUM WATERLAND (02299-472624) Lang leve de schilderij t/m 9 jan
PRENTENKABINET. Keramiek van Ming tot Memphis. East meets West t/m juni 2006
HET NEDERLANDS STRIPMUSEUM (050-3178470) Peter Pontiac tot medio febr 2005
UNIVERSITEITSMUSEUM (050-3635562) Sporen van het Spullenbeest t/m 31 dec

■ **ROERMOND** ■ STEDELIJK MUSEUM ROERMOND (0475-333496) Jan Martens - een overzicht t/m 16 jan

■ **ROTTERDAM** ■ BELASTING & DOUANE MUSEUM (010-4400200) Een schat aan feesten rond kerstmis, van Sint Maarten tot Driekoningen t/m 16 jan
MUSEUM BOUWMANS VAN BEUNINGEN (010-4419400) Rirkrit Tiravanija. A Retrospective v.a. 4 dec
Thomas Huber - Schilderkabinet t/m 30 jan
Design in Action, Ladislav Sutnar, Praag - New York t/m 16 jan
Zinnen en minnen. Schilders van het dagelijks leven in de zeventiende eeuw t/m 9 jan
Van Geertgen tot Lucas van Leyden - Vroege Noord-Nederlandse schilderij t/m 30 dec 2006

■ **CHABOT MUSEUM** (010-4363713) Emil Nolde (1867-1956). Ungemalte Bilder. Aquarellen (1938-1945) uit de collectie van de Nolde-Stiftung t/m 23 jan

■ **HIST. MUSEUM ROTTERDAM/HET SCHIE- LANDSHUIS** (010-2176767) U bevindt zich hier t/m 20 febr
Schoppen tegen het gezag. Van Kaat Mossel tot Pim Fortuyn t/m 31 mei
ATLAS VAN STOLK: Begeerig naar nieuwe tafereelen - De Grand Tour van Jhr. D.T. Gevers van Ende-geest in 1819 t/m 20 mrt
KUNSTHAL (010-4400300) Schilders van Parijs. Van Renoir tot Picasso: de verzameling Oscar Ghez t/m 23 jan
André Derain. Sculpturen compleet t/m 23 jan
Da Da Dali t/m 23 jan
Bright Minds, Beautiful Ideas t/m 5 dec
De schoonheid van de Orient. Leven onder de wase- sende maan t/m 9 jan
Jules 60 Houzee! t/m 5 dec

■ **MARITIEM MUSEUM ROTTERDAM** (010-4132680) Zeemansleven t/m 22 mei
Zeeschilders t/m 27 febr
NEDERLANDS ARCHITECTUURINSTITUUT (010-4401200) ZAAL 1: Collage Europa Archi- tectuur en stedenbouw van de Oost-Europese stad in beweging t/m 2 jan
WERELDMUSEUM (010-2707100) Ego Docu- menta Overzichtstentoonstelling Felix de Rooy t/m 9 jan
Rotterdamers t/m 1 nov 2007

■ **SPANBROEK/OPMEER** ■ FRISIA MUSE- UM (0226-351111) Diva Fong-Leng Nieuwe aanwinsten 2003-2004 t/m 6 mrt

■ **TILBURG** ■ DE PONT (013-5438300) Raoul de Keyser Overzichtstentoonstelling t/m 9 jan
NEDERLANDS TEXTIELMUSEUM (013-5367475) Made in Tilburg t/m 13 febr
Hete Harten Koel Kopen Werken in de textiel vanaf 1860 tot t/m 2009
Made in Tilburg Design - Kunst Productie Textielmuseum t/m 13 febr
SCRIPTION (013-5800821) Typo Druk knippen, stencillen, schrijven en stempelen t/m 5 dec

■ **UDEN** ■ PRONKKAMER UDEN (0413-267477) 10 jaar Hoenderbossche Verzen, het beeld in de poëzie t/m 31 dec

■ **UTRECHT** ■ ABORIGINAL ART MUSEUM (030-2380100) Aboriginal kunst naar beken- ken t/m 17 april
CENTRAAL MUSEUM (030-2362362) Riet- velds Universum t/m 1 juli
2005 Vikingen! t/m 10 april
Viking on tour! voor kinderen van 6 t/m 12 jr t/m 8 mei
PROJECTKAMER 2: Stichting Victor II: De berouwvolle Petrus' door Hendrick te Brughelst 1616 t/m 2 jan
PROJECTKAMER 3: Dress up! Condoomjurken van Adriana Bertini t/m 9 jan
PROJECTKAMER 4: Gerco de Ruijter Oer-Hollandse landschappen in een nieuw perspectief t/m 13 febr
POST CM: Cordial- ly invited t/m 31 dec

■ **MUSEUM CATHARINECONVENT** (030-2313835) Verstilde emotie. Beeldhouwkunst uit heden en verleden t/m 14 aug 2005

■ **VENLO** ■ LIMBURGS MUSEUM (077-3522112) Barbie 45 jaar draom en werkelijk- heid t/m 9 jan
Tekeningen van beeldend kunstenaar Piet Killaars t/m 9 jan

■ **VLISSINGEN** ■ ZEEUWS MARITIEM MU- ZEUM (0118-412498) Noordzeekusten 1830-1930 t/m 9 jan

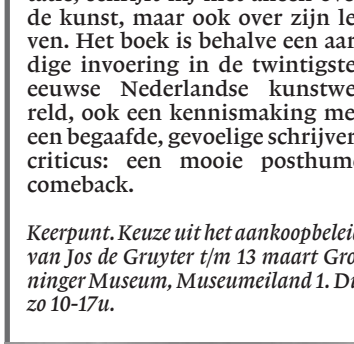
■ **ZUTPHEN** ■ MUSEUM HENRIETTE POLAK (0575-516878) Hens van der Spoel (1904-1987). Meester van de Gouache t/m 9 jan
STEDELIJK MUSEUM ZUTPHEN (0575-616878) Architectuur in Nederland - 2003-2004 t/m verlied t/m 5 dec

■ **ZWOLLE** ■ STEDELIJK MUSEUM ZWOLLE (038-4214650) Kasteel Wetenschap t/m 9 jan

Jos de Gruyter

Toen bekend werd dat W. Jos de Gruyter in 1955 directeur zou worden van het Groninger Museum, schreef de Telegraaf dat hij „de Sandberg van het Noorden” zou worden. De Gruyter was toen al jaren een gezaghebbend criticus met veel belangstelling voor moderne kunst. De Gruyter heeft het Groninger Museum inderdaad de nieuwe tijd in getild, zoals Willem Sandberg dat deed met het Stedelijk in Amsterdam. Hoe toepasselijk is nu dat tegelijk met de aandacht die in Amsterdam aan oud-directeur Sandberg wordt besteed, in Groningen een overzicht te zien is van de aanwinsten van De Gruyter uit zijn directeursperiode tot 1963. Hij vond dat een museum niet alleen moest conserveren, maar ook stimuleren. Hij richtte zich niet te beginnen op de hedendaagse kunst die dicht bij huis, in Groningen zelf, was ontstaan. Hij beschouwde het expressionistische werk uit de jaren 1920 van de kunstenaars van De Ploeg als het uitgangspunt voor de moderne collectie. Hij maakte ook het kader van die kunst zichtbaar door werken aan te kopen van Duitse en andere expressionisten zoals Kirchner en Paula Modersohn-Becker. Wonderlijk is wel dat hij 25 jaar na zijn dood alweer bijna lijkt te zijn vergeten. In Zelfportret als zeepaardje, dat zorgvuldig is uitgegevoerd door het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, schrijft hij niet alleen over de kunst, maar ook over zijn leven. Het boek is behalve een aardige invoering in de twintigste-eeuwse Nederlandse kunstwereld, ook een kennismaking met een begaafde, gevoelige schrijver-criticus: een mooie posthum comeback.

Keerpunt. Keuze uit het aankoopbeleid van Jos de Gruyter t/m 13 maart Groninger Museum, Museumeland 1. Di- zo 10-17u.



Nieuw Museum

Na veertig jaar is zijn droom uitgekomen: Thom Mercuri heeft zijn eigen museum voor moderne kunst. Museum Belvédère ligt in landschapspark Oranjeveld bij Heerenveen en is onderdeel van het 17de-eeuwse, vroegere buitenverblijf van de Oranjes, dat in oude glorie is hersteld. Mercurius particuliere museum is het eerste voor moderne en hedendaagse kunst in Friesland met kunstwerken van schilders, die volgens Mercuri een hoog niveau hebben zoals Jan Mankes, Tames Oud en Gerrit Benner.

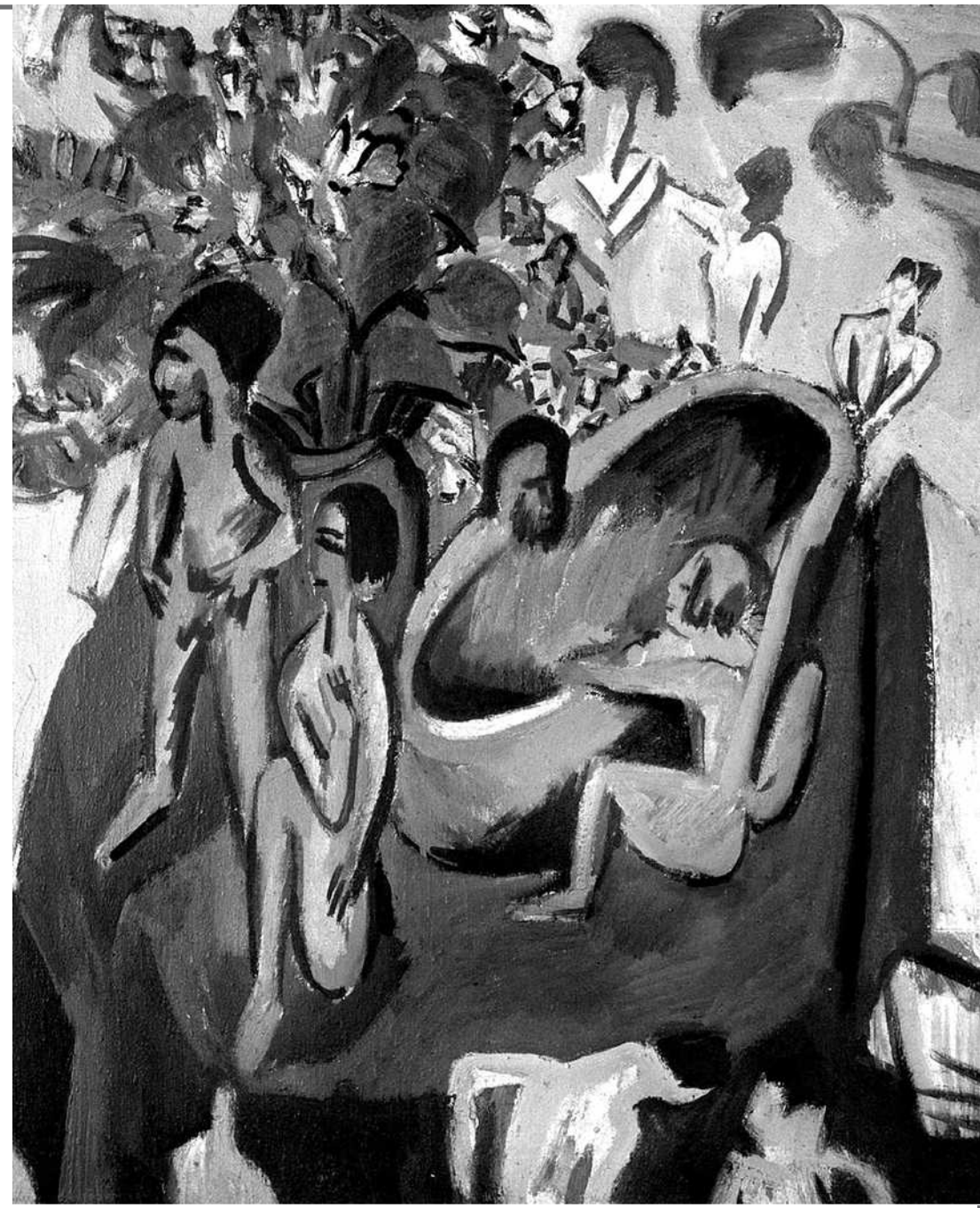
Hollandse stranden in de Gouden Eeuw t/m 11 dec
Katwijk Museum, Voorstraat 46. Di t/m 3a 10-17u.

■ **VENLO** ■ LIMBURGS MUSEUM (077-3522112) Barbie 45 jaar draom en werkelijk- heid t/m 9 jan
Tekeningen van beeldend kunstenaar Piet Killaars t/m 9 jan

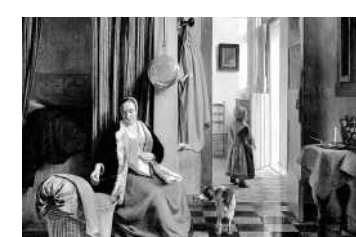
GALERIESELECTIE

■ **JANNIE REGNERUS** ■ Natuurlijke elementen als water, wind en bomen spelen een belangrijke rol in het werk van Jannie Regnerus. In de film *Tu Fade* (2004) schrijft ze haar best bewaarde geheim met water op de straatstenen. De woorden verdampen binnen enkele minuten door de warmte van de zon. In de video *Ingredients for a poem* (2004) is te zien hoe grote komma's, gemaakt van papier-maché, aanspoelen op het strand. En in *Fannal* (2004), een ode aan kunstenaar Marcel Broodthaers, schrijft ze een brief in de regen. Door de druppels veranderen de letters in een wazige tekening. *Film- en videowerken van Jannie Regnerus. T/m 8 jan bij Ellen de Bruijne Projects, Rozengracht 207A, Amsterdam. Di t/m 3a 10-17u.*

■ **ELDERS** ■ In de groeps- tentoonstelling *Elders/Elsewhere* staat het verlangen naar verre en andere plekken centraal. Het gaat daarbij niet alleen om geografische oorden, maar ook om een mentale houding – het terugtrekken in herinneringen bijvoorbeeld. Derk Tjits creëert in zijn schilderijen een eigen wereld met roedels wolven,



Ernst Ludwig Kirchner: Stilleven met plasticen, 1912, wasverf op doek



Hollandse stranden

Een vergelijking van het strandleven in de 17de eeuw met nu is goed te maken op een originele expositie in het Katwijk Museum. Ruim de helft van de 80 werken bestaat uit schilderijen, de rest is tekening en prent. Op de expositie is een groot aantal kunstenaars vertegenwoordigd, zoals Gyp, van Goyen, Beerstraten en Wouwerman. Strandingen, drenkelingen en duindoornbraken ontbreken op deze expositie. Men verlaat Katwijk dan ook met een opgeruimd gemoed.

Hollandse stranden in de Gouden Eeuw t/m 11 dec
Katwijk Museum, Voorstraat 46. Di t/m 3a 10-17u.

Zinnen en minnen

Grote ruimtes lenen zich slecht voor kleine kunst. Het is daarom toepasselijk dat de expositie *Zinnen en Minnen, schilders van het dagelijks leven in de zeventiende eeuw* in Museum Boijmans van Beuningen is ingericht in het oude gedeelte van het gebouw, in zaaltjes en kleine kabinetten. In een chronologisch overzicht zijn zo'n tachtig schilderijen bijeen gebracht van de hand van specialisten in het weergeven van het dagelijks leven.

Zinnen en minnen: schilders van het dagelijks leven in de zeventiende eeuw t/m 9 jan in Mus Boijmans Van Beuningen, Rotterdam. Di-zo 10-17u

En verder

Take Five! Vijf jaar Huis Marseille t/m 5 dec Keizersgracht 401, Amsterdam. Di t/m zo 11-17u; Raoul de Keyser t/m 9 jan De Pont, Wilhelminapark 1, Tilburg. Di-zo 11-17u; Guy Bourdin t/m 5 jan FOAM, Keizersgracht 609, Amsterdam. Dag 10-17u, do en vr 10-21u; Pawel Althamer, The Vincent 2004 t/m 17 jan Bonnefantenmuseum, Avenue Céramique 250, Maastricht. Di t/m zo 11-17u; Constant Permeke t/m 5 dec in het Gemeentemuseum Den Haag, Stadhouderslaan 41. Di t/m zo 11-17u; Carel Fabritius t/m 9 jan Mauritshuis, Korte Vijverberg 8, Den Haag. Di-za 10-17u, zo 11-17u

FOTOGRAFIE

■ **AMSTERDAM** ■ FOAM (020-5516500) Guy Bourdin t/m 5 jan
Hongarije in Kleur / 1930-1956 t/m 10 dec
Ato Kando: Kalypto & Nausikaa t/m 10 dec
11de Joop Swart Masterclass: Pride t/m 2 jan
Femke Reijerman en Hermanna Prinsen jonge model fotografen t/m 9 jan
GALLERY WANDA MICHALAK (020-4211113) Sueños y Sombras t/m 13 dec
GALERIE WOUTER VAN L

Privécollege voor € 12,50 per maand

NRC Handelsblad Studentenabonnement. Voor slechts € 12,50 per maand.

NRC Handelsblad introduceert het Studentenabonnement. Uitwonende studenten t/m 25 jaar lezen deze krant voortaan voor € 12,50 per maand en krijgen daarmee ruim 50% korting op de prijs van een regulier abonnement. Beschouw NRC Handelsblad gerust als het beste studiemateriaal dat je in de kiosk kunt vinden. Studenten die zich willen voorbereiden op hun toekomstige (top)positie in de maatschappij kunnen met het lezen van deze krant waarschijnlijk niet vroeg genoeg beginnen. Wij besteden, bijvoorbeeld, meer aandacht aan economie, politiek, kunst, cultuur, wetenschap, opinievorming en het buitenland.

In ons studiemateriaal is ook ruimte gereserveerd voor Fokke & Sukke, die je maar hoogst zelden in studieboeken tegenkomt. Het NRC Handelsblad Studentenabonnement verschaft je via www.nrc.nl exclusieve toegang tot onze digitale archieven. Je toetst 'Poolse economie' in of 'Franse literatuur' en je vindt alle informatie die de krant de laatste drie maanden over dit onderwerp heeft verschaft. Wie nu een Studentenabonnement neemt, krijgt een *Fokke & Sukke* kookboek, t.w.v. € 9,95, gratis. Alle informatie over het NRC Handelsblad Studentenabonnement vind je op www.nrc.nl/studenten

Ik neem een Studentenabonnement op NRC Handelsblad.

☐ Ik betaal maandelijks € 12,50 en krijg een boekje Fokke & Sukke cadeau. Ik betaal per automatische incasso van bank-/girorekening:

Handtekening

Stuur de bon en een kopie van een bericht studiefinanciering van de Informatie Beheer Groep waaruit blijkt dat je uitwonend bent, in een ongefrankeerde envelop naar NRC Handelsblad, Afdeling Abonnementen, Antwoordnummer 92310, 3009 XD Rotterdam.

NRC Handelsblad is een bedrijfsonderdeel van PCM Uitgevers. PCM Uitgevers legt van abonnees gegevens vast voor de uitvoering van de abonnees overeenkomst. Ook kan PCM deze gegevens gebruiken om u te informeren over voor u relevante diensten en producten van de stels en werk-maatschappijen van PCM. Als u geen prijs stelt op deze informatie kunt u dit schriftelijk melden bij Lezersservice, Postbus 890, 3009 AM Rotterdam.



Naam	Voorletters	m/v
Straat		
Postcode/Plaats		
Telefoon	(voor controle op bezorging)	
E-mail		
Geboortedatum		
Studie instelling		
Studierichting		

TV VOORAF

Grenzeloze menselijkheid

Net5.Doc: A Mother's Journey, Nets5, 23.00-24.00u.

Door MARKUS MEULMEESTER

De werkelijkheid is soms curieuzer dan de meest bizarre fantasie. Een aangrijpend en prachtig voorbeeld daarvan is vanavond te zien in de op Net5 uitgezonden documentaire *A Mother's Journey*. De film kijkt terug op de dood van de 19-jarige joodse Yoni Jesner die bij een aanslag van een Palestijnse zelfmoord-terrorist in een bus op 19 september 2002 om het leven kwam.

In de eerste helft zien en horen we reacties van moeder Marsha en familie op de aanslag en beschrijft een ooggetuige wat er na de explosie – waarbij zes mensen omkwamen – van de bus is overgebleven. Yoni, die met zijn moeder en broers in Schotland woonde, was met zijn neef Gideon in Israël om er een jaar te studeren aan een joodse hogeschool. Op die dag, vertelt Gideon, gingen ze naar familie in Tel Aviv. Ze besloten de bus te nemen in plaats van de dure taxi. In de bus staat Gideon tussen Yoni en de zelfmoordterrorist als deze zich opblaast, maar Gideon blijft ongedeerd. Yoni krijgt een stuk metaal in zijn hoofd en is hersendood als hij in het ziekenhuis aankomt.

Omdat de rest van zijn lichaam intact is, vinden Israëlische artsen Yoni een ideale orgaandonor. Moeder Marsha en familie, die in allerijl uit Schotland naar Israël zijn gevlagen, moeten niet alleen beslissen of ze Yoni's beademing stopzetten maar ook of zijn organen gebruikt mogen worden. „Het was een moeilijk dilemma”, zegt Marsha, „maar Yoni's droom was om dokter te worden en mensenlevens



De op 19-jarige leeftijd overleden Yoni Jesner.

te redden. Nu zou hij dat na zijn dood in het teken van prins Bernhard kunnen doen.” Pas later verneemt ze van een journalist dat een van zijn nieren naar een Palestijns meisje, de 8-jarige Yasmine met niet werkende nieren, is gegaan. „Ik dacht meteen”, zegt een broer van Yoni, „wat als dat meisje opgroeit en even radicaal wordt als de man die Yoni gedood heeft?”

In het resterende deel volgen we de moeder ruim een jaar later op reis naar het 8-jarige meisje vlakbij het hoofdkwartier van Yasser Arafat in Ramallah. De camera is erbij als de joodse en Palestijnse moeder elkaar met tranen in de ogen moeten. „Ik zag mijn kind iedere dag zwakker worden”, zegt de Palestijnse. „Nu licht ze weer en groeit.” De joodse moeder, „Haar grootste geluk was mijn grootste verdriet.”

ZENDERSELECTIE

NEDERLAND 1

18.00 [NCRV] Jezus & Josefine. **18.20** Brieven aan God. **18.25** [PPI] GroenLinks. **18.30** [EO] That's the question. **19.00** [NCRV] Man bij hond. **19.30** Willem Wever. **20.00** [NOS] Journaal. **20.30** [EO] Netwerk. **21.00** [AVRO] Tussen kunst & kitsch. **21.55** [NCRV] De rijdende rechter. **22.25** [EO] Na de diagnose. **23.10** [KON] De Donderdag Documentaire: De kinderen van Arna. Nederlanders/Israëlische documentaire over Arna Mer (1929-1995). Herhaling 2003. **00.15** [NCRV] Man bij hond. Herh. **00.40-02.00** [EO] Netwerk. Herh.

NEDERLAND 2

18.00 [NOS] Journaal. **18.20** [AVRO/TROS] Twee vandaag. **19.05** [NOS] Sportjournaal. **19.25** [TROS] Lingo. Woordspel. **19.55** Jan Keizer in Las Vegas. Muziek-spectal. **20.25** [NOS Actueel] Aangepaste programmering in verband met het overlijden van prins Bernhard. Met o.a. gesprekken en een aantal documentaires. **00.00** [NOS] NOS-Journaal. **00.25** NOS-Journaal 20.00 uur. Herh. **00.55** [AVRO/TROS] Twee Vandaag. Herh. **01.35** [NOS] NOS-Journaal en NOS-Sportjournaal. Herh. **07.00** Einde.

PRINS BERNHARD

Wijziging Nederland 2. In verband met het overlijden van prins Bernhard ontvangt Maartje van Weegen onder anderen schrijver en historicus Geert Mak. Tevens documentaires over 'de prins en de oorlog', 'de prins en de politiek' en 'de prins en de natuur'. Bijzonder is het portret *Het defilé* van Michiel van Erp waarin de band van de prins met de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog centraal staat. Ned.2, 20.25-24.00u.

ACTUALITEITEN

Twee vandaag. Aandacht voor het overlijden van prins Bernhard en zo'n 50.000 UMTS-zendmasten en overlast van straling. Bewoners van de hoogste verdiepingen klagen over het slechter worden van de gezondheid. Ned.2, 18.20-19.05u.

Netwerk. De uitending staat geheel in het teken van prins Bernhard. Vrienden en bekenden vertellen over hun herinneringen aan de prins. Ook filmpjes uit het privé-archief van Bernhard. Ned.1, 20.30-21.00u.

Nova. Aandacht voor het wilde leven van prins Bernhard en een gesprek met Mart Smeets van Studio Sport over de komende voetbal-rechten voor televisie. Ned.3, 22.40-23.20u.

DOCUMENTAIRE

Net5.Doc: A Mother's Journey. Zie tv-vooraf. Net5, 23.00-24.00u.

VPRO's import: Deadline. Amerikaanse documentaire over gouverneur George Ryan die ontdekte dat er schokkende fouten waren ge-

maakt in het doodstrafstelsysteem van de staat Illinois. Hij moest één van de moeilijkste beslissingen van zijn leven nemen: hij kon de bewijzen negeren of het gehele doodstrafstelsysteem van Illinois transformeren. De levens van meer dan 170 mensen stonden op het spel. Ned.3, 24.00-0.50u.

SPORT

Voetbal. Inleiding en rechtstreeks verslag van de voetbalwedstrijd AZ tegen Glasgow Rangers voor de UEFA-Cup. De analyse is van Willem van Hanegem. Ned.3, 20.25-22.40u.

FILM

The Musketeer (Peter Hyams, 2001, Eng./Duits/Luxemburg). Om fiscale redenen in Luxemburg opgenomen, zoveelste overbodige verfilming van Alexandre Dumas' *De drie muskietiers* valt alleen op vanwege de gevechten, die gechoreografeerd werden door de Hongkongse specialist Xiong Xin-xin. Catherine Deneuve en Tim Roth spelen bijrollen van niks. RTL5, 20.30-22.35u.

Heartbreakers (David Mirkin, 2001, VS). Minder fijnzinnige oplichterskomedie onderstreept dat mannen maar één ding willen. Moeder Sigourney Weaver en dochter Jennifer Love Hewitt vormen een oplichtersduo, gespecialiseerd in het verwerven van alimentatie. Gene Hackman is onweerstaanbaar als rijke, politiek incorrecte, kettingrokende tabaksmiljonair. Net5, 20.30-23.00u.

Paradiso - Sieben Tage mit sieben Frauen (Rudolf Thome, 2000, Duitsland). Het Berlijnse filmfestival gaf een Zilveren Beer aan de volledige cast van deze natte film-

droom van Thome (1939). Zestigjarige componist inviteert voor zijn verjaardag in landhuis de zeven belangrijkste vrouwen uit zijn leven. Ze komen ook nog, net als zijn zoon die hij 15 jaar niet meer zag. ARD, 1.00-2.40u.

Peau d'homme, coeur de bête (Hélène Angel, 1999, Frankrijk). In Locarno met een Gouden Luipaard bekroonde debuutfilm is een grimmig-realistische nachtmerrie, die het midden houdt tussen een sprookje en een western. Drie broers verstoren gewelddadig de idylle van een bergdorpie in de Franse Alpen. Echo's van Pjaltat en Eastwood. BBC2, 1.20-3.00u.

With Honors (Alec Keshishian, 1994, VS). Eerste speelfilm van de regisseur van *In Bed with Madonna* is sympathiek staaltje amusement dat herinneringen wekt aan het ouderwetse moralisme van Capra of Sturges. Arrogante Harvard-student Brendan Fraser krijgt levenslessen van ongewassen dakloze Joe Pesci die het enige exemplaar van zijn scriptie heeft gegijzeld. Morgen, SBS6, 15.30-17.20u.

RADIO

Kunststof. Gesprek met oud-hoofdreducateur van *het Journaal* Nico Haasbroek over zijn boek *Journaal/jaren* en het conflict op de redactie dat leidde tot zijn vertrek. Radio 1, 19.04-20.00u.

De avonden. Na het uitzicht van oud-politica Hedy d'Ancona in Amsterdam een gesprek met *Vrij Nederland*-columnist Piet Grijs over onder anderen W.F. Hermans, Theo van Gogh en Paul Cliteur. Na tien en portret van de grondlegger van het Museum Belvédère in het Friese Oranjewoud, Thom Mercuur. 747AM, 21.04-23.00u.

TELEVISIE EN RADIO OVERIGE

RTL 5 **18.15** NewsRadio. Amerikaanse comedyserie. **18.45** M*A*S*H. **19.15** Wordt u al geholpen? **19.55** The Cosby show. **20.30** The musketeer. Engels-/Duits/Luxemburgse actiefilm uit 2001 van Peter Hyams. **22.35** Highlander - Endgame. Amerikaanse sf-actiefilm uit 2000 van Douglas Aarniokoski. Met Christopher Lambert. **00.15** Gek op wielen. Herh. **00.45** Homeshopping.

SBS6 **18.15** The flying doctors. **19.15** Actienieuws. **19.30** Shownieuws. **20.30** De 25 meest bijzondere momenten. **21.55** Dog: The Bounty Hunter. Amerikaanse realiteits serie. **22.30** Hart van Nederland. **22.50** Shownieuws. **23.20** Trauma Team: E.R. live. Herh. **00.30** Moorddadij! Herh.

YORIN

18.25 Alternative love. **18.55** The nanny. **19.25** ONM. Nederlandse soap. **19.55** Schiphol Airport. **20.30** Gabbers + gasten. Realitydrama. **21.30** Hilton & Richie's Simple life. **22.00** Jensen! **23.00** RTL Boulevard. Herh. **23.50** Cash & Carlo. **00.20** Blue murder. Canadese politiserie. **01.10** Homeshopping. **02.10-06.30** RTL Nieuws.

VERONICA

18.05 Nikki. Herh. **18.30** South Park. **19.00** Lois & Clark: The new adventures of Superman. Herh. **20.00** Thema-avond: Hollandse helden. **20.00** Het lekke leven van Marco Borsato. **20.30** Rober Fröger - live in de Arena. **22.05** Kane - live in Rotterdam. **23.45** Blif - live in Ahoj. **01.35** South Park. Herh.

VRT

18.00 Journaal. **18.10** De rode loper. Boulevardmagazine. **18.30** Blokken. Spelprogramma. **19.00** Journaal. Met sport. **19.40** Man bij hond. **20.05** Weerbericht. **20.10** Thuis. Belgische familieserie. **20.35** Uit het leven gegrepen: Kaat & Co. Belgische fictieve docu-sap. **21.05** Klant of koning? Consumentenmagazine. **21.50** Koppén. **22.10** De laatste show. Talkshow. **22.59** KENO-uitslagen. **23.00** Journaal laat. **23.24** Pick 3. **23.25** Weerbericht. Herh. **23.30** Man bij hond. Herh. **23.50** De rode loper. Herh. **00.10** Doorlopende herhaling van het laatste journaal en weerbericht. **09.00** Einde.

TV5

18.00 Nieuws. **18.25** Actueel. **20.00** TV5 infos. **20.05** NEC plus ultra. **20.30** Frans nieuws. **21.00** Sang d'ence!1 fois par mois/Mise au point/Contre courant. **22.00** Nieuws. **22.30** Ceci est mon corps. Frans/Portugees drama uit 2001 van Rodolphe Marconi. Met o.a. Jane Birkin. **00.00** Journal TSR. Zwitter-nieuws. **00.30** TV5. De journal Africain. **00.40** TV5. L'invité. **00.50** Mon très cher ennemi. Documentaire. **02.00** Nieuws. **02.20** La controverse de Valladolid. Franse tv-film uit 1992 van Jean-Daniel Verhaeghe. Met Jean-Louis Trintignant.

BBC1

18.00 CBBC. **18.00** I dream. Engelse jeugdserie. **18.25** Newsground. **18.35** Neighbours. **19.00** Nieuws. **20.00** Hard spell. Spellingswedstrijd. **20.30** EastEnders. **21.00** Truants. 6-delige reportageserie over de bestrijding van spijbelen door de onderwijnspectie. Afl.3.

ZDF

17.50 Ein Fall für zwei. Herhaling 1993. **19.00** Heute. **19.20** Weerbericht. **19.25** Samt und Seide. Duitse tv-serie. **20.15** André Rieu - Der fliegende Holländer. **21.15** Auslandsjournal. **21.45** Heute-journal. **22.13** Weerbericht. **22.15** Berlin Mitte. Politiek discussieprogramma. Presentatie: Maybritt Illner. **22.30** Johannes B. Kerner. Talkshow. **00.00** Heute nacht. **00.20** ZDF SPORTextra. Alpine-skien. Samen-vatting van de wereldbeker in Beaver Creek (VS). Super-G, mannen. Commentaar: Michael Pfeffer. **00.50** Heute. **00.55** Central do Brasil. Braziliaans/Franse road movie uit 1997 van Walter Salles. **02.40** Heute. **02.45** Johannes B. Kerner. Herh. **03.45** Berlin Mitte. Herh. **04.30** Citydreams. **05.05** Hallo Deutschland. Herh. **05.30** Einde.

EUROSPORT

18.00 Biatlon. Verslag van de wereldbeker in Beitstolten (Noorwegen), sprint mannen. **19.00** Alpine-skien. Rechtsreeks verslag van de wereldbeker in Beave Creek, super-reuzenslalom mannen. **20.30** Biatlon. Verslag van de wereldbeker in Beitstolten, sprint vrouwen. **21.30** Boksen. **22.55** Voetbal: UEFA Cup. Hoogtepunten. **00.15** Euro-sportnews report. **00.30** Biatlon. Verslag van de wereldbeker in Beitstolten, sprint vrouwen. **01.30** Einde.

MTV

18.00 Viva la bam. **18.30** B-MTV. **19.00** Tempting Tuesday. **23.00** Top 11 at 11. **00.00** Alternative nation. **01.00** Play it loud. **06.00** Einde.

MUSIC FACTORY **18.00** Pop up video. **19.00** Rate that VJ. **20.00** Interactive charts. **21.00** 10 years Dance Valley. **21.30** Non stop video. **22.00** Mental Theo on the road. **23.00** Matchmaker. **23.30** SMS hot match. **00.00** SMS photo chat. **03.00** Non stop video. **06.00** Einde.

NATIONAL GEOGRAPHIC **18.00** The snake wranglers: Cambodia's forbidden pit vipers. **18.30** Totally wild. **19.00** Cheating death: Facing fears. Onderwaterfotoğraf Tony White keert terug naar de plek waar hij werd gebeten door een kopperhaai terwijl hij een grote school sardines fotografeerde. **20.00** Forgotten rhino. Hebben stropers de neushoorns in India, Nepal en Indonesië op de rand van uitsterven gebracht? **21.00** Science op sport: Winter sport. Documentaireserie Alles over de outfit van een skier. **22.00** Interpol investigated: Tracks of a stalker. Europa is in de greep van een moordenaar die wilkeuring vrouwen doodt in Franse treinen. **23.00** Taboo: Delicacies. Een we-

NEDERLAND 3

18.00 [Nederland 3] Z@ppelin. **19.00** [VARA] Jules unlimited. Herh. **19.30** B&W. **20.00** PaPaUl. **20.30** Voetbal. Rechtsreeks verslag van de voetbalwedstrijd AZ tegen Glasgow Rangers voor de UEFA-Cup. De analyse komt van Willem van Hanegem. **22.40** [NPS/VARA/NOS] Nova/Den Haag vandaag (DHV). **23.20** [VARA] VARA laat. **24.00** [VPRO] VPRO's Import: Dead-line. Zie tv-voorkeur. **00.50-01.20** Herhaling van Nova/Den Haag vandaag.

RTL 4

18.00 RTL Nieuws. **18.10** RTL Editie NL. **18.35** RTL Boulevard. **19.30** RTL Nieuws. **20.00** Goede tijden, slechte tijden. Nederlandse soap. **20.30** Geen cent te maken. **21.00** LookingGood. **21.30** Waar een wil is. **22.30** RTL Editie NL. **22.50** Barend & Van Dorp. **23.50** RTL Nieuws. **00.10** Oprah Winfrey show. **01.00** Barend & Van Dorp. Herh. **02.00** Homeshopping. **03.00** RTL Nieuws. **06.45** Einde.

RECEPT

SOEP MET SNIJBIET EN BOLETEN

Voor 4 personen: 400 gram snijbiet 25 gram gedroogde boloten (porcini) 3 eetlepels olijfolie.

15 gram roze kleine ui, gepeld en gesnipserd. 2 grote tenen knoflook, gepeld en fingschakel zout en versgemalen peper 400 gram gekookte kikkererwten 4 gepelde pruimtomaten uit de bak 1 liter gevogeltebouillon 200 gram gekookt kippenvlees, desgewenst versgarpt Parmezaanse kaas

Onlangs kreeg ik een brief van een lezeres met de vraag hoe lang gedroogde boloten geweekt moeten worden. Op de verpakking van haar paddestoelen stond een weektijd van 2 tot 3 uur. Zij klaagde dat de paddestoelen na deze tijd geen smaak meer hadden. Dat verbaasde mij niet; alle smaak zat in het water. De weektijd is natuurlijk afhankelijk van de kwaliteit en leeftijd van de paddestoelen, maar de gedroogde boloten die ik in Toscanee koop hebben niet langer dan 5 minuten nodig. Je kunt makkelijk controleren wanneer ze klaar voor gebruik zijn; ze moeten gewoon zacht aanvoelen. Gedroogde boloten die langer dan 20 minuten moeten weken vind ik niet de moeite waard. Snijd de dikke stelen uit de snijbietbladen. Snijd de stelen in plakjes en zet weg. Snijd het blad in grove stukken, was en slinger droog.

Doe de gedroogde boloten in een kom en giet er circa 3 dl heet (niet kokend) water over. Controleer na een paar minuten of de paddestoelen al zacht worden en laat ze dan het geval onmiddellijk in een zeef uitlekken. Bewaar het weeknat. Snijd de paddestoelen in repjes.

Verhit de olijfolie en boter in een grote, zware pan op matig vuur. Fruit er de ui circa 5 minuten in en schep er dan de knoflook en de snijbietstelen door. Bestrooi met zout en peper. Laat onder af en toe omscheppen nog circa 5 minuten bakken. Schep er de snijbietbladen door, leg het deksel op de pan en laat circa 3 minuten bakken. Voeg de kikkererwten en paddestoelen toe.

Doe de tomaten in een kom en knip ze in stukjes met een keuken-schaar. Doe de tomaten, bouillon en desgewenst de kip in de pan. Breng op smaak met zout en peper. Schep alles om en breng op hoog vuur aan de kook. Draai het vuur lager, leg het deksel schuin op de pan en laat 30 tot 40 minuten sudderen. Schep de soep in seporbden en geef er de Parmezaanse kaas apart bij.

KIM MACLEAN

Morgen: saus van cranberry's

WEER

Vrij koud met weinig wind

Voorlopig is het tamelijk koud en overwegend rustig decemberweer. De kalme atmosferische condities leiden her en der wel tot mist, waarbij het uitermate lastig te voorzien is in het mist gedurende de dag overall oplost.

Vanavond en vannacht spreiden mist en nevel zich opnieuw uit. Plaatselijk wordt de mist dicht, met minder zicht dan 100 meter. Net als afgelopen nacht gaat het vriezen, de minimumwaarden komen veelal rond min 1 à min 2 graden uit.

De lage nachtelijke temperaturen in combinatie met het aanwezige vocht veroorzaken op menige autoruit een ijslaagje en dus dient er gekrabbd te worden. Overdag loopt de temperatuur uiteindelijk

Weersverwachting voor 100.000 plaatsen in de wereld: www.nrc.nl/weer, 1,15 euro per half uur.

Morgen	Min.	Max.	Wind
	-4 / 2°C	3 / 6°C	0 Z B
	-4 / 2°C	1 / 5°C	Z 0 Z B
	-5 / 2°C	3 / 8°C	ZW 3 B
	-1 / 4°C	4 / 9°C	ZW 3 B
	-1 / 4°C	4 / 6°C	Z 3 B

SMS weer 7 dagen vooruit. Toets METEO L (PLAATS), bv. METEO L KEULEN, en stuur naar 5454. 125.000 plaatsen. 40c pob

Morgen	Min.	Max.	Wind
	-11	-1	bezwolt
	-2	2	regen
	0	11	onweer
	11	22	hagel
	11	22	sneeuw
	11	22	mist
	11	22	max. temperatuur
	11	22	warmtefront
	11	22	koudfrent
	11	22	isobaar
	11	22	winddracht

Bron: Meteo Consult

HET BEELD



RTL4, Barend & Van Dorp, 1 december, 22.54u.

Hans Beerekamp

afgewogen necrologie en een opzienbarende compilatie van onbekende *home movies*. De meest kritische opmerking was dat de prins „soms roekeloos en op de rand” opereerde. „Beoogd biograaf” Robbert Ammerlaan meldde dat hij na dertig jaar en honderdvestig gesprekken de prins beloofd had niets te zullen publiceren. Daar win je geen mediaoorlog mee. RTL behandelde het overlijden meer als nieuws. Slechts tachtig minuten na de bekendmaking produceerden *Barend & Van Dorp* een deus ex machina: een onbekende boezemvriend van prins Bernhard die wel wilde praten. Donderdag had de prins nog met de handen boven zijn hoofd afscheid van hem genomen: „Salut, beste vriend, ik mag alles over mij vertellen, je weet hoever je kan gaan.” En dus liep acteur-schilder-regisseur Jeroen Krabbé leeg, met Harry Mulisch en aspirant-biografe Ruth Noldervaan als aangevers. Twaalf jaar lang voerde Bernhard gesprekken met iemand „met de

leeftijd van zijn kinderen, maar dan een man.” Ademeloos hoorden we toe.

De prins gaat begraven worden in uniform. In de jaren vijftig had hij testamentair vastgelegd dat de familie op witgeschilderde olifanten naar Delft moest komen, maar dat heeft hij later veranderd. Bernhard geloofde in reïncarnatie, maar wilde niet terugkeren als ‘een slecht dier’. Zeer binnenkort, ‘over een dag of drie’, komen er onthullingen over zijn NSDAP-lidmaatschap. Het was een valstrik, opgezet door een vriend, ene Langenhien.

Krabbé vroeg aan Bernhard wat het hoogtepunt van zijn leven was geweest. Nee, het was niet de oorlog. Het was een belofte die hij, achtien jaar oud en kotsdronken, aan zichzelf had gedaan boven een toiletpot in het Parijse Ritzhotel. Zijn grote liefde in Lausanne, een Amerikaans meisje dat Susie heette, was er vandoor met zijn beste vriend. Hij zou nooit meer jaloeers zijn, en ook nooit meer zo verliefd. Mulisch herkende het oedipale motief en riep: „Shakespeare!” Maarje en haar historici hadden er bij NOS *Actueel* niet van terug.

BBC 2

18.15 Weakest link. **19.00** Beg, borrow or steal. Kennisquiz. **19.30** Strictly come dancing. It takes two. **20.00** The culture show. Met o.a. de genomineerden voor de Turner Prize en een interview met Al Pacino. **21.00** Natural world. Afl.: *Hammer-head*. Presentatie: Ian Holm. **21.50** Wild Scotland. **22.00** Edge of life. Slotaflevering: *Is this baby's life worth saving?* **22.50** The asylum keeper. Reportage. **23.30** Newsnight. **00.20** The culture show. Herh. **01.20-03.00** Peau d'homme coeur de bête. Frans drama uit 1999 van Hélène Angel.

ARD

17.55 Duitse tv- en soapseries. **19.20** Das Quiz mit Jörg Pilawa. **19.48** Weerbericht en beursberichten. **20.00** Tagesschau. **20.15** Monitor. Actualiteiten. **21.00** Kein schöner Land: Günter Wel-w

GOUDEN WOORDEN

‘Het is de overheid alleen toegestaan een nieuwe regel in te voeren indien er tegelijkertijd twee worden afgeschaft’

GEERT WILDERS

Gerrit Komrij

Ik benijd je, Geert. Je doet niks en toch heb je succes.

Stel dat je eens hard aan het werk zou gaan, plannen smeedde en geniale geestverwanten om je heen verzamelde, was Nederland dan niet in een mum een paradijs?

Zover zal het nooit komen, vrees ik, want toen je eens al je moed bij elkaar raapte en aan het werk ging, kwam je niet verder dan een tienpuntenplan. Tien punten en je was klaar, Geert.

Een zee van tijd restte. Voor de kapper, bijvoorbeeld.

Goeie hemel, ik had gezworen het nooit meer over je haar te hebben. Je haar komt me de keel uit. Ik lust het rauw, dat hoofd-deksel van je. Iedereen heeft het over je haar, of ze dankbaar zijn dat er eindelijk een goeie opvolger is opgedoken van het weerbericht en de hondenpoep op straat. Voor de notoire zeurders is je haar een uitkomst.

Nee, ik zal het nooit meer over je haar hebben, Geert, nooit meer, al heeft het de kleur van een drie maanden niet verschoonde onderbroek. Ik wil het hebben over je ware talent. Over het talent om niks te doen en toch succes te hebben.

Er wordt niet op je geschoten en je wilt zetels.

Je duikt niet onder en je wilt zetels. Je vertikt het je onderbroek te verschonen en je wilt zetels.

Zo’n wonderkind wil iedereen in huis. Jozias van Aartsen nodigt je van harte uit terug te keren naar de VVD. Je zegt van nee en wint er zetels bij.

Wouter Bos liebaugelt naar je en verklaart je tot geschikte partner voor de PvdA. Je zegt nee en wint er zetels bij.

Jozias van Aartsen begint verschrikkelijk dingen te roepen dan jij om zetels van je af te snoepen en je de wind uit de zeilen te nemen, uit nijd lanceert hij een vijfpuntenplan en ten einde raad een tweepuntenplan, je geeft geen kik en wint er almaar zetels bij.

Nu blijkt uit een rapport van de Zien-schappelijke Raad voor het Regeringsbeleid dat het kabinet-Balkenende jammerlijk heeft gefaald in zijn voornemen de regelgeving te verminderen. Er komen juist veel regeltjes bij. De bureaucratie neemt verstikkende vormen aan.

„Kijk, als je eenmaal knalhard wordt afgerekend op je prestaties, kun je je afvragen of je heel zieke mensen wel moet opnemen”, luidt het commentaar van Wim van der Meer, bestuurder van een ziekenhuis in Tilburg. Zover is het al gekomen.

Alleen jij spint er weer garen bij, Geert. Had jij niet een heel punt van je tienpuntenplan gewijd aan de noodzaak de regelgeving van de overheid terug te dringen? Nu dan. Eén kleine inspanning en je gaf al het goede voorbeeld. Alleen jij had oog voor de regeldruk die de belegerde burger beknelt.

Het wordt je in de schoot geworpen, Geert. Alweer mag je toekijken en scoren. Het kabinet-Balkenende bedient je op je wenken.



Prins Bernhard met zijn gezin in 1948 aan boord van de Piet Hein, het koninklijke jacht. (Foto Anefo)

Gesundheit!

Alle opvarenden op de partyboat negeren de brugwachter, op één persoon na. Dat was prins Bernhard, die met een glas witte wijn toastte naar de man van de ophaalbrug.

Door MENNO STEKETEE

Prins Bernhard was een aardige man. Dat had ik niet geweten als ik niet in de zomer van 1992 brugwachter was geweest op een ophaalbrug over de Vecht bij Weesp. Het Naardermeer was vlakbij. Aalscholvers doken onder de koele schaduw van het beweegbare wegdek en purperreigers stonden bewegingloos in het riet.

Ik werkte 's ochtends van acht tot twaalf en van 's middags één tot 's avonds acht. Allerlei watersporters kwamen langs gezeild of gedieseld en iedereen stak zijn hand naar me op. Ook als ze in mijn lunchpauze een uurtje aan een dukdalf hadden moeten wachten. Het was leuk werk, want niemand keek op m'n vingers, een stapel boeken en tijdschriften was altijd binnen handbereik en het verdiende ook nog eens best.

Het gebruiken van zo'n klomp waarin de passerende schippers hun passagegeld doen, was door m'n chef van Rijks-

waterstaat uitdrukkelijk verboden. „Dat betekent ontslag op staande voet”, had hij bij de verder summiere instructies nog verteld. Maar dat verhinderde sommige plichtgetrouwe types natuurlijk niet om vanuit hun plezierboten toch gulden naar mijn geopende raam te mikken. Die rinkelde dan altijd tegen de buitenmuur en plonsden tussen de paaiende brasems.

Op het water breekt het borreluur al tijd eerder aan dan aan wal. De gemiddelde zeiler heeft altijd wel een pijpje bier bij de hand. En kapiteins van motorkruisers doen zichzelf vanaf zo'n elf uur 's ochtends doorgaans ook niks tekort.

Sommige bootjes voeren een uitgestrekt rietveld in, op een steenworp afstand van mijn hok. De opvarenden was daarmee buiten het zicht van de passerende bootjes, maar vanaf mijn hoge uitkijkpost waren de bedrivers van het rietzeilen niet onzichtbaar.

Dit alles wekte op de zomerse middagen in het warme brugwachtershok nogal wat afgunst.

Vaste klanten voor de brug over de Vecht waren een stuk of vier partyschepen. Op de zonnedekken van deze varende cafés stonden blauwgeblazerde heren en bijpassende mauve en geblomde dames te recipiëren. Wanneer de brug dan

openging en ze langs kwamen geborrelde, stak niemand een hand op. Al helemaal niet als ze tijdens mijn lunchpauze een uurtje hadden moeten wachten.

Op een dag had mijn chef een briefje op het bedieningspaneel van de brug geplakt: „De Pallas Athene moet je om 12.45 doorlaten.” Lunchtijd of niet, dat was geen probleem.

Inderdaad: om kwart voor één verscheen de Pallas Athene voor de brug, met op het zonnedek een deftige menigte. De brug ging open, de boot maakte vaart, en op ooghoogte voor me schoof alweer zo'n drijvend partijtje voorbij.

„Prosit”, zei prins Bernhard plots, en hief als enige van de opvarenden een glas witte wijn naar me op. „Gesundheit”, zei ik door het raam, en toastte met een mok cola terug.

De chef kwam de volgende ochtend licht opgewonden het brughok binnen. „Zeg, jij houdt zeker ook wel van een zuiperdje”, zei hij. „We hebben van prins Bernhard twee flessen whisky cadeau gekregen.” En uit een glimmende houten doos haalde hij twee flessen Johnny Walker, Black Label, die een adjudant had afgeleverd. Koffiebekers deden dienst als glazen. We hebben die middag nog vaak op de koninklijke gezondheid geklonken.

Abonnee Extra

De aanbiedingen exclusief voor abonnees

Uw mooiste cadeaus komen van NRC Handelsblad



Lezen op locatie

Lezen op locatie, de eerste Nederlandse literaire atlas, laat met behulp van zestig kaarten zien waar de meesterwerken uit de wereldliteratuur zich afspelen. *Lezen op locatie* is een reis om de wereld in 1200 leestips, in de vorm van kort gekarakteriseerde romans, verhalenbundels, gedichten en toneelstukken. De zestig kaarten van steden, landen en wereld-delen worden voorafgegaan door enthousiasmerende mini-essays en geïllustreerd met tientallen auteursportretten.

Lezen op locatie, Pieter Steinz,

ISBN 90 446 0472 4

Van € 17,50 voor € 15,50 (t/m 4 feb. 2005)

Actienummer: 501 – 24411



100 Gouden Geldtips

Nederland moet bezuinigen, en dat gaan we allemaal in onze portemonnee voelen. De ene na de andere regeling wordt uitgekleeft, beperkt of vervalt. De sociale voorzieningen bieden minder houvast. We zijn meer op onszelf aangewezen dan we gewend zijn. Adriaan Hiele en Marjan Langbroek bundelen in dit boek hun jarenlange ervaring met persoonlijke geldzaken. U krijgt honderd tips over belastingen, sparen, beleggen en financiële planning. Geen ingewikkelde vaktaal of unrealistische constructies, maar heldere tips die iedereen uit kan voeren.

100 Gouden Geldtips, Adriaan Hiele en Marjan Langbroek,

ISBN 90 5018 632 7

€ 9,95



De bouwbeerput

Welke netwerken hielden de grootste fraude van Nederland in stand? Hoe verlopen de contacten tussen openbaar bestuur en bouw? En hoe is de fraude ooit begonnen? *De bouwbeerput* biedt nieuwe, saillante feiten.

De bouwbeerput, Joep Dohmen en Jos Verlaan,

ISBN 90 446 0480 5

Van € 19,95 voor € 17,95 (t/m 27 januari 2005)

Actienummer, 501-24435



Israël achter de schermen

Salomon Bouman onderzoekt in *Israël achter de schermen* aan de hand van gesprekken met Israëls leiders, Palestijnen, rabbijnen, kolonisten en vele anderen de ontwikkeling van het Israëlsche drama waarin de Palestijnse problematiek een dominerende plaats inneemt.

Israël achter de schermen, Salomon Bouman,

ISBN 90 446 0474 0

Van € 15,95 voor € 1 ,95 (26 okt t/m 26 jan. 2005)

Actienummer: 501-24428



De olieprins en de opiumboer

Tussen *De olieprins* en *de opiumboer* ligt Zuidoost-Azië: elf landen in het Verre Oosten met ruim een half miljard mensen over wie allemaal reportages te schrijven zijn. Zoals de veertienjarige Deung uit Cambodja, die door haar ouders de prostitutie in is geduwd. Of David Lim, die als staatssecretaris in Singapore een jaarsalaris heeft van bijna een miljoen euro.

De olieprins en de opiumboer, Robert Giebels,

ISBN 90 446 050 2 x

Van € 17,95 voor € 15,95 (t/m 31 januari 2005)

Actienummer, 501-24459



Handenarbeid

Multi-talent Kamagurka is schrijver en tekenaar tegelijk. Hij publiceert onder andere in Humo, NRC Handelsblad en The New Yorker. Hij is de geestelijk vader van Cowboy Henk en Bert Vanderslagmulders. *Handenarbeid* bevat een overzicht van de beste tekeningen uit onder andere NRC Handelsblad. De rijke verzameling tekeningen is bevolkt met sympathieke figuren als Raketman, Zombie de Griek en uiteraard Kamagurka zelf.

Handenarbeid, Kamagurka,

ISBN 90 561 7574 2

€ 19,95

DAG

Spraak

Frits Abrahams

In al het necrologische vertoon van gisteravond op tv bleef één kwestie onaangeroerd: de spraak van prins Bernhard. Hij moet het meest geïmiteerde lid van het koninklijk huis zijn geweest. Elke Nederlandse cabaretier heeft wel ergens een Bernhard-zinnetje op zijn repertoire. Bernhard praatte Nederlands op de manier waarop Maurice Chevalier Engels praatte: met een accent waarin in bijna elke zin de moedertaal op een ongewild grappige manier doorklonk.

Het werd niet beter, het werd eerder slechter. Waar prins Claus zich in luttele jaren een onberispelijk Nederlands eigen maakte, bleef Bernhard doormodderen. Hoe kwam dat toch?

Voor de oplossing van dit raadsel moeten we het boekwerkje *Onze prins – in het publiek en binnenskamers* raadplegen. Het is een hagiografisch werkje uit 1951, met instemming van de prins geschreven door dr. J. Waterink. „Ook had hij de grote vriendelijkheid de kopij voor dit boek, wat de feiten betreft, op haar historische juistheid te willen toetsen”, schrijft Waterink. Als het om beeldvorming ging, hield de prins graag de touwtjes in handen.

In dit boek komt uitgebreid prof. dr. J.H. Scholte aan het woord, een hoogleraar Duits die Bernhard in het Nederlands moest onderrichten. Het was 1936 en „het Duits had bij ons een minder goede klank”, schrijft Scholte. „Ik stelde onmiddellijk een uitgesproken individuele wijze van spreken vast, die geen sterke beïnvloeding zou gedogen”, herinnert hij zich. Maar, gelukkig: „Het leek mij niet onmogelijk door intensieve oefening enkele Duits getinte klanken weg te werken. Wij beslo-

ten de volgende dag aan het werk te gaan en zo mogelijk elke voormiddag te oefenen.”

Scholte pikerde zich suf over de te volgen methode, hij vond dat Bernhard een bijzondere aanpak nodig had. „Het goede moet niet worden aangeraakt, zwakke plekken dienden zo spoedig mogelijk te worden hersteld. In de eerste plaats ging het om de zuiverheid, vooral van diptongen, maar toch ook van vocalen en consonanten, deze laatste speciaal in hun inwerking op hun omgeving.”

Scholte stelde nieuwe woordenreeksen samen voor de klankoefeningen. Bernhard moest 'soms ook min of meer dwaze zinnetjes' opdreunen als: men geve goede gaven en grote giften aan gebrek-kigen en behoeftigen; elf snelle Belgen schreden van Delft naar Gel-derland; schrandere schreuw-ers schijnen scherpe schimpscheuten niet te schuwen.

Zo werkten ze tweeënhalve maand. Scholte: „Het resultaat was voor mijn gevoel verrassend, grotendeels het gevolg van de soepelheid van zijn spraakorgaan (...) Maar zouden de resultaten zich ook buiten het privaatissimum handhaven?”

Nee dus. „Eigenlijk is het privaatissimum-Nederlands onvoltooid gebleven”, schrijft Scholte verder op, licht teleurgesteld. Hij wijt het aan 'de oorlogsgreining' die Bernhard geen tijd meer liet om te oefenen. In 1937 al?

Ik vermoed eerder dat Bernhard al snel geen zin meer had in de schrandere schreuw-ers die scherpe schimpscheuten niet schuwen. „De systematische oefeningen raakten op de achtergrond, het gesprek werd hoofdzaak”, aldus Scholte. Bernhard had wel wat leukers te doen dan de methode-Scholte. Hij koos, als altijd, voor de methode-Bernhard.

IK@NRC.NL

Tenenkaas

Onlangs zijn we met ons Frans-Nederlandse gezin naar Nederland verhuisd. Voor de tweede keer zetten Timothé (3) en Cyril (5) hun schoen. Er worden twee wortels ingestopt en Sinterklaasliedjes gezongen.

Als de kinderen naar bed zijn gebracht, zie ik manliep met felgele servetjes in de weer. Even later steken er twee vrolijke papieren pluimen uit de schoenen. Vervolgens worden daar voorzichtig pepenoten in gelegd. „Niet zo hygiënisch, deze Nederlandse gewoonte, hè?” laat hij weten.

Nog niet helemaal ingeburgerd, *mon chéri*.

MEIKE DAAMS

Bijdragen van lezers zijn welkom via een formulier op www.nrc.nl/ik

Abonnee Extra Abonnees hebben meer dan één streepje voor. Zij betalen geen verzendkosten. Niet-abonnees betalen een bijdrage in de verzendkosten van € 1,95 per bestelling. Voor meer informatie over Abonnee Extra kunt u ook bellen met 010 - 406 69 23.

Bestelbon:

U kunt deze bon opsturen naar NRC Handelsblad, afdeling LezerService, postbus 8756, 3009 TH te Rotterdam of bestel via www.nrc.nl/webshop.

Ik bestel:

___ ex. <i>Lezen op locatie</i> , Pieter Steinz,	€ _____
___ € 15,50 (t/m 4 feb. 2005) Actienr. 501 – 24411	
___ ex. <i>Israël achter de schermen</i> , Salomon Bouwman,	€ _____
___ € 13,95 (t/m 26 jan. 2005) Actienr. 501 – 24428	
___ ex. <i>100 Gouden Geldtips</i> , Adriaan Hiele en Marjan Langbroek, € 9,95	€ _____
___ ex. <i>De olieprins en de opiumboer</i> , Robert Giebels,	€ _____
___ € 15,95 (t/m 31 jan. 2005) Actienr. 501-24459	
___ ex. <i>De bouwbeerput</i> , Joep Dohmen en Jos Verlaan,	€ _____
___ € 17,95 (t/m 27 jan. 2005) Actienr. 501-24435	
___ ex. <i>Handenarbeid</i> , Kamagurka, € 19,95	€ _____
___ Bijdrage in de verzendkosten € 1,95 (alleen niet abonnees)	€ _____

Totaal € _____

Betaler:

Naam _____ m/v

Adres _____

Postcode _____

Plaats _____

E-mail _____

Telefoonnummer _____

Voor het totaal verschuldigde bedrag machtigt ondergetekende PCM Landelijke Dagbladen te Amsterdam tot een eenmalige afschrijving van bank-/girorekening:

Handtekening _____

Datum _____

Ontvanger (indien anders dan betaler):

Naam _____ m/v

Adres _____

Postcode _____

Plaats _____

E-mail _____

Telefoonnummer _____

Alle boeken zijn op vertoon van deze bon tegen dezelfde prijs ook verkrijgbaar bij de boekhandel. Indien u het niet eens bent met de afschrijving, heeft u een maand de tijd om de bank/giro het bedrag terug te laten storten.

NRC HANDELSBLAD
Slijpsteen voor de geest